

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП

ПЕДАГОШКИ ФАКУЛТЕТ

Штип

Весна Хорватовиќ

ДИДАКТИЧКИ КОМПОНЕНТИ НА ЛЕКТИРНИТЕ СОДРЖИНИ ВО НАСТАВАТА ПО
МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК ВО ОСНОВНОТО УЧИЛИШТЕ

ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

-МАГИСТЕРСКИ ТРУД-

Штип, август, 2010 година

Комисија за оценка и одбрана

Ментор:

Име и презиме

Проф. д-р Снежана Мирасчиева

Член:

Име и презиме

Звање, институција

Член:

Име и презиме

Звање, институција

ТЕМА

Дидактички компоненти на лектирните содржини во наставата по македонски јазик во основното училиште во Република Македонија

Краток извадок

Во теоријата на литературата функциите на книжевно-уметничките дела најшироко се опишуваат според познатото кредо на Хорациј „dolce“ и „utile“ (пријатно и корисно) што значи дека едно книжевно-уметничко дело во исто време треба да предизвикува естетско задоволство и да биде поучно. Неговата поучност не треба да се сфати како обврска која мора да се исполни или како лекција која треба да се научи туку единствено како естетска сериозност на воочувањето.

Кога се зборува дека литературата е игра, спонтана забава, чувствуваме дека е нанесена неправда како на грижата на уметникот, неговата вештина и имагинација, така и кон сериозноста и важноста на секое книжевно-уметничко дело. Кога се зборува дека литературата е „занает“ или „вештина“ чувствуваме дека намерно се запоставува нејзината естетска суштина. Затоа функциите на книжевноста мораме да ги опишуваме единствено истовремено правично и кон „dolce“ и кон „utile“.

Имајќи ја предвид сложената природа на книжевно-уметничките дела како и сериозноста на мисијата – образование и воспитание, во нашето истражување се потрудивме да ја согледаме соодветноста на понудените лектури со целите и основните поими дефинирани во наставната програма по македонски јазик, како и со возраста на читателската публика за која се наменети. При тоа се потрудивме да обезбедиме поширока теоретска база во делот на педагошката наука, развојната психологија како и во делот на теоријата и методологијата на проучување на книжевноста. Голема придобивка се резултатите од компаративната анализа на наставните програми по македонски за 7-мо, 8-мо и 9-мо одделение и хрватски јазик за 6-то, 7-мо и 8-мо одделение во подрачјето литература и лектира како и резултатите од истражувањето на мислењето на наставниците и учениците за понудените лектурни содржини во основното училиште во Република Македонија.

Од нашите согледувања заклучуваме дека знаењата за книжевноста се однесуваат на : познавање на основните поими од теоријата на книжевноста, историјата на книжевноста и најзначајните книжевно-уметнички дела од светската и националната книжевност, кои се разбирливи за учениците. Со цел кај учениците да поттикнеме правилен развој на знаења, вештини и способности за самостојно критичко читање на книжевни дела, врз основа на нашето истражување ќе дадеме препораки за усогласување на изборот лектури согласно наставните програми по

македонски јазик, возраста на учениците и книжевно-естетскиот предизвик кој го иницираат кај младите луѓе.

Клучни зборови: книжевно-уметничко дело; естетска и сознајна функција на книжевно-уметничко дело; детска литература; развојна психологија; теорија и методологија на проучување на книжевноста

Abstract

In the theory of literature, the functions of literary and artistic works are generally described in compliance with Horatio's credo *dolce* and *utile* (pleasant and useful), which means that a literary-artistic work should simultaneously instigate aesthetic pleasure and be edifying. Its educational features should not be considered as an obligation to be fulfilled or a lesson to be learned, but simply as an aesthetic gravity of observation.

When we say that literature is a game, a spontaneous entertainment, we feel that injustice has been committed both to the artist, his skill and imagination and to the significance and importance of every literary work. When we say that literature is a *craft* or *skill* we feel that its aesthetic essence is deliberately neglected. Therefore, when describing the literary functions we must have an equal and just attitude for both *dolce* and *utile*.

Considering the complex nature of the literary and artistic works, as well as the seriousness of the mission – education, we made efforts in our research to observe whether the home reading books are in accord both with the aims and basic notions defined in the Macedonian language curricula and the age of the public for which it is intended. We also tried to provide a theoretical basis for the pedagogical science, developmental psychology, as well as for the methodology of literary research. Of exceptional importance are the results gained from the comparative analysis of the Macedonian language curricula for grades VII, VIII and IX and Croatian language curricula for grades VI, VII and VIII in the section Literature and Home Reading and the results of the research on the teachers' and pupils' opinion on the listed books in the primary schools in the Republic of Macedonia.

It may be concluded that the knowledge on literature refers to: knowledge of the basic notions of the theory of literature, history of literature and the most significant world and national literary-artistic works comprehensible to the pupils. In order to encourage the pupils' proper development of his/her knowledge, skills and abilities for individual critical reading of literary works, we shall, based on our research, give recommendations for adjusting the home reading books with the Macedonian language curricula, the pupils' age and the literary-aesthetic challenge that this works trigger with the young people.

Key words: literary-artistic work; aesthetic and cognitive function of the literary-artistic work; children's literature, developmental psychology; theory and methodology of literature research

СОДРЖИНА:

ВОВЕД	стр. 1
Прв дел	
ТЕОРЕТСКИ ОСНОВИ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО	стр. 4
1. Развојот на сознајните процеси на учениците и нивното значење за наставата	стр. 4
2. Целите и содржините на наставата по македонски јазик во основното училиште и развојот на сознајните процеси кај ученикот	стр. 14
2.1. Развојни цели, содржини и развојот на сознајните процеси во наставата по македонски јазик од I до III одделение	стр. 15
2.2. Развојни цели, содржини и развојот на сознајните процеси во наставата по македонски јазик од IV до VI одделение	стр. 19
2.3. Развојни цели, содржини и развојот на сознајните процеси во наставата по македонски јазик од VII до IX одделение	стр. 23
3. Лектирните наставни содржини и развојот на	

сознајните процеси кај ученикот	стр. 27
4. Релевантни истражувања – анализа на наставниот план и програма за основното училиште во Република Хрватска од аспект на дидактичките компоненти на лектирните наставни содржини	стр. 45
4.1. Согледувања за понудените лектирни содржини за VI одделение	стр. 46
4.2. Согледувања за понудените лектирни содржини за VII одделение	стр. 51
4.3. Согледувања за понудените лектирни содржини за VIII одделение	стр. 56
Втор дел	
МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО	стр. 65
1. Предмет на истражувањето	стр. 65
2. Дефинирање на предметот на истражување	стр. 67
3. Цел и задачи на истражувањето	стр. 69
4. Хипотези на истражувањето	стр. 69
5. Популација и примерок на истражувањето	стр. 70
6. Методи, техники и инструменти на истражувањето	стр. 73
6.1. Методи на истражувањето	стр. 73
6.2. Техники и инструменти на истражувањето	стр. 74
7. Организација на истражувањето	стр. 75
8. Обработка на податоците	стр. 76
Трет дел	

АНАЛИЗА И ИНТЕРПРЕТАЦИЈА НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО	стр. 77
1. Компаративна анализа на наставните програми во Република Македонија и Република Хрватска	стр. 77
1.1. Компаративна анализа на наставните програми во Република Македонија и Република Хрватска од аспект на планирање на лектирните содржини	стр. 77
1.1.1. Дефинирање на општата цел на основното воспитание и образование	стр. 78
1.1.2. Дидактички компоненти на наставните програми по македонски и хрватски јазик за основното образование	стр. 82
1.1.3. Анализа на наставното подрачје литература и лектира во програмите по македонски и хрватски јазик	стр. 84
1.2. Соодветноста на книжевно-жанровската припадност на лектирите со наставните програми по македонски и хрватски јазик	стр. 94
1.3. Соодветноста на книжевно-естетските вредности на лектирите со возраста и развојните карактеристики на учениците во Република Македонија	стр. 100
2. Согледувањето на наставниците за понудените книжевни дела како лектира	стр. 111
3. Интересите и мотивацијата на учениците кон одредени видови книжевни дела понудени како лектира	стр. 114

Четврти дел	
ДИСКУСИЈА	стр. 116
ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА	стр. 117
КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА	стр. 128
ПРИЛОЗИ	стр. 134

ВОВЕД

„Постои суд до кој се доаѓа со емоција, а постои суд до кој се доаѓа и со расудување, заклучување. Тие не се нужно спротиставени: емоционалноста тешко дека може да стекне голема критичка моќ, ако не подлежи на воопштеното, теоретско искажување од поголема димензија: а расчленетиот суд, кога е во прашање книжевноста не може да се формира поинаку отколку врз основа на некаква емоција, непосредна или изведена“.

Теорија на книжевноста (Р. Велек; О. Ворен)

Во историјата на литературата поимот лектира различно се толкувал во зависност од конкретниот историско-социолошки и културно-уметнички контекст. Зборот *lecture* има потекло од францускиот јазик и означува читање, четиво. Во прво време со него се означувало се што претставувало печатен материјал (книги, весници, новини) наменети за читање и забава. Во периодот на просветителството терминот лектира се ограничува на дела со дидактичка намена кои се користеле во редовната училишна настава. Во овој период дури и наменски се пишуваа дела со цел да поучуваат, меѓутоа литературната критика ја релативизира нивната естетска вредност. Од денешен аспект, книжевните дела кои се користат како училишна лектира претставуваат избор на „ремек-дела“ од светската литература кој е критички и педагошки оправдан.

Постојат различни ставови околу задолжителното изучување на книжевните дела во училиштето – од такви дека книжевноста треба да биде исклучиво во функција на дидактиката, до такви дека е невозможно да се предава книжевност, бидејќи нејзината природа бара да се „ослободи“ од заградите на школскиот систем. Ајхенвајлд тврди дека е невозможно, а и непотребно да се предава книжевност во училиште, бидејќи „таа е, како и останатите уметности незадолжителна. Таа претставува игра и цветање

на духот... Дали е упатно да се учи како лекција, вљубеноста на Татјана во Онегин или дека на Љермонтов му било и здодевно и тажно и невозможно вечно да љуби?“ (Лав Виготски, „Психологија уметности“ стр. 322) Овие гледишта од денешен аспект се надминати, бидејќи го порекнуваат проучувањето на книжевноста по пат на усвојување систем на поими, категории, воопштувања и ја сведуваат на „чисто лично доживување“.

Книжевните дела претставуваат симбиоза на поединечното и општото; естетското и спознајното или како што вели Катица Кулакова во делото „Копнеж по систем“

„во книжевноста се спознајно е естетски обликувано и се што е облик спознава. Кога би можеле да се подвојат тие две нешта, тогаш не би се говорело за книжевност“.

Детската книжевност е во многу нешта поспецифична од „книжевноста за возрасните“ бидејќи е наменета за посебна читателска публика за која уметноста и играта се психички сродни, па затоа Лав Виготски во делото „Уметност и живот“ вели дека „децата умеат да применат правилен став, туѓ на реалноста, кој го бара бајката и на тој начин можат потполно да се вдлабочат во туѓите подвизи... во реалистичката фаза од својот развојот децата ја губат оваа способност, која кај некои се враќа во подоцнежните години“. Токму затоа две читања на едно исто дело во различно време можат значително да се разликуваат во емоционалното и спознајното доживување.

Затоа кога станува збор за училишната лектира од исклучително значење е да се изврши правилен избор на книжевни дела за соодветната возраст на ученици.

Неминовно ни се наметнува прашањето: дали и колку пондените лектури во основното училиште во Република Македонија предизвикуваат интерес кај учениците за да ги прочитаат и да се реализира општата цел: оспособување за самостојно читање и восприемање на книжевните дела?

Оттука нашиот предмет на интерес ќе биде согледувањето на соодветноста/несоодветноста на изборот на книжевни дела понудени како лектира од аспект на естетско-сознајната функција и возраста на читателската публика како и поврзаноста со основните поими и цели дефинирани во наставната програма по македонски јазик.

Потполно свесни дека влегуваме во поле каде се наоѓа пресекот меѓу литературата и педагогијата наша основна цел е да согледаме како може да дојдеме до баланс меѓу

двете, за да се поттикне развојот на сознајните процеси, вештините и способностите кај учениците кои ќе ги аплицираат во учењето и животот.

Прв дел

ТЕОРЕТСКИ ОСНОВИ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

1. РАЗВОЈОТ НА СОЗНАЈНИТЕ ПРОЦЕСИ НА УЧЕНИЦИТЕ И НИВНОТО ЗНАЧЕЊЕ ЗА НАСТАВАТА

Во педагошката наука посебно се издвојува проблемот за развојот на сознајните процеси на учениците и нивното значење за наставата. Резултатите од истражувањата во развојната психологија за овој круцијален проблем имаат посебно значење за планирањето и организацијата на наставата, а особено за изборот на содржините, методите и активностите во наставниот процес. Познато е дека од богатата ризница на знаења, умеења и вредности на човештвото што е создавано со векови учениците не е возможно ниту потребно нив да ги усвојуваат во целост. Досегашното искуство покажува дека при изготвувањето на наставните програми „за изборот на содржините карактеристичен беше квантитативниот пристап, воопштен и недиференциран пристап“.¹ Меѓутоа, со квантитетот најчесто се губи од нашиот вид квалитетот на знаењата и вредностите, поради воопштеноста се намалува ефикасноста, а во недиференцираноста на содржините лежат причините за предимензионираноста на наставните програми.² Всушност, не се води доволна грижа и за економичноста на знаењето бидејќи со наставните програми не се секогаш пронајдени адекватни содржини за широко, потполно и ефикасно влијание на развојот на интелектуалните способности на учениците. Од овие причини за нашето истражување се определивме да се навратиме на клучните постапки од когнитивно-развојните теории со кои се објаснува влијанието на наставата за поттикување на интелектуалниот развој на учениците.

Од проучувањето на овој проблем, Брунер во 1960 година во студијата „Процесот на образованието“ (The process of Education) ги изнесе своите поставки за улогата на курикулумот во наставата и учењето. Според Брунер, курикулумот го сочинуваат следните компоненти: 1) мора да има јасни интенции – да биде јасна главната цел на курикулумот; 2) да има јасни ставови во однос на прашањето кои содржини од современата култура да се внесат во наставните програми (од природните и од општествените науки кои имаат поголеми вредности, а помалку

---

¹ Đorđević, J. (1987). Naučno-tehnološka revolucija i promene u nastavnim programima. Zbornik 20, Prosveta, Beograd, str. 95

² Исто, стр. 95

сознаен карактер); 3) за квалитетно изведување на наставата се залага да се исполнат повеќе услови, а првиот услов е во наставните содржини да се истакне структурата на знаењето; 4) од учењето и наставата да се отстранат сите оние методички постапки кои не овозможуваат самостојно критичко откривање на битните поими и односи меѓу нив.³

Според Брунеровите сфаќања, основните поими, законитости и начела треба да бидат главни елементи во структурата на содржините. Брунер ги разгледува и функциите на структурата на содржините: како на пример, ученикот со помош на структурата може да ја согледа и сфати основната идеја бидејќи таа е предуслов за разбирањето на целото градиво на предметот. Со основните идеи ученикот добива целовита прегледност за сфаќање на законитостите односно причините и последиците во содржините што се структурирани во наставните предмети. Со оваа дидактичка функција се нагласува односот на ученикот кон содржините кои ги учи, меѓутоа според Брунер, структурата на содржините не е само средство за брзо и целовито сфаќање на содржините, туку и средство за лесно и рационално помнење на научените содржини во процесот на учењето. Ученикот полесно запомнува податоци доколку ги вклучи во структура или систем. Во книжевноста, улогата на структурата на содржините обично ја презема основната мисла или повеќезначноста во уметничкото дело. Таа останува кај личноста и тогаш кога ќе ги заборави деталите во книгата, меѓутоа со помош на повеќезначноста (повеќеслојноста – темата и мотивот) може да ги реконструира дејствијата од прочитаните книги.

Следната функција на структурата на содржините се однесува на временската димензија во процесот на учењето, односно структурата на содржините му помага на ученикот во усвојувањето на она што учи, полесно запомнување на содржините што ги учи и за успешно учење на она што ќе учи во наредниот период. Исто така, разбирањето на начелата и идеите во едно подрачје овозможуваат лесно разбирање и усвојување на содржините во друго подрачје. Со оваа теориска поставка Брунер ја поткрепува идејата за трансферот во учењето како пренесување на општите начела и поими.⁴

Следната дидактичка улога на структурата на содржините се однесува на поттикнување на учениците на постојано преструктурирање на усвоените знаења. Овие активности во учењето имаат битно влијание за поефикасно учење со поголема интелектуална активност и творечко мислење.

---

³ Bruner, S. J. (1960). The Process of Education. Harward, University Press, Cembridge, ili vo „Pedagogija“, 1976, br. 2-3, Proces obrazovanja, str. 273-321 и br. 4, Ponovni susret sa procesom obrazovanja

⁴ Исто, стр. 273-321

Во врска со остварувањето на функциите на содржините во областа на книжевноста во современите сфаќања за наставата се забележува дека со едностраната примена на хронолошкиот пристап се осиромашува знаењето на учениците. Со овој пристап сознанијата на учениците се упатуваат и кон помалку значајни факти со кои се оптоварува наставата. Содржините во образованието навистина се битен фактор за одредување на создајните активности и развојот на способностите на учениците, меѓутоа не како создавање на огромен квантум од факти, туку со запознавање на квалитативниот облик на содржините. Според Брунер, ученикот е во состојба да доживее само дел од културата и нема можности, па ниту во текот на целиот свој живот да совлада ниту еден предмет доколку „совладувањето“ се однесува на сите факти, закони, принципи и правила.

Брунер не го прифаќа мислењето дека јазикот сам по себе го обезбедува процесот на сознанието. Ова сфаќање го објаснува на следниот начин. Сите деца во училиштето умеат да зборуваат на својот мајчин јазик, но кога ќе се побара од нив во јазична форма да ги изразат своите и туѓите мисли, нивниот успех не е завиден. Дидактички гледано, наставата претежно се однесува на задачи учениците да се оспособат своите мануелни активности како и активностите за сликовно претставување на предметите и појавите да го преобразат и изразат во дискретни низи со симболи (реченици). Конвенционалната настава во современата цивилизација максимално го вреднува симболичкото (усмено, текстуално и графичко) претставување на стварноста и преполна е со барања учениците со самостојно составување низа реченици да ги изразат своите мисли. Со симболичкото изразување на мислите се подразбира способноста на ученикот да изговара зборови поврзани во систем кои имаат значење за логички обележја на предметот за кој се говори. Наставата има одлучувачка улога во реорганизирање на искуството на ученикот за исполнување на целите што се поставени за усно и писмено изразување.

Посебно значење за наставата имаат теоретските поставки на Жан Пијаже (Piaget, J.) за текот на интелектуалниот развој на децата. Основни поставки во неговото учење се дека интелектуалниот развој на детето минува низ четири периоди или стадиуми на развој: сензо-моторни; предоперационални; конкретно-операционални и формално-операционални. Возрасните граници на овие стадиуми во развојот на децата не се строго определени. Со оваа поставка се подразбира дека детето во својот развој може да биде на стадиум на предоперационално мислење во некои области, а да умее да решава задачи на логичен начин во други области.⁵

---

⁵ Milovanović-Nahod, S. (1981). Usvajanje pojmova zavisno od nastavnih metoda i kognitivnih sposobnosti. Prosveta, Beograd, str. 13-18

Во нашето истражување бидејќи клучните прашања се однесуваат на развојот на создајните процеси на учениците во периодот од 11 до 14 годишна возраст, ќе се задржиме на основните поставки во учењето на Пијаже за развојните карактеристики на учениците во овој стадиум.

На стадиумот на формални операции во периодот од 11 до 14 годишна возраст се развиваат способностите на децата за апстрактно логичко мислење. Детето може да изведува заклучоци врз основа на хипотетичко-дедуктивно мислење, да дава интерпретации и да развива хипотези. Неговото мислење е флексибилно, се користи со методот на одредување причини и последици, а јазикот е изразито хипотетско-дедуктивен во форма на „ако...тогаш...“. Според теоретските поставки на Пијаже, основни фактори за развојот на мислењето кај децата се созревањето и искуството, меѓутоа тој му дава примарно значење на созревањето. За наставниците посебно значење има поставката на Пијаже дека децата сè до адолесцентна возраст не ја усвојуваат логиката на возрасните. Оваа поставка има големо значење за правилна организација на наставниот процес, за изборот на содржините и активностите во наставата.

За целосно формулирање и прецизирање за активноста на децата во наставниот процес од наведените теоретски поставки на Пијаже, Иван Ивиќ ги издвојува следните важни елементи.

Една важна компонента на наставата и учењето е внатрешната ментална активност на ученикот. Таа активност или барем еден нејзин облик е проаѓањето низ оние интелектуални процеси низ кои поминала науката кога доаѓала до откритија и инвенции. Со тоа се подразбира ученикот на скратен начин да ги реконструира тие мисловни процеси. Така, објект на мисловните активности на ученикот не е само неговото сопствено непосредно искуство, туку и интелектуалните содржини од одделни научни дисциплини. Затоа, основни цели на учењето во наставата со помош на активни методи се: добро разбирање/сфаќање на она што постои во науката и усвојување на интелектуални умеења за продуктивни и творечки активности.

Во такви услови улогата на наставникот е да биде аниматор (да поттикнува), да создава ситуации во кои децата ќе се соочуваат со проблеми, да ги поттикнува на она што е противречно со нивното мислење (да наведуваат спротивни примери). Во кратки црти за „старата активна школа детето се сфаќа како индивидуален изведувач на практични активности, а за Пијаже е спонтан и индивидуален мислител“.⁶

---

⁶ Ивиќ, И. и други (1997). Активно учење. Институт за психологију, Београд, стр. 139

Посебно значење за современата настава имаат теоретските поставки на Лав С. Виготски за развојот и воспитувањето на детето преку содржините и усвојувањето на знаењето. Децата со систематски организирана настава учат т.н. неспонтани/научни поими кои претставуваат систем на научни знаења. Во текот на целиот детски развој постојано се сменуваат и испреплетуваат кај детето спонтаните и научните поими, така што на почетокот на учењето преовладуваат спонтаните, а со преодот на детето на повисок степен на развој започнуваат да преовладуваат научните поими. На возраст околу 11-12 години, во периодот кога започнува вишото ниво на интелектуален развој, со постоењето на соодветни програмски чинители во образовниот процес, развојот на научните поими го надминува развојот на спонтаните поими.⁷

Проучувањето на овој проблем прв го започна Виготски, а според неговите поставки научните поими ја чинат сржта на детското мислење. Всушност, проучувањето на овој пробелм претставува еден од највпечатливите чекори кон решавањето на педагошките прашања во наставата и учењето од психолошки стојалишта. Најважен заклучок од проучувањата на Виготски е дека „детето не ги усвојува и не ги учи на памет научните поими, не ги стекнува со помнење, туку ги стекнува со најголем напор во целокупната сопствена мисловна активност“.⁸ Виготски верува дека границата меѓу спонтаните и поимите што ги усвојува детето во наставата не е постојана, туку во текот на детскиот развој постојано се менува и поминува од еден во друг стадиум. Намерното користење на научните поими во училишни услови е поттикнато од страна на наставникот низ активностите за објаснување на поимите, давање информации, поставување прашања, поправање на грешки, барање објаснување од ученикот. Виготски, исто така, укажува дека за секое учење постои и оптимално најпогодно време.⁹ На пример, на предоперационалниот стадиум кај детето, при учењето на научни поими во голема мерка му помагаат веќе постојните аналогни поими кои ги користи во својата когнитивна структура без да биде свесно за тоа. Детето станува свесно за мисловната активност во усвојувањето на поимите во периодот на адолесценцијата, со тоа што за овие сознанија има влијание систематската настава што е поврзана со научните поими. Причините и последиците или синтаксичките правила децата можат да ги користат во секојдневната конверзација и покрај тоа што не се свесни за природата на тие правила.

---

⁷ Vigotski, L. S. (1977). *Mišljenje i govor*. Nolit, Beograd, str. 183

⁸ Исто, стр. 191

⁹ Vigotski, L. S. (1971). *Učenje i razvoj u predškolskom uzrastu*. „Predškolsko dete“, br. 4, str. 367

Според Виготски, во учењето суштинско значење имаат не само процесите на созревањето, туку и процесите кои уште не се созрени во моментот на учењето. На таа основа наставата и учењето му претходат на развојот на детето.

Квалитетот на знаењата се одредува со содржините и сознајните процеси во чии состав се и знаењата. Пред наставата се поставени две клучни задачи: 1) да формира таков облик на активности кои од самиот почеток вклучуваат планиран/зададен систем на знаења; и 2) да обезбеди примена на знаењето на однапред планиран начин.¹⁰

Теоријата на наставата треба да се темели на спознанието дека психичкиот развој се одвива во процесот на активностите на детето и зависи од условите и природата на тие активности.

Роберт Гање (Gagné, R.) го прифаќа сфаќањето дека учењето придонесува за интелектуалниот развој на човекот бидејќи е кумулативно по своите ефекти. Детето постепено напредува во својот развој, но не со воспоставените една или десетина нови асоцијации, туку затоа што усвоило низа на одредени способности кои се надоградуваат една на друга на прогресивен начин низ процесот на диференцијација по сеќавање и пренесување во процесот на учењето. Од оваа поставка се гледа дека Гање посветува внимание на учењето во текот на самиот развој на детето. Покрај тоа што тој зборува за односот меѓу созревањето и учењето, очигледно е дека учењето е поважно во неговиот систем. Така, учењето се одвива по хиерархиски редослед, со тоа што постепено се развиваат способности од понизок ред кои претставуваат предуслов за развивање способности од повисок ред. Бидејќи во теоријата на Гање учењето има значајно место во развојот, во наставните програми има потреба да се изврши логичка анализа на задачите за учењето, меѓутоа водејќи сметка и за условите за учење.

Во моделот на учење што го предлага Гање е нагласено влијанието на факторите кои произлегуваат од помнењето. Овие внатрешни фактори се јавуваат со помнење на она што е порано научено, поради тоа во наставните програми и во наставниот процес треба да се имаат предвид не само непосредните надворешни услови кои го стимулираат ученикот, туку и оние способности кои ученикот ги носи во себеси.¹¹

Според Роберт Гање секој од внатрешните фактори може да претставува категорија за она што треба ученикот да научи или услов за да научи нешто ново. Со

---

¹⁰ Milovanović-Nahod, S. (1981). Usvajanje pojmova zavisno od nastavnih metoda i kognitivnih sposobnosti. Prosveta, Beograd, str. 27

¹¹ Исто, стр. 21-24

оваа поставка Роберт Гање одново ги покренува основните прашања: Кои фактори треба да бидат примарни во целта на наставата? и Дали може теориски или со практични претпоставки да се процени предноста на надворешните или на внатрешните фактори во учењето?¹²

Според Роберт Гање учењето започнува со користење информации, потоа следи правилно насочување на ученикот во учењето и искористување на претходните знаења. Следниот чекор се однесува на поврзување на информациите по аналогича и формирање на каузални односи. При решавањето на проблеми се користат голем број на когнитивни стратегии или интелектуални вештини. Информациите може да бидат дадени со поставувањето на проблемот при учењето, а ученикот нив ги користи кога ќе му бидат потребни. Меѓутоа, планирањето на наставата не може да се сведе само на факти и информации, таквиот начин може да се смета сосема неадекватен.

Со тоа што Гање при учењето им дава предност на когнитивните стратегии, треба да се објасни што се подразбира под овој термин. Според Гање, овој поим се однесува на специјален вид на интелектуални умеења/вештини, како и умеења кои се организирани со внатрешна/интелектуална активност на ученикот врз основа на личното искуство.¹³ Когнитивните стратегии се однесуваат на способностите во процесот на мислењето. Во училиштето се учат голем број вештини/умеења. На пример, во областа на јазикот: читање на глас, читање во себе, составување реченици и сл. Овие вештини ученикот не ги учи преку гледање или преку добивање информации од вербална комуникација, туку нив мора да ги усвои, да се сеќава на нив и да ги применува. На пример, при учењето да се служи со метафора што наликува на учење правила ученикот – прво ќе научи да го применува ова правило низ активности кога се употребува метафора. Така, ова едноставно умеење станува компонента во понатамошното сложено учење. Кога ќе научи ученикот да применува метафора тоа учење придонесува за учење на посложени интелектуални умеења/вештини, како што е составувањето реченици со кои се објаснува метафората, или кога опишува што се случува во одреден настан или кога составува есеј и сл. Проверувањето на научените знаења и вештини се врши со задачи во кои ученикот треба да покаже што е метафора на еден или повеќе примери. Роберт Гање интелектуалните умеења/вештини ги класифицира според нивната сложеност.

Со оглед на посебното значење на когнитивно-развојните теории за организацијата на наставата и изборот на содржините и методите во наставата и учењето од аспект на возраста и развојните карактеристики на учениците, во овој дел

---

¹² Исто, стр. 21-24

¹³ Исто, стр. 21-24

на истражувањето е направен селективен преглед на позначајните поставки од наведените теории. Тие ќе помогнат за поткрепа на сознанијата и оценките за лектирните содржини од аспект на структурата на содржините, јазикот, стилот на изразување, како и во однос на оценките за соодветноста на лектирните содржини на возраста и развојните карактеристики на учениците.

* * * * *

Во периодот по седумдесетите години на минатиот век истражувањата во психологијата и во експерименталната настава со учениците на рана училишна возраст во развиените земји покажаа дека наставата во нижите одделенија со учениците може да биде организирана на повисоко ниво во однос на изборот на содржините и методите во процесот на учењето. Овие сознанија се прифатени на 18-тиот светски конгрес на психолозите што е одржан во 1966 година во Москва. Тогаш повеќе експерти укажаа дека сознајните можности на децата на рана училишна возраст се многу поголеми од оние кои послужиле како основа при изработката на наставните програми што се применувале во училиштата.

Во наредниот период за промените во наставните програми се користат резултатите од поновите истражувања во развојната психологија и експерименталната настава. Резултатите од современите теории за наставата и учењето, како и од експерименталните истражувања создадоа основа не само за парцијално согледување на ефектите во наставата од примената на одредени наставни методи и постапки, туку и за вреднување на ефектите од примената на одредени наставни програми.

Со оглед на посебното значење на когнитивно-развојните теории за организацијата на наставата и изборот на содржините и методите во наставата и учењето од аспект на возраста и развојните карактеристики на учениците, во овој дел на истражувањето е направен селективен преглед на позначајните поставки од наведените теории. Тие ќе помогнат за поткрепа на сознанијата и оценките за лектирните содржини од аспект на структурата на содржините, јазикот, стилот на изразување, како и во однос на оценките за соодветноста на лектирните содржини на возраста и развојните карактеристики на учениците.

2. ЦЕЛИТЕ И СОДРЖИНИТЕ НА НАСТАВАТА ПО МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК ВО ОСНОВНОТО УЧИЛИШТЕ И РАЗВОЈОТ НА СОЗНАЈНИТЕ ПРОЦЕСИ КАЈ УЧЕНИКОТ

Од учебната 2007/2008 година во Република Македонија започна примената на новиот концепт за деветгодишно основно училиште. За развивањето на предложените промени во воспитно-образовната работа во основните училишта земени се предвид достигнувањата на науката за образованието и воспитанието, препораките на Советот на Европа и на други меѓународни организации, а особено наставните планови и искуството во основното и задолжителното образование во развиените европски земји. Посебно внимание е посветено на искуството што е стекнато со развојните истражувања и иновациите во наставата во голем број основни училишта во Република Македонија. Всушност, повеќето од предложените решенија во концепцијата за деветгодишното основно образование и воспитание се проверувани во нашата педагошка практика.

Врз основа на Концепцијата за деветгодишно основно воспитание и образование е развиен нов наставен план со наставни програми по сите предмети.

Наставните програми по македонски јазик за деветгодишното основно училиште нудат современа дидактичка форма и содржини кои им овозможуваат на наставниците, како и на родителите и учениците, да се запознаат со основните цели, содржини и развојот на создајните процеси на учениците во наставата по македонски јазик за трите развојни периоди (I-III; IV-VI и VII-IX одделение). Целите, содржините и создајните процеси во наставата по македонски јазик се конкретизирани за секое одделение.

Посебна новина е и тоа што наведените дидактички компоненти на наставата се разработени и конкретизирани по одделенија во рамките на програмските подрачја во наставната програма по македонски јазик. Според овој нов концепт за наставните програми врз основа на целите на наставата за секој развоен период, вклучувајќи ги и другите конкретни цели по одделенија и програмски подрачја се планирани содржините и посакуваните, односно очекуваните резултати во развојот на создајните процеси на учениците.

Со оглед на обемот на наставните програми и природата на предметот на нашето истражување, се определивме да направиме пресек на развојните цели за секој развоен период од деветгодишното основно училиште, концизни прегледи за систематизирањето на содржините во подрачјето литература и лектира и за

очекуваните резултати во развојот на сознајните процеси на учениците во наставата по македонски јазик.

2.1. Развојни цели, содржини и развојот на сознајните процеси во наставата по македонски јазик од I до III одделение

Развојни цели

Од анализата на целите за овој развоен период може да се согледа дека тие се структурирани во рамките на когнитивно-развојните теории и Таксономијата на педагошките цели на Б. Блум која го опфаќа опишувањето на целите во сознајната (когнитивната) област којашто е најмногу проучувана.¹⁴ Од анализата на наставната програма по македонски јазик од прво до трето одделение, може да се добие следниот преглед.

Развојни цели во сознајната (когнитивна) област

- Знаење
  - самостојно јасно/разбирливо читање и пишување;
  - познавање на важни основни правописни правила;
  - запознавање со медиумите за меѓучовечко комуницирање;
  - воведување во примена/ користење на ИКТ.
- Разбирање/сфаќање
  - меѓусебно разбирање (на ученик-ученик, ученик-наставник и сл.);
  - разбирање на текстот што го чита и пишува;
  - да разговара за дијалектите во македонскиот јазик.
- Примена на знаењата и способностите
  - правилно користење на македонскиот литературен јазик;
  - размислување, учење и творење;

---

¹⁴ М.В. Кларин. (1995). „Педагошка таксономија во наставниот процес“. Педагошки завод на Македонија, Скопје, стр. 28-31;

*Во истражувањето се опфатени Наставни програми по македонски јазик за I, II и III одделение во деветгодишното основно образование. (2007). Биро за развој на образованието, Скопје

- да води разговор со други лица;
- да ги усвојува другите начела на меѓусебно разговарање и разбирање;
- Анализа/синтеза
  - преку говорење и пишување да развива способности за логичко мислење.

Содржини во подрачјето литература и лектира по македонски јазик од I до III одделение

Со наставните програми по македонски јазик, врз основа на планираните цели за развојниот период од I до III одделение, во програмското подрачје литература се систематизирани следните содржини:

I одделение

- обработка на приказна, бајка, басна, драмски текст, стихотворба;
- македонски народни приказни и приказни од други култури;
- содржина на литературна творба: место на случувањата, време на случувањата, тек и редослед на настаните, ликови;
- стихотворба, гатанка, брзозборка;
- создавање литературна творба;
- сликовница, книга, енциклопедија.

II одделение

- текст, наслов, име на автор, содржина, илустрација;
- изразно читање текстови: проза, поезија (песна, стихотворба), драмски текст, поговорки, гатанки, брзозборки;
- настан (случај);
- лик во текстот (приказна, бајка, песна, гатанка);
- песна, строфа;
- гласно читање;
- читање во себе;
- обработка на три лектури.

III одделение

- приказна, басна, бајка, стихотворба, драмски текст;
- македонски народни приказни;
- народни приказни од други култури;
- содржина на литературна творба;
- место на случувањата, време на случувањата, тек и редослед на настаните;
- ликови;
- стихотворба, гатанка, брзозборка;
- создавање литературна творба;
- сликовница, книга, енциклопедија.

Развојот на создајните процеси на учениците од I до III одделение (очекувани резултати)

- Ученикот/ученичката правилно да чита и пишува текстови на кирилско и латинско писмо;
- искажува и пишува реченици со правилен ред на зборовите;
- разликува потврдна и одречна реченица, како и извична, прашална и расказна реченица;
- препознава општи и сопствени именки и точно го определува нивниот род и број;
- препознава придавки и знае да ги користи;
- ги разликува простите од редните броеви и правилно ги пишува повеќецифрените броеви;
- ги користи интерпункциските знаци во реченицата (точка, запирка во набројување, извичник, прашалник, две точки);
- правилно употребува голема буква (на почеток на реченицата и на сопствени именки);
- ги препознава и разликува глаголите во реченицата;
- прави разлика помеѓу: расказ, бајка, басна, детски роман и драмски текст;
- разликува стих, строфа и рима во песната;
- ја определува содржинската структура во текстот и хронолошкиот редослед на настаните;
- ги определува главните и споредните ликови и нивните карактеристики;
- учествува во разговор, раскажува, известува за настан, опишува предмет, слика, лик и слично;
- се изразува на литературен македонски јазик;
- набројува неколку медиуми од коишто добива информации;
- пренесува кратки информации од медиумите;
- користи ИКТ во содржини од предметот.

* * * * *

Од анализата на целите, содржините и очекуваните резултати во развојот на сознајните процеси на учениците од I до III одделение се согледува следново:

1. Развојната цел за воведување на учениците кон правилно користење на македонскиот литературен јазик во меѓусебно разбирање, размислување, учење и творење и наставните содржини во подрачјето литература се планирани постапно за да се остварат планираните резултати во наставата по овој предмет. Сознајните процеси се структурирани по нивоа на знаења и способности за разбирање/сфаќање и примена на знаењето по македонски јазик. Исто така, е планирано учениците да постигнат и повисоки способности за определување на главни и споредни ликови во литературните дела што се обработуваат во наставата и нивните карактеристики, да учествуваат во разговор за настан, да опишуваат предмети, слики, ликови и слично. Притоа се очекува учениците да се изразуваат на литературен македонски јазик.
2. За другите развојни цели, исто така, може да се забележи дека се планирани содржините и очекуваните резултати коишто се однесуваат од усвојување знаења за правилно читање и пишување текстови на кирилско и латинско писмо, па сè до определување на содржинската структура на текстот и хронолошкиот редослед на настаните и сл. Всушност, може да се каже дека постои високо ниво на усогласеност меѓу поставените цели за развојниот период и планираните/очекуваните резултати во развојот на сознајните процеси.
3. За потврдување на претходните сознанија од анализата неопходни се натамошни емпириски истражувања со кои треба да се покаже нивото на усогласеност меѓу планираните очекувани резултати и објективните постигања на учениците на крајот на наставата во трето одделение на деветгодишното основно училиште.

2.2. Развојни цели, содржини и развојот на сознајните процеси во наставата по македонски јазик од IV до VI одделение

Развојни цели

Од анализата на целите за овој развоен период може да се согледа дека тие се структурирани во рамките на когнитивно-развојните теории и Таксономијата на педагошките цели на Б. Блум која го опфаќа опишувањето на целите во создајната (когнитивната) област којашто е најмногу проучувана.¹⁵ Од анализата на наставната програма по македонски јазик од четврто до шесто одделение, може да се добие следниот преглед.

Развојни цели во создајната (когнитивна) област

- Знаење
  - да се оспособува за усно и писмено изразување;
  - да го збогатува речникот;
  - да усвојува поими, содржини и правила од граматиката, правоорот и правоисот на македонскиот литературен јазик.
- Разбирање/сфаќање
  - да се оспособува да чита со разбирање текстови со различна содржина, сложеност и од различни извори.
- Примена на знаењата и способностите
  - да ја запознава функцијата на зборовите и нивната примена во усното и писменото комуницирање;
  - да распознава и применува разни функционални стилови во говорното и писменото изразување (разговорен, административен, новинарски, поетски, научно – популарен и научен стил на изразување).
- Анализа/синтеза и вреднување
  - да чита и анализира текстови од уметничка и народна литература соодветна на возраста;
  - да анализира книжевно дело соодветно на возраста применувајќи ги основните теоретски поими (строфа, стих; рима; лик; дејство);
  - да користи разни форми на писмено изразување (креативни текстови; текстови за практична намена);
  - да се воведува во интерпретирање и вреднување литературни, сценски, филмски остварувања и друг вид на медиумска продукција.

---

¹⁵ М.В. Кларин. (1995). „Педагошка таксономија во наставниот процес“. Педагошки завод на Македонија, Скопје, стр. 28-31

Содржини во подрачјето литература и лектира по македонски јазик од IV до VI одделение

Со наставните програми по македонски јазик, врз основа на планираните цели за развојниот период од IV до VI одделение, во програмското подрачје литература и лектира се систематизирани следните содржини:

IV одделение

- изразно читање со почитување на изразните вредности (дикција, интонација, темпо, ритам, пауза);
- драмско читање (читање по улоги);
- анализа на текст;
- анализа по план на текстот (композициска анализа) со локализација на место и време на настанот;
- анализа на ликови;
- поетска слика во лирска песна;
- споредбата како изразно средство во песната (препознавање);
- чувствата во лирските песни;
- изборни текстови како четиво за самостојно читање и насочена обработка.

V одделение

- читање: усовршување на техниката за изразно читање на уметнички текстови; изразно читање по улоги; драмско читање;
- проза: расказ (поим), басна (поим), детски роман (поим), говор на писателот, говор на ликовите;
- поезија: епска песна, патриотска песна, хумористична песна, лирска песна, поетска слика;
- лектира од македонска и светска литература.

VI одделение

- поезија: белези на авторската и на народната поезија, класификација на лирските песни според мотивите, организација на стиховите во строфи, мотив, композиција на песна, рима и видови на рима според акцентот, стилски фигури (ономатопеја, компарација и метафора/скратена компарација);
- проза: елементи на прозен текст (фабула, тема и идеја);
- форми на раскажување (раскажувач/наратор во прво лице јас-форма, во трето лице тој-форма и сезнаечки раскажувач);
- народна проза, мит, легенди и преданија;

- драма: основни драмски видови (трагедија, комедија и современа драма како поими);
- радиодрама за деца;
- лектури од македонска и светска литература.

Развојот на сознајните процеси на учениците од IV до VI одделение (очекувани резултати)

Во вториот развоен период на учениците од 9-11 годишна возраст во наставата по македонски јазик продолжува процесот на систематизирање на знаењето од областа на јазикот и литературата за деца. Учениците се оспособуваат за самостојно читање и разбирање на книжевните дела понудени како лектира, при што нивните знаења се прошируваат со усвојување на основни поими од литературата: народна и уметничка и литературните видови: бајка, приказна, басна, расказ. Во наставниот процес учениците се поттикнуваат да ги развиваат интелектуалните способности, да поставуваат прашања за лектирите, да опишуваат уметнички ликови, да ја прераскажуваат фабулата на книжевното дело, да вршат одредување на настаните по време и простор, да ги препознаваат мотивите во песните. Постепено се развиваат и нивните вештини и способности за писмено и усно искажување и прераскажување.¹⁶

* * * * *

Од анализата на целите, содржините и очекуваните резултати во развојот на сознајните процеси на учениците од IV до VI одделение се согледува следново:

1. Развојните цели за оспособување на учениците за усно и писмено изразување, збогатување на речникот, усвојување поими, содржини и правила од граматика, правојорот и правописот на македонскиот литературен јазик и за запознавање на функциите на зборовите и нивната примена во усното и писменото изразување, како и другите посложени развојни цели се планирани конзистентно за да може да се остварат планираните резултати во наставата по овој предмет. Очекуваните резултати и развојните процеси се структурирани по нивоа на знаења и способности за разбирање/сфаќање и примена на знаењето по македонски јазик, а исто така, со развојните цели е планирано

---

¹⁶ Наставни програми по македонски јазик за IV, V и VI одделение во деветгодишното основно образование. (2007). Биро за развој на образованието, Скопје

учениците да постигнат и повисоки способности за читање и анализа на текстови од уметничката и народната литература, анализа на книжевно дело со примена на основните теоретски поими и користење на разни форми на писмено изразување.

2. За потврдување на претходните сознанија од анализата неопходни се натамошни емпириски истражувања со кои треба да се покаже нивото на усогласеност меѓу планираните очекувани резултати и објективните постигања на учениците на крајот на наставата во шесто одделение на деветгодишното основно училиште.

2.3. Развојни цели, содржини и развојот на сознајните процеси во наставата по македонски јазик од VII до IX одделение

Развојни цели

Од анализата на целите за овој развоен период може да се согледа дека тие се структурирани во рамките на когнитивно-развојните теории и Таксономијата на педагошките цели на Б. Блум која го опфаќа опишувањето на целите во сознајната (когнитивната) област којашто е најмногу проучувана.¹⁷ Од анализата на наставната програма по македонски јазик од седмо до деветто одделение, може да се добие следниот преглед.

Развојни цели во сознајната (когнитивна) област

- Знаење
  - да усвојува поими, содржини и правила од фонетиката, морфологијата, синтаксата и коректно да ги применува при усното и писменото изразување.
- Разбирање/сфаќање
  - да прави разлика меѓу лексичкото и граматичкото значење на зборовите;
  - да ги препознава неологизмите и да го толкува нивното значење.
- Примена на знаењата и способностите
  - правилно да ги употребува правописните норми;
  - да умее да интерпретира текстови од народната и уметничката литература;
  - да се оспособи за примена на информациите до кои доаѓа преку ИКТ.
- Анализа/синтеза и вреднување
  - да ги препознава спецификите и да прави разлика меѓу лирско, епско и драмско дело;
  - да се оспособи за критички и креативен пристап кон литературни, научни и други видови текстови;
  - да се оспособи за разни форми на писмено изразување со посебен акцент на креативното пишување;

---

¹⁷ М.В. Кларин. (1995). „Педагошка таксономија во наставниот процес“. Педагошки завод на Македонија, Скопје, стр. 28-31; Наставни програми по македонски јазик за VII, VIII и IX одделение во деветгодишното основно образование. (2007). Биро за развој на образованието, Скопје

- да се оспособи за интерпретирање и вреднување на литературни, сценски, филмски, телевизиски и друг вид медиумска продукција;
- да умее да прави корелација со содржини од другите наставни подрачја, особено со ликовното, музичкото, филмското, театарското и други уметнички подрачја.

Содржини во подрачјето литература и лектира по македонски јазик од VII до IX одделение

Со наставните програми по македонски јазик, врз основа на планираните цели за развојниот период од VII до IX одделение, во програмското подрачје литература и лектира се систематизирани следните содржини:

VII одделение

- поезија: белези на авторската и на народната поезија, класификација на лирските песни според мотивите, организација на стиховите во строфи, мотив, композиција на песна, рима и видови на рима според акцентот, стилски фигури (ономатопеја, компарација и метафора/скратена компарација);
- проза: елементи на прозен текст (фабула, тема и идеја);
- форми на раскажување (раскажувач/наратор во прво лице јас-форма, во трето лице тој-форма и сезнаечки раскажувач);
- народна проза, мит, легенди и преданија;
- драма: основни драмски видови (трагедија, комедија и современа драма како поими);
- радиодрама за деца;
- лектури од македонска и светска литература.

VIII одделение

- поезија: лирски видови/социјални песни и елегија;
- лирско-епска творба во стих/балада и романса;
- стилски фигури: рефрен, градација, апострофа и хипербола;
- проза: голема епска творба во проза – роман;
- литературно-научен вид дневник;
- драма: драмски текст, дијалог, монолог, исказ на лик;
- лектури од македонска и светска литература.

IX одделение

- поезија: видови рима/паралелна, вкрстена и обгрлена;
- стилски фигури: алегорија, симбол, словенска антитеза, иронија;
- проза: видови романи/авантуристички, научно-фантастичен и љубовен;
- драма: композиција на драмски текст/експозиција, заплет, кулминација, перипетија и распелт;
- двојна природа на драмски текст;
- литературно-научни видови/биографија, автобиографија, патопис и репортажа;
- лектири од македонска и светска литература.

Развојот на создајните процеси на учениците од VII до IX одделение (очекувани резултати)

- Ученикот/ученичката да ги разликува основните карактеристики на македонскиот јазик во неговиот историски развој;
- знае важни историски датуми и личности за стандардизацијата на македонскиот јазик;
- прави разлика меѓу лексичкото и граматичкото значење на зборовите;
- ги применува здобиените знаења од фонетиката, морфологијата, синтаксата при писменото и усното изразување;
- анализира и интерпретира поетски, прозен, драмски текст;
- интегрално (целосно) чита книги од различни родови и видови;
- критички и креативно пристапува кон литературни, научни и други видови текстови;
- трансформира еден вид литературен текст во друг (од драма во проза и обратно) - усно и писмено;
- прави корелација со содржини од другите наставни подрачја, особено со уметничките подрачја - ликовното, музичкото, филмското, театарското и друго;
- подготвува јазичен исказ (говор) и говори на дадена тема;
- пишува разни форми на писмено изразување;
- применува информациите до кои дошол преку ИКТ.

Од анализата на целите, содржините и очекуваните резултати во развојот на сознајните процеси на учениците од VII до IX одделение се согледува следново:

1. Развојните цели за усвојување поими, содржини, правила од фонетиката, морфологијата и синтаксата и за коректно применување при усното и писменото изразување, откривање на разликите меѓу лексичкото и граматичкото значење на зборовите, препознавање неологизми и толкување на нивното значење, како и повисоките развојни цели за интерпретирање текстови од народната и уметничката литература, познавање на спецификите меѓу лирско, епско и драмско дело и оспособување на учениците за критички и креативен пристап кон литературни, научни и други видови текстови се систематизирани постапно во наставната програма по овој предмет. Сознајните процеси се структурирани по нивоа на знаења и способности за разбирање/сфаќање и примена на знаењето по македонски јазик. Планирано е учениците да постигнат и повисоки способности за интерпретирање и вреднување на литературни, сценски, филмски, телевизиски и други видови на медиумска продукција. Притоа се очекува учениците да се изразуваат на литературен македонски јазик.
2. За потврдување на претходните сознанија од анализата неопходни се натамошни емпириски истражувања со кои треба да се покаже нивото на усогласеност меѓу планираните очекувани резултати и објективните постигања на учениците на крајот на наставата во деветто одделение на деветгодишното основно училиште.

3. ЛЕКТИРНИТЕ НАСТАВНИ СОДРЖИНИ И РАЗВОЈОТ НА СОЗНАЈНИТЕ ПРОЦЕСИ КАЈ УЧЕНИКОТ

Врз основа на проучувањето на наставните програми по македонски јазик за осумгодишното и деветгодишното основно училиште и искуството од наставата се потврдуваат сознанијата дека книжевните дела понудени како лектира се планирани во програмите. Овие содржини имаат значајни образовни и воспитни функции. Од проучувањето на книжевните дела понудени како лектира во нашите училишта и во

други земји, наставните планови и програми како и искуството во наставата се покажува дека во зависност од тематиката, јазикот и стилот на лектирите, како и од мотивираноста на учениците и наставникот може да се постигнат и други воспитни интегративни функции, како на пример:

- кај учениците да се побудува љубопитност, емоционално доживување и размислување за темите и мотивите на книжевните дела понудени како лектира;
- учениците се запознаваат со жанровската разновидност на книжевното творештво;
- учениците усвојуваат книжевно теоретски поими;
- кај учениците се побудува вниманието и интересот за книжевно-естетски вредности на книжевните дела;
- се создава основа и се развиваат интересите за уметничко изразување и творење;
- се развива читателска култура;
- се збогатува зборовниот фонд на учениците;
- учениците усвојуваат правила за усмено и писмено изразување.

Меѓутоа, искуството покажува дека наведените функции може да се остваруваат доколку книжевните дела понудени како лектира одговараат на возраста и развојните карактеристики на учениците. Од овие причини се определивме да направиме сублимиран преглед за темите, мотивите, стилот и јазикот на поголем број книжевни дела што се понудени како училишна лектира од аспект на возраста и развојните карактеристики на учениците, како и според созјанијата од теоријата на детската литература.

Така, во листата на лектири за учениците на 7-годишна возраст најзастапени книжевни содржини се: бајките и приказните од националната и светската литература за деца во кои се пренесуваат следните теми и мотиви:

- реални или фантастични содржини за скриени желби на децата за самостојност и нивните потреби за сигурна поддршка од родителите;
- содржини за желбите на децата да имаат пријатели, да се дружат со своите врсници, нивниот живот да е исполнет со интересни активности и радости;
- содржини од кои можат да создаваат дека во животот има добри но и лоши нешта, како на пример за соочување на детето со неприфаќање од другите во социјалната средина поради својата различност;
- содржини за награди и признанија за благородни дела што се карактеристични за приказните и бајките;

- содржини што пренесуваат надмудрување на децата од повозрасни и поискусни лица, а понекогаш и злобни;
- содржини од кои се спознаваат опасности и тешкотии во реалниот живот.¹⁸

Застапеноста на приказните и бајките во лектирата кај учениците од оваа возраст се препорачува бидејќи значително влијаат во поттикнувањето на имажинацијата кај учениците. Во нив се избегнува одредување на просторот и времето на случувањето на дејствието за избегнување на оптоварувањето на учениците. Исто така, голема воспитна улога има јазикот и стилот на лектирите, па во таа насока при изборот на делата треба да се внимава на следните елементи:

- во приказните, бајките, песните да нема неразбирливи зборови за децата; да се избегнуваат непотребни дигресији во пренесувањето на содржините со кои се одвлекува вниманието на децата на споредни нешта;
- бајките и приказните да имаат завршеток што се совпаѓа со детските желби и интереси и што ја поттикнува нивната имажинација и желба за творење;
- содржините да имаат едноставна структура за да може да се користат различни активности со учениците во наставата (играње на улоги, драматизација и сл.), од структурата на прозните содржините да се препознава воведниот дел, текот на дејствието и неговиот расплет;
- учениците од содржините на приказните и бајките самостојно да откриваат теми, мотиви и главни ликови и сл.;
- книжевните дела понудени као лектира да бидат соодветно на возраста на учениците и ликовно и графички обликувани;
- да се запази квалитетот на преводите/ препевите на книжевните содржините на македонски јазик.¹⁹

На осумгодишна возраст, бидејќи учениците имаат почетно искуство за читање и пишување може да им се понудат: приказни, бајки, песни, басни од националната и светската литература за деца, како на пример:

- уметнички преработени народни бајки и приказни со реалистична и фантастична содржина, од нив учениците да создаваат дека во животот има и добри и лоши нешта;
- современи реалистични приказни од животот на децата кога се радуваат или кога се исплашени од неуспех;

---

¹⁸ Лектира од списокот за I одделение во Р Македонија; Лектира од списокот за I одделение на Р Хрватска; Uskoković, D. (2005). Vodič kroz lektiru za niže razrede osnovno škole. Mozaik knjiga, Zagreb, str. 9-26

¹⁹ Исто

- содржини за дружење на децата со врсниците, заедничките згоди и незгоди за да дознаваат дека отвореноста и искреноста се многу важни особини кај децата за надминување на различни недоразбирања меѓу нив;
- во содржините може да се обработуваат теми за заедништво, солидарност и добра волја кај луѓето.²⁰

Книжевните дела понудени како лектира што се избираат за оваа возраст на учениците треба да имаат едноставна структура. Во нив да нема многу непознати зборови, да се избегнуваат непотребни дигресији во пренесувањето на содржините бидејќи со нив се развлекуваат дејствијата со помалку значајни нешта и стануваат неразбирливи за учениците. Речениците и мислите во лектирите треба да бидат јасни и разбирливи за учениците за да можат да откриваат самостојно, кои се темите, мотивите, фабулата (приказната) и сл. Треба да се внимава да се запази и квалитетот на преводот/препевот на содржините на македонски јазик.²¹

На деветгодишна возраст учениците имаат значително побогато искуство за лектирата кое дава основа да им се понудат приказни, бајки, раскази и кратки детски романи со фантастични и реалистични содржини, како на пример:

- да се направи избор на книжевни содржини со забавни теми што ќе ги поттикнува учениците спонтано да создаваат дека вредностите на другите луѓе на кои се воодушевуваат се достапни и за нив, само треба да бидат упорни и издржливи за нивно прифаќање;
- содржините да пренесуваат реалистични теми и од обичниот живот на децата што е исполнет со детска љубопитност и необични детски авантури;
- може да се изберат содржини со персонифицирани ликови од растителниот и животинскиот свет, при што се мисли на луѓето и нивните карактерни особини или се претставуваат негативни појави во општеството;
- содржини од кои децата создаваат за вечните идеали на човекот за слобода, правда, вечната борба меѓу доброто и злото во која секогаш победува доброто;
- содржини со теми за значењето на самостојноста, креативноста и одговорноста и други темелни особини на луѓето: работливост, чесност, да не се препуштаме на тешкотиите, да се поттикнува оптимизам, верба во доброто и љубовта, внимателност и грижа за другите;
- не треба да се запоставуваат и содржините со историска тематика, легенди, преданија и сл., меѓутоа за објаснување на настаните во овие содржини да не

---

²⁰ Лектира од списокот за II одделение во Р Македонија; Лектира од списокот за II одделение во Р Хрватска; Uskoković, D. (2005). Vodič kroz lektiru za niže razrede osnovno škole. Mozaik knjiga, Zagreb, str. 29-82

²¹ Исто

се пренагласуваат научните и историските моменти и факти, туку да дојде до израз уметничкото пренесување на ликовите и настаните, со ненаметливо пронаоѓање на основните мотиви;

- детските романи може да имаат и авантуристички теми и ликови од кои се открива начинот на однесување на младите што води кон заедничко, пријателство, но исто така и до себичност, алчност и други слични негативни особини.²²

За учениците на деветгодишна возраст, прозните книжевни дела понудени како лектира, препорачливо е да имаат едноставна структура за да можат самостојно да ја разберат содржината, да поставуваат прашања, да одговараат на прашања за воведот, заплетот на дејствието, како и за кулминацијата и расплетот на дејствието. Учениците самостојно да ги идентификуваат главните ликови, темите и мотивите да прават надворешен опис и елементарен внатрешен опис на уметничките ликови. Книжевните содржини неопходно е да се напишани со едноставен јазик, едноставни мисли и описи како што налага возраста и природата на создајните процеси кај учениците. Треба да се води грижа во нив да нема многу непознати зборови. Непознатите зборови учениците самостојно да ги забележуваат и да го откриваат нивното значење, како и формите на јазичните изрази.²³

На десетгодишна возраст во наставата по македонски јазик се зголемува бројот на лектирите и се проширува жанровскиот избор на книжевните дела. Може да се направи избор на раскази и детски романи, автобиографски приказни, народни приказни, легенди, басни како и книги за деца со поезија и драмски текстови. На оваа возраст препорачливо е учениците да се поттикнуваат да читаат самостојно:

- лектирни содржини со теми од секојдневниот живот за однесувањето на децата и родителите и од нив да осознаваат дека децата и возрасните имаат многу заеднички нешта;
- содржини во кои се говори за човекот кога ќе го обземат и заслепат страстите, како може да ја изгуби својата човечност, чувството на одговорност, милостливост и љубов;
- содржини во кои се говори за одговорноста на младите, да не ги оставаат своите предци и да не одат во светот додека не ја вратат љубовта кон нив;

---

²² Лектира од списокот за III одделение во Р Македонија; Лектира од списокот за III одделение во Р Хрватска; Uskoković, D. (2005). Vodič kroz lektiru za niže razrede osnovno škole. Mozaik knjiga, Zagreb, str. 85-208

²³ Исто

- содржини со кои се поттикнуваат младите да создаваат за судирот меѓу доброто и злото, правдата и неправдата; дека на крајот злото и неправдата мора да бидат некогаш казнети или пак исмеани;
- содржини за детството, првите сознанија за созревањето, стекнување убави искуства, меѓутоа и за непријатностите во животот и трагањето на своето место во светот; дружењето и осаменоста; стекнување животни мудрости; за смената на генерациите која што е неизбежна појава;
- содржини со теми за добрината, истрајната добронамерност кај човекот со кој може да се направи пресврт и кај непопустливите луѓе;
- содржини што се поврзани со активноста на децата за чување на природата, како и научно-фантастични содржини;
- содржини за решавање еколошки проблеми.²⁴

За децата на оваа возраст е многу значајно да има романи со реалистични теми за доживувањата и случките на децата од обичниот живот, нивните верувања, несогласувања, палавштини, храброст, упорност, пожртвуваност и другарство. Од нив да го создаваат значењето на меѓусебното помагање и разбирањето меѓу луѓето во животот; содржини кои пренесуваат автобиографски приказни или фантастични приказни во кои децата постигнуваат нешто што возрасните долго не биле во состојба да го направат.

Детските романи можат да пренесуваат содржини за животот на градските деца поврзани со опасностите што се кријат во времето додека се сами дома без родителска грижа; содржини во кои се раскажува за живоста, љубезноста и внимателноста кај децата: или содржини кои нудат одговори на прашањата како се препознаваат и прифаќаат некои важни духовни вредности, како на пример: чесност, скромност, радост и ведрина, добрина, но исто така и за искреноста и наивноста кај децата во сфаќањето на животот и светот.²⁵

Од проучувањето на лектирните содржини се согледува дека во литературата за деца со модерни и фантастични содржини дејствието може да се одвива во сосема стварен препознатлив свет, па се до светот од детската незапирлива фантазија со што се зголемува уверливоста на приказните и ликовите. Во содржините битно е да се пренесуваат напрегнати, возбудливи ситуации, но и смешни случки, криминалистички заплети, хумор и сл. Препорачливо е да биде одреден просторот каде се одвива дејствието, во прв план да бидат возбудливите дејствија и разговорите да се

---

²⁴ Лектира од списокот за IV одделение во Р Македонија; Лектира од списокот за IV одделение во Р Хрватска; Uskoković, D. (2005). Vodič kroz lektiru za niže razrede osnovno škole. Mozaik knjiga, Zagreb, str. 211-373

²⁵ Исто

испреплетени со духовити и смешни дијалози. Речениците да бидат едноставни, кратки и јасни. Насловите и поднасловите да го одразуваат она што е битно или духовито за целата содржина. Со запазувањето на овие структурни карактеристики на содржините се олеснува читливоста и разбирањето на суштината на приказните и другите книжевни содржини. Структурата на детските романи треба да биде добро обмислена, во секое поглавје да се случува нешто возбудливо, а дејствијата да се развиваат низ дијалози, но без описи, така што раскажувањето максимално да се рационализира според возраста на децата.²⁶

Учениците на 11-годишна возраст покажуваат интерес да читаат детски раскази, романи, автобиографски приказни, народни приказни, легенди како и содржини со поезија и драмски текстови со богата и разновидна содржина. Со учениците на оваа возраст препорачливо е да се обработуваат книжевни дела со следните карактеристики:

- содржини кои пренесуваат сознанија дека секое детство е убаво и дека без оглед на социјалната положба на поединецот тој со својата умешност и залагање може да се вклучи во средината во која живее, да биде толерантен кон другите и да го чува своето достоинство;
- детски романи со содржини за животот на децата во различни услови кои ги поттикнуваат младите да создаваат дека добрината и скромноста секогаш донесуваат задоволство и среќа во животот;
- содржини за современите општествени промени: почнувајќи од големите материјални разлики меѓу луѓето, алчноста, проблемите со исхраната, па се до прекумерното „заробување“ на младите од гледање телевизија и користење на комуникациските мрежи;
- содржини од кои младите се запознаваат со идеите дека во современиот свет треба да постои верба и почитување на темелните човечки вредности;
- содржини за првата љубов меѓу младите со сета нејзина посебност од кои ненаметливо се открива дека искреноста и љубовта се најважни за меѓусебно разбирање кај младите, дека љубовта бара несебичност.
- содржини што пренесуваат и човечки приказни за животот од светот на децата и возрасните, за сите нивни радости, таги, надежи, болести и веселби како и за благородноста на човекот;
- содржини за пријателството меѓу младите и возрасните од кои се открива процесот на растење и созревање на младите со помош на возрасните и првите сериозни сознанија за животот и светот;

---

²⁶ Исто

- содржини со детективски теми, од кои сознаваат дека злото и нечесноста, секогаш ќе бидат казнети или исмејани;
- легенди и народни приказни, доколку во нив на уметнички начин се обработени содржините (прочистени од елементи на морбидност и агресивност) за да бидат во функција на воспитните цели;
- содржини кои ненаметливо упатуваат на спознанија дека од секоја индивидуа зависи дали сака да стекне пријателство и прифаќање од другите, дека децата умеат да се организираат со цврста хиерархија и дисциплина, но секако дека и меѓу нив, како и во светот на возрасните постојат индивидуални карактеристики;
- во содржините треба да се истражува и детската љубопитност како двигател на децата, а кога љубопитноста е поткрепена со логичко заклучување тогаш таа води до пронаоѓање на решение за многу сложени проблеми;
- препорачливо е да има романи со содржини за возбудливи патувања и авантури како и со научно-фантастични содржини.²⁷

Како лектури може да се понудат книжевни видови со бајковито раскажување на дејствието, со концизни описи што се карактеристични за усмената народна книжевност. Може да има детски романи напишани во прво лице кога раскажува самиот главен лик, со што се придонесува за поголема уверливост во раскажувањето и едноставно се навикнува читателот да се интендификува со главниот лик и да ужива во неговите авантури. Детските романи може да се проткаени со хумор и иронија, или да се користи сликовит јазик полн со фантастични и зачудувачки описи. Раскажувањето да биде прецизно со динамични дијалози. Во зависност од тематиката на романот може да има и хумористични, а понекогаш и многу смешни моменти.²⁸

Во детските романи може да се говори во прво лице кога главните ликови - раскажувачи се деца на 11-годишна возраст и стилот на изразување да се забележува во детската искреност и наивност и во размислувањето. За учениците на оваа возраст во лектирите се користи македонски стандарден јазик, а доколку се налага може да се користат и дијалекти на кои говорат ликовите на повозрасни лица (дедовци, баби, чичковци и сл.). Овој начин на јазично пренесување на содржините е интересен за учениците бидејќи ликовите стануваат поуверливи, учениците се запознаваат со старите јазични форми и дијалекти кои понекогаш се доживуваат како јазични чувари на народните мудрости. Понатаму се забележува дека може да се користи и едноставен типичен јазик за детективски романи, а фабулата да биде испреплетена и

---

²⁷ Лектира од списокот за V одделение во Р Македонија; Лектира од списокот за V одделение во Р Хрватска; Uskoković, D. (2008). Vodič kroz lektiru za niže razrede osnovno škole. Mozaik knjiga, Zagreb, str. 9-143

²⁸ Исто

организирана за да се поттикнува љубопитност и напрегнато очекување кај младите читатели на епилогот во делото, се додека не се најде решение или одговор на прашањата кои ги измачуваат главните јунаци.

За учениците на оваа возраст во детските романи, освен раскажувањето во прво и трето лице може да се користи и јазичен стил во форма на филмско сценарио, на почетокот на секое поглавје да има опис на местото каде што се одвива дејствието, а потоа да следат вешти воведи, понекогаш со хумор, детски шеги и надмудрувања за да се поврзе нивото на делото со светот на детското размислување.

Во детските романи кога се пренесува дејствието во трето лице, тогаш раскажувањето е згуснато и многу концизно. Кога се раскажува за највозбудливите дејствија речениците треба да бидат кратки, едноставни за да дојде во прв план самото дејствие. Кога се истакнуваат некои ликови може да се пренесуваат и т.н. внатрешни монолози.

Во легендите, преданијата и сл. главните ликови можат да бидат и персонифицирани природни сили (суша или чудесни растенија и сл.).²⁹

Книжевните дела понудени како лектури за учениците на 12 – годишна возраст може да претставуваат избор од различни литературни видови: народни приказни, детски романи, раскази, лирска и епска поезија, драмски теткстови, проза со фантастична тематика или во форма на дневник. Во врска со темите, мотивите, стилот и јазикот на лектирните содржини може да се издвојат и препорачаат следните сознанија и проценки:

- да има содржини со народни приказни во кои се говори како може човекот да биде обземен и заслепен од најразлични страсти , а исто така да ја изгуби својата човечност, чувствителност, одговорност, љубов и грижа за другите;
- содржини за верност меѓу најбилиските во семејството и нивната несебичност, или пак, за гордоста и хуманоста кај човекот, за воодушевувањето од солидарноста меѓу луѓето и други слични теми;
- содржини за созревањето на момчињата и девојчињата, љубовта и недоразбирањата во нивните взаемни односи;
- содржини и теми за почитта и одговорноста кон родниот крај и чување на слободата како највисока вредност;
- авантуристички содржини во кои изобилуваат акции од кои младите читатели се запознаваат со опасноста при истражувањето на непознати предели, опустошени градови, глад, болест и сл., во кои се покажува со какви

---

²⁹ Исто

предизвици е исполнет животот на луѓето во далечните егзотични краеве во кои живеат луѓе од други раси, вери, обичаи и животни навики.³⁰

Препорачливо е да има романи за млади со фантастични содржини на пример, за чудесни земји и настани со сатирачни и алегорични елементи, но и со футуристички визији за развојот на светот.

Во лектирните содржини треба да има лирско-епски песни во кои преовладуваат мотиви за реални или измислени ликови; препорачливо е да има и други хумористични и ведри содржини напишани по примерот на народните приказни во кои се говори за доброто и злото.³¹

За младите читатели интересни се и литературни творби напишани во форма на дневник со различни теми, како на пример за играта, пријателите на децата, несреќи во родниот град, својата земја, од кои го создаваат светот на возрасните што може да биде страшен, па сепак во кој што според желбите на децата се се доведува во ред.

Учениците можат да изберат и дела со други специфични содржини, во врска со проблеми на посвоени деца кои го истражуваат своето потекло или за идентитетот на младите итн. За учениците на оваа возраст пожелно е да има и современи содржини со теми за љубовта, пожртвуваноста и сочувството кон човечката сиромаштија, меѓутоа и критика на бесчувствителноста и нехуманоста на луѓето во општеството.³²

Изборот на лектирите за учениците на 12 годишна возраст треба да опфаќа книжевни дела кои се напишани со едноставен јазик, со јасно и прегледно изнесување на дејствието. Во нив препорачливо е да преовладува раскажување, но да има и дијалог. Битно, е описите да ги има помалку, а доколку се застапени во содржините тие треба да бидат кратки. Нивото на раскажување во интелектуална смисла да биде соодветно на возраста на учениците.

Содржините во приказните може да имаат краток вовед што потсетува на почетокот на народната приказна, а со нагласен стил да се пренесува епилогот на приказните. Во народните приказни битно е да има ритмичност и звучност на речениците (што се постигнува со изборот на зборовите), повторувања, набројувања, инверзија и други јазични средства).

---

³⁰ Лектира од списокот за VI одделение во Р Македонија; Лектира од списокот за VI одделение во Р Хрватска; Uskoković, D. (2008). Vodič kroz lektiru za niže razrede osnovno škole. Mozaik knjiga, Zagreb, str. 157-285

³¹ Исто

³² Исто

Современите реалистични содржини во романите се поделени на поглавја насловени според клучните реченици, односно мисли. Дејствието може да е прикажано и ретроспективно, но тогаш во раскажувањето да се навраќа на битните елементи од дејствието што е претходно пренесено. Ова едноставна форма со едноглавно дејствие е вообичаена во романите за младите.

Книжевните дела во вид на дневник се пишуваат во прво лице, а може да бидат поделени на поглавја кои имаат свои поднаслови. Во овие дела нема фабула, тука нема ни вовед, развиток, кулминација на дејствието, ниту расплет, туку содржините се систематизирани една по друга, како што се одвива дејствието во стварноста.

Во некои романи во зависност од тематиката, раскажувањето треба да тече едноставно без навлегување во објаснувања или предолги описи за да се поентира она што ја содржи пораката или главниот мотив. Така, младите читатели се поттикнуваат да размислуваат и да формираат свое гледиште. Во завршните реченици учениците можат да се поттикнат да прават споредби, да поврзуваат судови со одредени ликови, тргнувајќи од одредени начела и сл.

Во детските романи со историски содржини современите автори не се определуваат за хронолошка структура според времето, туку за сликовита фабула. Така, прекинатиот хронолошки период се пренесува во кратка ретроспектива. Овие книжевни содржини, завршуваат со своевиден епилог напишан од забележлива современа перспектива со испреплетени историски моменти и коментари на писателот, авторот.³³

На 13-годишна возраст учениците обработуваат лектирни содржини од различни родови и видови од националната и светската книжевност, како на пример:

- романи со романтични љубовни теми и мотиви за најразлични аспекти на љубовта и почитта меѓу луѓето. Овие книжевни дела им овозможуваат на читателите да се идентификуваат со ликовите; да ги препознаат своите чувства и да сознаат дека младите на оваа возраст се соочуваат со приближно исти искуства и проблеми;

- романи со социјална тематика за најсиромашните и најнезаштитени деца кои растат без родители, во кои обично се прикажува животниот пат на децата, од нивното раѓање, па се до нивно израснување во зрели личности кои живеат во среќни семејства;

- романи со авантуристички содржини од кои учениците ја создаваат силата на човековиот дух, но и човековата слабост во споредба со моќта на природата;

---

³³ Исто

- романи за деца и млади со хумористични содржини за обичниот живот на младите кои се соочуваат со слични проблеми: учење, оценки, љубов, родители, браќа и предизвици што се карактеристични за големите градови (недоразбирања меѓу децата, судири и сл.), меѓутоа, кои секогаш завршуваат како во обичниот живот за некого добро, а за некого лошо;

- романи со фантастични теми за деца и млади во кои на крајот обично победува правдата, или младите доаѓаат до сознанија за основни општествени норми кон кои треба да се придржуваат;

- детски романи со реалистична тематика или автобиографски раскази поврзани со тешкиот живот на луѓето;

- содржини за тешката општествена положба на некои луѓе и за последиците од сиромаштијата, алкохолизмот, насилството во семејството, злосторството и сл.;

- во лектирните содржини треба да има раскази и романи за љубовта, хуманоста и сл.;

- детските романи можат да обработуваат и историски содржини;

- за владетелите но и за луѓе од народот кои за разни привилегии работеле против сопствениот народ, содржини и ликови на доследни борци за слобода и нивната голема почит кон татковината.³⁴

Има посебна потреба во лектирните содржини да се пренесуваат честите промени на младите во периодот на пубертетот, на преодот од светот на детството во светот на возрасните. Тоа е возраст на младите со многу непознати чувства, големи идеи, фантазија, но и разочарување. Содржините за овие теми може да се пишуваат во вид на дневник или со поинаква структура, но со јазик и стил духовит и забавен за младите.

Реалистичните приказни, романи и други книжевни содржини, може да имаат различна книжевна структура, која зависи од природата на содржините и да се состојат од повеќе поглавја а секое поглавје да има свој почеток, каде се најавува што ќе се случува во текстот што следи за да се поттикне читателска љубопитност. Во некои детски романи може сите епизоди да се поврзуваат со главниот лик, целокупната напрегнатост на дејствијата да произлегува од внатрешното доживување и размислување на главните ликови. Но, битна одлика на овие содржини е концизното

---

³⁴ Лектира од списокот за VII одделение во Р Македонија; Лектира од списокот за VII одделение во Р Хрватска; Uskoković, D. (2008). Vodič kroz lektiru za niže razrede osnovno škole. Mozaik knjiga, Zagreb, str. 297-399

и едноставно раскажување со течен јазик како дословно да се бележи нечие раскажување од некого. Содржините што се напишани со ваков јазик и стил лесно се читаат, па и кога нема дијалози во нив. Целата приказна се гради со опишување и раскажување. Описите се убедливи и воодушевуваат.

Обично расказите, приказните, автобиографските раскажувања се пишуваат во прво лице (јас – гледна точка) со посебен субјективен план на раскажување, а раскажувачот е учесник во дејствието.

Во некои содржини стилот може да биде типичен, како на пример за фантастичните содржини или за содржините со криминалистичко-авантуристички теми. Некои книжевни содржини може да имаат елементи и од бајките измешани со елементи од реалистични приказни. Во приказните може да има динамични и драматични елементи, како и нагласен контраст меѓу однесувањето на ликовите.

Јазикот на кој што се пишуваат книжевните содржини ги исполнува стандардите на книжевниот јазик, а во дијалозите на ликовите може да има говор и од соодветни дијалекти (на пример, детето да говори на македонски стандарден јазик, а селаните да зборуваат на некој од нашите дијалекти). Речениците се стилски дотерани со сликовити описи на природата или на други возбудливи дејствија.³⁵

На 14 – годишна возраст учениците обработуваат авантуристички, научно-фантастични романи и раскази за млади, драмски и автобиографски дела, репортажи од македонската и светската литература. Од книжевните содржини се согледува дека учениците на оваа возраст покажуваат интерес да читаат лектури од различни жанрови со различни теми и мотиви, како на пример:

- содржини за животот на модерниот човек од нашите краеве, но и пошироко во светот, за различниот социјален статус на луѓето што донесува многу недоразбирања меѓу младите и возрасните поради спротивставени желби и интереси и од нарушувањето на традиционалните норми кои тивко се напуштаат под влијание на модерните општествени струења (во наведените содржини љубовта кај младите е секогаш појака од патријархалните традиции и обичаи кои често не се совпаѓаат со реалниот живот;
- содржини во кои се раскажува за војната како најнегативна појава во човековото општество, а особено кога се користи достигнувањето на науката за добивање разурнувачко и застрашувачко оружје (основен мотив на овие содржини е младите да ги предупредат своите татковци и мајки во сите земји да мислат на своите деца, а исто така и за децата од целиот свет);

---

³⁵ Исто

- романи за млади во кои со алегоричен пристап се претставува современиот свет во кој поради трката за материјалното богатство никој нема време за никого (од нив младите да сознаваат дека трката за заработка се споредува со најмрачна сила која владее со луѓето, ги отуѓува и ги претвара во безлична маса);
- книжевни содржини со кои се предочува визијата за современиот свет испразнет од емоции, преполн со контроли во кој детската игра станува нешто непотребно (излишно) и проблематично, бидејќи децата се претвараат како материјал за иднината и електронски умови;
- во лектирните содржини треба да се покренуваат прашања за социјалната правда и неправда, морални прашања, проблеми и одговорност на индивидуата кон општеството, па се до одговорност на општеството кон индивидуата (овие содржини треба да се разгледуваат интегрално, бидејќи општеството не е секогаш чувствително кон сиромаштијата, но индивидуата да вложува повеќе напори и самодисциплина, да ги искористи своите животни прилики;
- за учениците препорачливи се содржини за борбата на човекот со природата во која доаѓа до израз човековата сила, знаење, храброст, личното искуство, упорноста и човечноста;
- содржини со теми од културниот, политичкиот живот и меѓучовечките односи во градовите каде обичниот човек настојува да го сочува своето достоинство и чесност;
- содржини за љубовта на младите од различни социјални слоеви во кои се покренува прашањето за човечкото достоинство и правото на среќа, да се потврдува идеата дека општествената положба не ги одредува вредностите кај човекот, туку напротив тие се темелат на неговите духовни вредности;
- содржини за ширење на сфаќањата за рамноправност на половите во општеството и за националните културни вредности;
- современи содржини за состојбите во општеството, како и за животот и навиките на младите (битно е младите да се поттикнуваат кон оптимизам, да се формира свест за борбеност и позитивни ставови во животот, бидејќи како и секогаш животот е полн со убави и тажни нешта.³⁶

Современите содржини во романите за младите се пишуваат на едноставен јазик со кратки сублимирани реченици и со изразито едноставна фабула. Во пренесувањето на содржините се применуваат различни техники: раскажување,

³⁶ Лектира од списокот за VIII одделение во Р Македонија; Лектира од списокот за VIII одделение во Р Хрватска; Uskoković, D. (2008). Vodič kroz lektiru za niže razrede osnovno škole. Mozaik knjiga, Zagreb, str. 407-588

опишување, дијалог, монолог и тн. внатрешен монолог на ликовите. Во зависност од содржината на делото во раскажувањата се користат зборови од соодветни стручни области или пак, зборови што припаѓаат на жаргонот, односно од говорниот јазик.

Во градбата на фабулата современите дела се конципирани само на најважните збиднувања, отфрлајќи се она што не е нужно за разбирање на содржината на делото, нагласување на битните мисли и идеи за да се привлече вниманието на читателот. Може да се каже дека едноставното разбирливо раскажување, едноставниот речиси секојдневен говор, стил и фабула се ослободени од се што е непотребно. Тоа се основните одлики на современите романи за младите.³⁷

Во книжевните дела со фантастични содржини, поради премини во раскажувањето од стварни во фантастични моменти, јазикот исто така треба да биде едноставен, меѓутоа исполнет со кратки фантастични описи. Раскажувањето да биде течно за да може лесно да се следи содржината и да дојдат до израз возбудливите елементи во содржините и дејствијата. Делата со хумористични карактеристики се пократки, со едноставен речник и со честа употреба на изразни средства: епитети, компарација, хипербола, метафора и сл. за да дојдат до израз битните елементи во хуморот. Во некои содржини може, освен стандардниот книжевен јазик, да се внесуваат зборови и од странско потекло, а таму каде што се изнесува проблематика од руралните краеве да се говори и со јазик од нашите дијалекти. Битно е книжевните содржини на учениците на оваа возраст да им понудат богат речник, но исто така и елементи на архаизми, дијалектизми и локализми и жаргонизми во говорот.³⁸

* * * * *

Со оглед на тоа што прегледот е систематизиран според возраста на учениците се дава можност да се согледаат релациите меѓу лектирите и следните компоненти во воспитанието и образованието на учениците, и тоа:

1. Од аспект на развојот на сознајните процеси на учениците и усвојување систем на знаења и вештини:

---

³⁷ Исто
³⁸ Исто

- усвојување на општи и применливи знаења што се потребни во секојдневниот живот;
- усвојување на знаења од областа на македонскиот јазик и теоријата на литературата;
- поттикнување на интелектуална љубопитност, смисла за убавото и истражувачки дух кај учениците;
- поттикнување креативност и способности за изразување на македонски литературен јазик.

2. Од аспект на хармоничниот развој на учениците:

- развивање свест кај учениците за сопствената индивидуалност, поттикнување на самодоверба и одговорност;
- воспитување за почитување на човековите права, родова рамноправност и основни слободи за живеење во демократско општество;
- развивање комуникациски вештини, критичко мислење и креативност на учениците;
- развивање на способности за препознавање на сопствените чувства и разбирање на чувствата на другите;
- промовирање на значењето на учењето и работата;
- оспособување на учениците да го вреднуваат своето напредување.

3. Од аспект на развивање граѓанска свест кај учениците:

- запознавање со минатото и културните традиции на македонскиот народ, минатото и културните традиции од други народи и култури;
- промовирање на принципот на еднаквост меѓу луѓето без разлика на нивното потекло или определба;
- промовирање на значењето на толерантното однесување, солидарност и оспособување за ненасилно решавање на конфликти.³⁹

Со овој методолошки пристап во проучувањето на лектирните содржини се создава теориска рамка која содржи значајни елементи за книжевно-естетските вредности на лектирните содржини бидејќи во прегледите се наведени доста примери што се однесуваат на книжевно естетските вредности, како и на дидактичките компоненти што се предмет на нашето истражување кои ќе помогнат за

---

³⁹ Концепција за деветгодишно основно воспитание и образование. (2007). Биро за развој на образованието, Скопје, стр. 74-76

преиспитување на постојните лектирни содржини и посоодветен избор на нови книжевни дела кои ќе бидат понудени како лектира.

4. РЕЛЕВАНТНИ ИСТРАЖУВАЊА - АНАЛИЗА НА НАСТАВНИОТ ПЛАН И ПРОГРАМА ЗА ОСНОВНОТО УЧИЛИШТЕ ВО РЕПУБЛИКА ХРВАТСКА ОД АСПЕКТ НА ДИДАКТИЧКИТЕ КОМПОНЕНТИ НА ЛЕКТИРНИТЕ НАСТАВНИ СОДРЖИНИ

За проучување на дидактичките компоненти на лектирните содржини во основното училиште посебно беше значајно да користиме сознанија од земји во кои развојот на основното образование се совпаѓа со основните принципи на основното образование во Република Македонија и се доближува концепциски и содржински. Во таа насока за нас, покрај искуството од другите развиени земји, беа релевантни и искуствата од земјите со кои во минатото подолго време имавме заеднички образовен систем. Ова особено се однесува при развивањето на наставните програми по мајчин јазик и изборот на лектирните содржини, бидејќи има значителна блискост во дефинирањето на целите на наставата, структурата на наставните програми, како и во развојот на книжевните жанрови.

Тргнувајќи од овие поставки и сложената природа на предметот на истражувањето се определивме да направиме споредувања на понудените лектирни содржини за учениците во шесто, седмо и осмо одделение во Република Хрватска.

Со оглед на повеќеслојноста на книжевно-естетските вредности на книжевните дела во нашето истражување се определивме да се задржиме на: темите, мотивите, стилот и јазикот на лектирите, бидејќи овие елементи се непосредно во функција на остварувањето на целите дефинирани во програмата.

Наша цел е да нагласиме дека првенствено е значајно книжевните дела да имаат естетски вредности, но да може да бидат восприемени од учениците за кои се наменети. Доколку не е извршен изборот на лектири врз овој принцип може да се случи и врвни уметнички дела да бидат неприемливи за учениците, па дури и сложени и тешки за читање, што директно може да иницира спротивен ефект од она што се очекува со целите во наставата.

Понатамошното наше истражување има цел да покаже колку овој принцип е применет при составувањето на листата за лектири во шесто, седмо и осмо одделение во Република Хрватска.

4.1. Согледувања за понудените лектирни содржини за VI одделение

Со наставната програма по хрватски јазик за VI одделение во лектиратата се предвидени 26 дела. Од нив учениците избираат 9 дела, такашто првите три дела од листата се задолжителни. Тоа се книгите од Ивана Брлиќ-Мажураниќ „Приказни од дамнаина“, од Стјепан Томаш „Мал воен дневник“ и од Аугуст Шеноа „Повјестиче“.

За тематиката, мотивите/идеите на еден дел од предложените лектури може да се издвојат наведените проценки.

- Лектиратата „Приказни од дамнаината“ од Ивана Брлиќ Мажураниќ е книга со раскази од прастари времиња. Во приказната „Како Потјех ја барал вистината“ основна мисла е дека човекот може да биде обземен и заслепен од страстите за стекнување богатство и „за господарење со целиот свет“. При тоа човекот како ја губи својата човечност, чувствителност, одговорност и љубовта и грижата за другите. Тоа многу сликовито е пренесено преку ликовите на двајцата внуци на стариот Вјест, Марун и Љутиша кои го запоставуваат својот дедо и дури почнале кон него да чувствуваат нетрпеливост. Приказната на крајот завршува среќно во дворот на малиот Бог Сварожиќ којшто е симбол на сончевата светлост и пример за вистината.
- Етичка тематика е пренесена и во приказната „Рибарот Палунко и неговата жена“ во која се зборува за верноста на жената и нејзината апсолутна несебичност. Бајката се одликува и со вешт стил на пишување исполнет со ритмичност, звучност на речениците коишто авторката ги постигнува со изборот на зборовите и многу други изразни средства.
- Книгата „Цврсто го држам џојстикот“ од Јосип Цвениќ е современ реалистичен роман за млади на тема за тешките болести што се јавуваат како последица од хаваријата во нуклеарната електрана Чернобил. Во центарот на збиднувањата е тринаесетгодишното момче Нино кое се одликува со огромна храброст во борбата со својата болест, така што болеста ја споредува со својата игра на компјутерот во која не се предава. На крајот на романот момчето се враќа во својот дом, меѓутоа не е извесно дали целосно ќе оздрави или не.
- Лектиратата „Писмата од мојот млин“ од Алфонс Доде е збирка на приказни кои како книга се објавени уште 1866 година. Така во приказната „Вселување“ се опишува положбата на еден стар млин и убавината на неговата околина. Во приказната „Пајтоните од Бокеро“ се говори за трпеливоста и понижувањето на еден работник

брусач којшто е исмејуван од своите селани поради неверноста на неговата жена, при што се поставува логично прашањето до каде е границата на болката која човекот може да ја поднеси. Во друга приказна „Тајната на дедото Корнелие“ се прикажува гордоста и честа на човекот, но исто така и воодушевувањето од солидарноста на луѓето. Вистинска потреба за слободата, желбата за слобода и цената која сме подготвени да ја платиме за да живееме во слобода е тема на поемата “Козата на господинот Сегин”. Од приказна во приказна во книгата се пренесуваат нови ликови, згоди и незгоди кои писателот ги опишува со многу љубов, почитување и воодушевување.

- Детскиот роман „Загребска приказна“ од Бланка Двојак-Матковиќ обработува тема за детството и созревањето на девојчето Кечкица во Загреб чијашто судбина е тесно поврзана со судбината на нејзините родители, односно за подемот и падот на едно граѓанско семејство. На почетокот во семејството владее благосостојба: куќата е опремена со скап мебел и прислужници, се набавуваат книги, грамофонски плочи, се оди во театар, кафани, се одржуваат чести дружења и средби. Но, кога се појавуваат првите знаци на кризата, условите за живот во семејството нагло опаѓаат при што умира и мајката на девојчето. По загубата на својата сопруга, поради пропаѓањето на бизнисот и финасискиот колапс, таткото на Кечкица станува алкохоличар. Авторот ни прикажува во овој роман еден живот преполн со убавини, но исто така исполнет со болни и трагични случки во животот.

- Во книгата „Славонска шума“ од Јосип Козарац сосема ненаметливо се обработува темата за љубовта и одговорноста кон родниот крај и татковината. Авторот со воодушевување и искреност ја опишува убавината и таинственоста на славонските шуми. Одговорноста кон татковината се согледува кон крајот на приказната кога писателот опишува како се уништува и продава славонската шума. Снажната споредба на шумската сеча со гробиштата особено е актуелна стотина години подоцна кога многу шуми исчезнале засекогаш. Во романот е нагласена идејата како да го гледаме светот околу себе и да учиме од совршенството на природата.

- Делото „Вели Јоже“ од Владимир Назор е расказ во кој се говори за селаните од Истра, односно за хрватскиот народ во Истра и за Млечаните и нивната војска која ја покорил Истра и другите крајбрежни предели. Во овој расказ основна тема и идеја е бранењето на слободата како највисока вредност во човековото општество и на индивидуата. Основната идеја е дека раскараниот и разединет народ лесно ја губи слободата и треба да поминат векови додека повторно ја стекне. Вели Јоже поучен од сопственото искуство нема да направи таква грешка, меѓутоа ќе поминат векови додека да дојдат прилики за ослободување.

- Делото „Низ пустина и прашума“ од Хенрик Синкиевич е авантуристички роман наменет за деца и младинци. Изобилува со акции низ кои децата се соочуваат со смртни опасности при истражувањето на прашумите и пустините, опустошени градови од војните, глад и болести. Темата на романот е киднапирањето на две деца и историјата на нивниот макотрпен пат во далечни непознати краеве полни со опасности.
- „Гуливеровите патувања“ од Џонатан Свифт претставува фантастичен патопис во кој главниот јунак раскажува за своите патувања во една чудесна земја. Но, писателот, бидејќи во приказите за жителите на тие измислени земји всушност го исмејува општествениот живот во Англија во тоа време (нечесноста на престоловладетелите, надворешната политика на Англија, јаловите конфликти меѓу политичките странки), но исто така и општочовечките мани, како на пример алчноста, додворувањето и дволичноста. Ова дело содржи сатирични и алегориски елементи. Исто така, преку одделните ликови на Лилипутанците од лилипутанскиот двор се кријат сосема одредени историски личности кои го прават интересен и привлечен овој патопис.
- „Повјестице“ Аугуст Шеноа се лирско-епски песни во кои преовладува раскажувањето за стварни или измислени ликови, од историјата или народните преданија, или, пак, за некои историски или легендарни случки. Писателот тргнува од верувањето дека книжевноста треба да поттикнува патриотски дух, дека треба да помага во националното освестување и дека треба да поттикнува единство и слога на хрватскиот народ. Тоа е всушност најважната препородна идеја за правото на Хрватскиот народ за своја држава. Ликот на Петар Савиќ е пример на син на Хрватска кој треба да служи чесно на својот народ и својата држава.
- „Столарот и ѓаволот“ од истиот автор е ведро и смешно дело напишано по примерот на една народна приказна која говори за доброто и злото, преку ликот на столарот, којшто во беда и очај го избира злото. Па, сепак, со својата памет и итрост и добрите дела успева да се спаси.
- Книгата „Мојот татко спие со ангелите“ (Мал воен дневник) од Стјепан Томаж е роман во форма на дневник (објавен во 1993 година), а главниот лик на романот и сведок на сите случувања е девојчето Цвета. Оттргната од играта, пријателите, соочена со трагедии во својот роден град и својата земја Цвета е присилена повеќе време да поминува во подрумот додека војната во нејзиниот град сее смрт непоштедувајќи ги ниту децата ниту старите лица. Светот на возрасните е ужасен и ја плаши. Го сака светот од приказните и бајките. Сепак, нејзиниот дневник истовремено претставува простор каде што се уште може да биде дете и се обидува да си го објасни она што се случува околу неа, повторно да се воведи ред во светот кој ненадејно се распаднал.

- Во делото „Добар ден, тато“ од истиот автор се обработува специфична тема која е интересна, но и многу чувствителна и не се сретнува често во детската книжевност – тоа е проблемот на посвоено дете кое го истражува своето потекло. Тринаесетгодишното момче Драгутин раскажува за случувањата коишто се надоврзувале едно по друго, кога во одделението ја дознава чувствителната тајна која била добро чувана, дека неговата мајка Елвира го посвоила уште како новороденче. Тоа момче рано созрева и ќе забележи дека на тринаесет години е многу повозрасен. Главниот јунак е растргнат меѓу своите биолошки родители кои не се способни да го воспитуваат и да се грижат за него и посвоителите кои до тогаш го воспитувале и воделе максимална грижа за него, па неговиот избор ќе биде единствено можен – се враќа кај својата помајка којашто и понатаму ќе го сака искрено и безусловно.

- „Принцот и питачот“ од Марк Твен е роман кој обработува тема за замена на идентитетот на две момчиња кои имаат заеднички особини кои ќе им помогнат да ги издржат сите искушенија - човечка топлина, чувство за правда, ведрост и оптимизам. Романот започнува со сиромашниот Том Канти кој сосема случајно поради неверојатните сличности со англискиот Крал ќе биде крунисан, а кралското момче од Велс Едвард Тјудор, облечен во томовите партали, станува питач. Двајцата многу тешко се снаоѓаат во новите улоги. Многу долго Том се откажува од својата мајка и сестра, но постојано го мачела грижа на совеста кога ќе се сетел за мајчината љубов сите кралевски благодети се претворале во прав и тој во себе си помислува – да даде Бог да се ослободам од ова заробеништво. На крајот Том радосно го враќа кралскиот престол на вистинскиот престолонаследник, а за награда останува да живее на дворот како штитеник на правото. Вистинскиот крал, откако стекнал многу богато искуство за вистинскиот свет започнува да ги прифаќа и почитува сиромашните и бездомниците. Тоа искуство навистина било многу корисно за идниот крал и има огромно влијание за начинот на неговото владеење кога се враќа на престолот.

- Лектиратата „Среќниот принц“ од Оскар Вајлд е современа бајка која обработува тема за љубовта, пожртвуваноста и сочувство кон човечката сиромаштија, меѓутоа истовремено и критика за безчувствителноста и немилосрдноста на луѓето во општеството. Среќниот принц кој во својот живот знаел само за уживање и удобност, ги согледува и сочувствува со маките на сиромашните, како и за нивната беспомошност. Со тоа тој ја втемелува идејата за пожртвуваност, несебичност и чувствителност кон луѓето на кои им е тешко, кои се во безизлезна социјална положба. Од друга страна, ги прикажува луѓето, особено претставниците на власта – градоначалниците, советниците, професорите по уметност, дворските дами, кои не ја гледаат ниту сиромаштијата ниту добрите дела што ги прави среќниот крал. Тие се гледаат самите себе, нивната цел е само задоволување на своите лични потреби и добивката. Поради тоа не е чудно тоа што го отстрануваат кралот кога ќе видат дека

кралот останал без својот вистински изглед како крал. Спротивувајќи ги двете начела: пожртвуваноста и себичноста, авторот ја доведува приказната до клучниот момент на самиот крај, кога Господ го дава последниот збор, кога ќе просуди: победува начелото на пожртвуваност и заслужува вечна среќа.

Од наведените прикази за тематиката на лектирните дела може да се согледа дека тие се усогласени со наставната програма за VI одделение во која се предвидува учениците да обработуваат историски и научно-фантастични романи, драмски текстови и други дела. Во листата на предложените книжевни дела има застапено домашни автори, а исто така и автори од светската литература. Се застапени дела и од различни епохи.

Како што се гледа од наведениот приказ, тематиката, мотивите/идеите и другите елементи во делата учениците можат самостојно да ги обработуваат, спознаваат и да расудуваат за вредностите во нив. Од расположивите извори за оценките на лектирите за VI одделение се покажува дека се води грижа за естетските вредности, јазикот и стилот на делата да одговара на возраста на учениците.⁴⁰

4.2. Согледувања за понудените лектирни содржини за VII одделение

Во наставната програма по хрватски јазик во VII одделение се предложени 29 книжевни дела од кои учениците избираат 9 дела, а во нив задолжителни се делата од Божидар Просињак „Дивиот коњ“, Хрвоје Хитрец „Смоговци“ и од Владимир Назор „Приповетки“. Во наставната програма се предвидува учениците да ги воочуваат и откриваат во делата мотивот/идеите, да ги прошируваат сознанијата за мит и легенда, биографија, автобиографија, социјална тематика на книжевните дела, криминалистички раскази и романи, драмски текстови и сл.

---

⁴⁰ Извор: Hrvatski nacionalni obrazovni standard. (2006). MZOS, Zagreb, str. 1-24

Извор: Nastavni plan i program za osnovnu skolu. (2006). MZOS, Zagreb, str. 38-42

Извор: Uskokovic, Davor. (2005). Vodic kroz lektiru za vise razrede osnovne skole. Mozaik knjiga, Zagreb, str. 157-293

За тематиката, мотивите/идеите на еден дел од предложените лектури оставаат впечаток следните проценки.

- Романот „Оливер Твист“ од Чарлс Дикенс обработува социјална тематика и укажува на одредени општествени проблеми поврзани со околностите во кои живеат најсиромашните и најнезаштитени градските деца кои растат без родители во Англија во почетокот на 19-от век. Прикажувајќи го животниот пат на Оливер Твист од раѓањето и неговиот живот во мизерни услови во домовите за сирачиња, писателот го критикува англиското општество заради лицемерieto и несовесната грижа за сирачињата кои се препуштени на самоволието на неспособните и алчни чиновници. Во романот средишен лик е Оливер Твист, нежно, русокосо, наивно и послушно момче. И покрај тешката судбина која го следи од самото раѓање па и во суровиот живот, тој сепак останува наивно и чесно дете. Едноставно нема во себе ниту трунка зло, па ниту и во својата потсвест што би го поттикнувала кон криминал. Оливеровата добрина наследена од мајката е наградена, така што Оливер живее во среќно семејство како чесен граѓанин.

- Книгата „Робинсон Крусо“ од Даниел Дефо е авантуристички роман во кој се зборува за силата на човековиот дух, како и за човековата маленкост во споредба со природата. Темата на романот е преживувањето на бродоломец на еден пуст остров и неговата секојдневна борба за опстанок. Исполнет со трпеливост и умешност, Робинсон останува господар на својата судбина, па и колку таа да била лоша за него. Во ниту еден момент од своето долго престојување на островот не го напушта вербата дека ќе се спаси од заробеништвото на пустиот остров. Со таа верба презема се за остварување на својот сон.

- Делото „Смоговци“ од Хрвоје Хитрец е хумористичен роман за деца и млади со тема од обичниот живот на малите луѓе во еден квартал на Загреб. Ова дело се смета за едно од најуспешните хрватски детски хумористични романи. Насловот има метафорично значење – Смоговци се жители на градот полн со смог. Сиромашните но исто така богатите деца од една висококатница се соочуваат во училиштето и во слободното време со слични проблеми: учење, оценки, љубов, родители, браќа, соседи и предизвици во големиот град. Во нивните меѓусебни односи често доаѓа до недоразбирања и судири, меѓутоа секогаш се завршува онака како што обично во животот таквите недоразбирања завршуваат: за некого добро, а за некого лошо. Низ целиот роман се провлекува идејата на племенитост и добрина, за трудот како основно мерило за вредноста на човекот и за љубовта како поттик за акција. Се е проткаено со хумор кој му дава на делото посебен дух и убавина, а Загреб се пренесува како град на весели луѓе подготвени за сите животни предизвици.

▪ „Спортскиот живот на летачкиот Мартин“ од Дубравко Јелачиќ-Бужимски е роман со фантастична тематика за деца и млади за разонода. Темата на романот е животот на градските деца со надприродни способности. На пример, дете во одредени околности може да скокне во височина и далечина повеќе отколку било кој човек на светот. Овие способности кај децата ги откриваат нечесни луѓе од една институција за спорт на млади и сакаат да ги искористат децата за себе си да придобијат слава и заслуги како врвни стручњаци за атлетика, исто така и добро да заработат. Во судирот меѓу чесните деца (Мартин, старателот Дјед и Вероника) и нечесните (Дабо, Лобо и Гобо) подебелиот крај го извлекуваат чесните само поради тоа што во животот се пробиваат со чесна работа. Па сепак на крајот победува правдата. Така на младите ќе им се овозможи на возбудлив начин да дојдат до сознанија за некои основни општествени норми кон кои треба да се придржуваат.

▪ Лектирата „Белиот клоун“ од Дамир Милош на прв поглед изгледа роман со реалистични детали, меѓутоа поради преголемата симболизација на ликовите стекнуваме впечаток дека станува збор за тематика од бајките. Всушност делото е исповест на едно момче далтониста кое се обидува да ги научи боите. Детето е син на циркуски клоун, меѓутоа поради тоа што не може да ги разликува боите се поставува прашање дали ќе може да ги наследи своите родители во циркуската арена. Притоа, откривањето на боите се претвора во трагање за своја боја, или со друго зборови кажано спознавање на самиот себе и своето место во светот.

▪ Делото „Вода“ од Владимир Назор е автобиографски расказ во кој авторот говори за своето детство, за изгубениот рај, што останал некаде на островот Брач. Во расказот се преплетени две теми: едната е заедничка – за сушата која длабоко ги загрижува и земјата и луѓето, додека другата тема е желбата на таткото на момчето Владо својот син да го испрати на школување во град, меѓутоа ако потрае сушата ќе пропадне целата летнина и ќе останат без пари. Решението во двата случаи може да го донесе само водата. Меѓутоа, и водата кога ќе стигне (дождот) ќе биде во такви количини такашто додатно ќе ги опустоши лозјата. Сликајќи ги последиците од сушата, нејзиното влијание на луѓето и природата, писателот посветува внимание на тешкиот живот на луѓето од карпестите предели на Брач и немаштијата од секаков вид.

▪ Расказот „Од велеградското подземје“ е еден од најпознатите раскази на Вјенцеслав Новак во кој на реалистичен начин е прикажана тешката општествена положба на работникот. Во расказот се зборува за животот на работниците од една пирана чија работна сезона започнува на есен и трае, со нешто помал интензитет, во текот на зимата, за да престане во летните денови. Работата на работниците во пираната е многу тешка и непостојана, а заработката е мала. Кога не работат во пираната работниците се зафаќаат за било каква работа за да можат да го прехранат

семејството. Наспроти нив слојот на богатите граѓани со нивниот начин на однесување кон сиромашните уште повеќе го продлабочува јазот и создава меѓусебна нетрпеливост и омраза. Социјалната тема на овој расказ навлегува уште подлабоко и во последиците карактеристични за сиромаштијата: алкохолизам, насилство во семејството, злосторство и сл.

- „Гуми-гуми” од Зоран Понграшиќ е расказ за љубовта, хуманоста, како и за човечката беспомошност пред некои болести. Девојчето Марина, главен лик во расказот, на крајот сфаќа дека нејзиниот брат и родителите многу ја сакаат и дека се покрај неа во секој момент. Но, за жал таа е тешко болна и поголем дел од своето детство го поминува во болница. Оваа книга помага подобро да се разберат децата кои водат такви животни битки и нивната храброст. И Марина научила дека треба да биде храбра и дека во животот сите препреки можат да се надминат.

- Книгата „Дивиот коњ” од Божидар Просењак е роман во кој на алегоричен начин писателот раскажувајќи приказни за животните, а прикажувајќи го нивниот внатрешен свет, во преносно значење зборува за луѓето и нивните односи. Дивиот коњ не е обичен, тој е телесно снажен и допадлив, има цврст карактер, големи интелектуални способности и високи морални начела. Тој е предводник на своето стадо, наложувајќи се со својата сила, храброст и одлучност, меѓутоа не успеал во намерата да воспостави правда за сите. Животот му се состои од успеси и падови, меѓутоа секогаш е во потрага за правда и барање смисла во животот, како и за прашањата поврзани со владеењето и потчинувањето и помагањето на другите.

- Краткиот роман „Чувај се од сењската рака” од Аугуст Шеноа обработува тема за борбата на сењските ајдуци за опстанок на својата земја во времето кога историските прилики не им биле приклонети. Тие ја бранеле Хрватска и од Млечаните и од Турците, а Хрватска била во составот на Хабзбуршката Монархија. Во делото се дознава дека властодршците во даден момент се против хрватскиот народ, но исто така ги осудува и домашните луѓе кои за ситни пари или привилегии работат против сопствениот народ. Исто така, авторот ги пренесеува ликовите на непоткупливите сењските ајдуци и нивната голема љубов за нивниот град и татковината.

- „Виножито” од Динко Шимуновиќ е расказ кој обработува тема за трагичната судбина на едно весело девојче коешто го изгубило животот од невниманието на нејзините родители, кои не ја сфатила вистинската природа и скриените желби на своето дете. Во расказот е вткаена приказната за девојчето Срна и тажната судбина на селската девојка Сава која во градот е искористувана и отфрлена од другите. Притоа, авторот сака да ги изостри спротивностите помеѓу градот и селото (селото како производ на простодушни и честити луѓе, а градот како подрачје на материјална алчност).

■ Главната тема на романот „Тајниот дневник на Адријан Моул“ од Сју Таунсенд се честите проблеми на младите во периодот на пубертетот на преодот од светот на детството во светот на возрасните. Тоа е почеток на создавање на свој идентитет, време на многу непознати чувства, големи идеи, заноси и разочарувања. Големата популарност на оваа книга произлегува од ликот на малиот Адријан кој претставува идеална фигура за идентификација со своите врсници. Младите читатели во дневникот ќе ги препознаат проблемите кои и нив самите ги измачуваат, ќе најдат прашања кои и самите си ги поставуваат. Притоа, благодарение на хумористичното пренесување на ликот на момчето Адријан романот е многу духовит и забавен за младите.

* *

Од наведените прикази за тематиката на лектирните дела можеме ја процениме дека предложените дела што се предмет на нашата анализа се соодветни со наставната програма, бидејќи во романите и расказите се обработува социјална, авантуристичка, хумористична, фантастична тематика, како и реалистична и историска тематика. Исто така, интересно е за учениците на оваа возраст што се обработуваат теми за младите во периодот на пубертетот, на преодот од светот на детството во светот на возрасните. Читајќи го романот „Тајниот дневник на Адријан Моул“ од Сју Таунсенд младите читатели ќе ги препознаат проблемите кои и нив самите ги измачуваат, ќе најдат прашања кои самите си ги поставуваат, но сето тоа пренесено на многу духовит и забавен начин за младите. Во лектирните дела не се запоставуваат и расказите со теми за љубовта, хуманоста кај луѓето, трагањето по правдата и смисла во животот.

Мотивите/идеите и другите воспитни елементи во делата учениците можат самостојно да ги спознаваат, да расудуваат и да ги збогатуваат своите сфаќања. Во VII одделение постапно се зголемува бројот на лектирните дела, па сепак е запазен принципот на изборност, такашто со изнесениот концепт за лектиратата може да процениме дека се избегнува прекумерно оптоварување на учениците. Од расположивите извори за лектиратата можеме да согледаме дека продолжува да се води грижа за естетските вредности, јазикот и стилот на делата да одговара на возраста и искуството на учениците. Во листата на предложените книжевни дела има

застапено домашни автори, а исто така и автори од светската литература. Се застапени дела од различни епохи, како и од современата литература.⁴¹

4.3. Согледувања за понудените лектирни содржини за VIII одделение

Со наставната програма по хрватски јазик за лектирата во VIII одделение се предвидени 33 книжевни дела од кои учениците избираат 9 дела. Во избраните дела првите 3 се задолжителни и тоа делото на Динко Шимуновиќ „Алкар“, „Бреза“ од Славко Колар и „Сребрените свирала“ од Драгутин Тадијановиќ. Од прегледот на лектирните дела може да согледаме дека тие се усогласени со наставната програма во VIII одделение. Со програмата е предвидено учениците да разработуваат новели, модерни бајки, романи, драмски текстови, лирски песни, дела со тематика од културното наследство и сл.

За тематиката, мотивите/идеите на еден дел од предложените лектирните дела може да се наведат следните проценки.

- Делото „Садако сака да живее“ од Карл Брукнер е роман поврзан со експлозијата на атомската бомба во Хирошима и судбината на девојчето Садако Сасаки. Овие две теми ја пренесуваат основната идеја на романот за осудување на војната како најнегативна појава кај човековото општество. Посебно е нагласена осудата за претварање на достигнуањата на човековиот ум, во овој случај атомската енергија, во разурнувачко и застрашувачки опасно оружје. Авторот сака да ги поттикне младите да ги предупредат своите татковци и мајки во сите земји: да се сетат на девојката Садако Сасаки и да мислат на своите деца, бидејќи ако не ги познаваат опасностите од атомската бомба, тогаш тие не ќе можат да ги разберат уште поголемите опасности од илјадниците хидрогенски бомби кои се направени.
- Делото „Вијулица“ од Перо Будак е драма за животот на селаните во Лика со многу снажна социјална основа. Низ уверливите слики за односите во едно семејство и пошироките општетсвени односи во личкото село, авторот подеднакво уверливо говори за недоразбирањата меѓу младите и возрасните, за спротиставените желби и

---

⁴¹ Извор: Hrvatski nacionalni obrazovni standard. (2006). MZOS, Zagreb, str. 1-24

Извор: Nastavni plan i program za osnovnu školu. (2006). MZOS, Zagreb, str. 42-46

Извор: Uskoković, Davor. (2005). Vodič kroz lektiru za više razrede osnovne škole. Mozaik knjiga, Zagreb, str. 297-404

интереси, како и за нарушување на традиционалните норми коишто тивко се напуштаат под влијание на модерните општествени струења.

Оваа драма обработува тема за животот на луѓето во едно личко село во времето на големите економски миграции од Хрватска. Поради тешките економски услови еден трговец сака да ја удоми својата ќерка за богато момче, а со тоа за себе си да си осигура подобра старост. Меѓутоа, таа негова желба наидува на големи непремостливи препреки. Љубовта е појака од патријархалните традиции и обичаи кои често не се совпаѓаат со реалниот живот.

- Романот „Момо“ од Михаил Енде е напишан како современа бајка за деца и возрасни. Тематиката има елементи на бајка бидејќи се испреплетува реалното и фантастичното, а светот се доживува како борба на доброто и злото. Со алегоричен пристап се претставува современиот свет во кој поради трката за материјално богатство никој нема мал време за никого. Трката за заработка се споредува со најмрачна сила која владее со луѓето, ги отуѓува и претвора во безлична маса. Преку ликот на девојчето Момо, кое живее осамено во еден разрушен амфитеатар и ја сознава само потребата од пријателство и игра и има бескрајно многу време, авторот упатува дека најтешко е децата да се привикнат да го штедат времето во споредба со возрасните.

Визијата за современиот свет која ја предочува писателот навистина е мрачна - тоа е свет испразнет од емоции, свет преполн со контроли, свет во кој и детската игра станува нешто сувишно и проблематично. Децата се претвараат како материјал за иднината, а таа иднина ќе биде време на млазни мотори и електронски умови. Но, наместо своите деца да ги подготвуваме за тој утрешен свет ние и понатаму си дозволуваме многу од нив да го трошат драгоценото време во бескорисни игри.

- Делото „Седумте свонари на Мајката Марија“ од Иван Горан Ковачиќ е новела во која авторот покренува повеќе прашања, и тоа прашања за социјална правда и неправда, морални прашања, проблеми на одговорност на индивидуата кон општеството, па се до одговорноста на општеството кон индивидуата. Раскажувајќи ја приказната за затворениот круг на сиромаштво и сиромаштијата на селанецот Јура Грешник писателот не го обвинува само општеството за неговата сиромаштија, туку покажува дека немаштијата на Јуре произлегува и од него, бидејќи тој добил прилики да ја надвлее сиромаштијата и да излезе од неа. Но, тоа Јуре не го направил бидејќи и за тоа требало да плати одредена цена: прво требало да биде појак од завидливоста и злобата кај луѓето што ја покажувале кон него, а второ требало да вложи повеќе напор и самодисциплина. Општеството не било чувствително кон сиромаштијата на Јуре (исто така и неговиот брат го отфрла), но тој сам не ги искористил своите животни прилики.

Прашањето за одговорноста во оваа новела се поставува на неколку нивоа: одговорност на родителите кон децата; одговорност на поединецот кон општеството, како и одговорноста на општеството кон поединецот, одговорноста на црквата кон верниците и одговорноста на човекот кон самиот себе.

- Книгата „Старецот и морето“ од Ернест Хемингвеј е краток роман. Темата на романот е едноставниот однос на човекот и природата пренесен преку ликот на старецот Сантјаго кој се бави со риболов за да опстане во животот. Сантјаго ја користи својата интелигенција, храброст, личното искуство и натпреварувачката упорност во ловот на рибите наспроти нивната исклучителна снага и нагон за опстанок. Притоа, во борбата на човекот и природата најмногу доаѓа до израз човековата сила и човечност. Основна цел на старецот не била стекнување на материјално богатство, туку да знае да се бори и да издржи до крај. Вистинскиот човек никогаш не може да биде победен целосно.

- Делото „Дома е најлошо“ од Ефраим Кишон е збирка на хуморески, односно кратки приказни пренесени на смешен хумористичен тон со нагласена симпатија кон ликовите и нивната невештост. Темите на приказните се многу различни, а најчесто се обработуваат проблемите со децата, негувателките, роднините, меѓутоа се обработуваат и теми од културниот и политичкиот живот во Израел, како и меѓучовечките односи од секојдневниот живот во градот, каде обичниот човек настојува да го сочува чистиот образ и својот статус како угледен граѓанин.

- Делото „Бреза“ од Славко Колар е новела со тема од селскиот живот исполнета со хумор, лирски чувства со силна социјална основа. Поконкретно, во новелата се обработува животот во една заостаната селска средина прикажан преку односите во едно семејство во кое на прв план излегува тажната судбина на нежната и кривка млада селска жена и пробудената свест на нејзиниот егзистичен маж. Тие навикнале на сиромаштво, тешка физичка работа, па и на грубости од секаков вид, па затоа ликовите во оваа новела рамнодушно ги прифаќаат проблемите во животот и ги доживуваат како нешто што им е однапред предодредено, што им е досудено од судбината. Писателот овие мотиви и размислувањата ги користи како основа за хумор, па затоа оваа новела е и тажна и смешна.

- Лектиратата „Битката кај Бистрица Лесна“ од Мирослав Крлежа е новела во која е прикажано војувањето на Хрватите во Првата светска војна за туѓи интереси и нивното страдање во таа војна. Во воведот на новелата е пренесен опсежен коментар за историските и економските карактеристики на загорските и приморските селани.

- Книгата „Зачудени сватови“ од Еуген Кумичиќ е роман во кој се обработува романтична тема за невозвратената љубов на младиот човек Антонио кон убавата Марија, ќерка на рибар. Притоа, писателот го поставува прашањето за човечкото

достоинство и правото на среќа. Кон оваа љубавна приказна се преплетува уште една за тајната, забранета, меѓутоа истрајна љубов помеѓу Марко и Елвира која не ја прифаќа општеството, бидејќи тие припаѓаат на различни општествени сталежи. Елвира потекнува од благородничко семејство, а Марко е рибарски син. Оваа љубов ја потврдува идејата дека општествената положба не ги одредува вредностите кај човекот, туку напротив тие се темелат на неговите духовни вредности.

- Книгата „Малиот принц“ од Антоан де Сент Екзипери е современа бајка. Дејствијата се измислени и нестварни, но се однесуваат на современоста, со реални ликови за разлика од традиционалните бајки во кои ликовите се измислени битија (џуџиња, вили, змејови, вештерки итн.). Целата приказна има преносно значење и се сфаќа како алегорија која се протега низ целото дело. Патувањето на малиот принц по планетите на кои живеат чудни луѓе е сликовит приказ за човековата осаменост и отуѓеност. Овие ликови се сместени на мали планети кои се меѓусебно изолирани, така што секој лик живее во својот затворен свет со извитоперени вредности кој е разбирлив и прифатлив само за нив самите. Никој од нив не комуницира со било кој друг. Сето тоа не упатува да размислиме до каде сме отишле во својата себичност и егоизам, ако секој сам по себе е мерка за сите нешта и вредности (кралот е без кралство, за него е важна само моќта; вообразениот знае само за себе и никого ниту гледа ниту слуша освен себе си самиот; пијаницата е изгубен и слаб, затворен во своите слабости и беда и не знае што е ниту причина ниту последица; работливиот човек е заробен во работата толку многу така што не ја гледа смислата на својата работа, додека ликот што бдее по цела ноќ и по цел ден работи послушно и беспрекорно работа која одамна станала бесмислена; географот се фали со својата наука иако неа всушност ја нема). Сите ликови се оптоварени само со едно: формата, надворешниот изглед. Но, на овие погледи се спротиставува лисицата со својата мудрост која вели дека битното не е видливо со очите. Потоа, лисицата нуди многу одговори за суптилните прашања од животот.

Односот на малиот принц кон ружата има повеќеслојно значење во кој се преплетени цел спектар на чувства: воодушевување и вљубеност па сè до спознанието дека е љубовта толку вистинита колку што сме се залагале ние за неа, дека љубовта подразбира пријателство, одговорност и пожртвуваност.

- „Ромео и Јулија“ од Вилијам Шекспир е драмско дело напишано во стихови. Во него е прикажана трагичната но искрена, незапирлива и безгранична љубов на двајца млади чии родители се крвно скарани. Судирите се јавуваат помеѓу мажите и жените, родителите и децата, индивидуите и општеството. Интересен мотив во ова дело е контрастот помеѓу реалниот свет кој се карактеризира со омправата меѓу двете

семејства и нереалниот свет вткаен во поезијата и соништата во кои живеат Ромео и Јулија. Судбината, исто така, игра важна улога во ова дело.

- Книгата „Дон од Тронеѓе“ од Вишња Стахуљак е роман за млади, но и за сите оние возрасни читатели кои ги сакаат кучињата и веруваат дека односите меѓу кучето и неговиот господар се заемени односи. Убавиот шарпланинец Трап- Дон од Тронеџе како што го нарекла мајка му волчица е верен, праведен и пожртвуван. Авторката на кучето му придава човечки особини, така што во делото ги следи мислите, чувствата, пожртвувањата и целокупниот етички кодекс виден од перспективите на шарпланинецот. Во постапките и ставовите на кучето ги препознаваме особините што се заеднички за сите живи суштества: нераскинливата врска со предците, мајчинската храброст во одбрана на своите деца и силниот нагон за одржување на родот.

- Лектиратата „Мор“ од Џуро Судета е трагична приказна за несреќната љубов на двајца млади која е оневозможувана поради нивните сталешки разлики. Во приказната пред се се опишува природата и нејзината убавина, а луѓето можат во таква природа да бидат пријатели, но и непријатели. Во приказната се пренесува спротиставеноста меѓу две начела: начелото на единството на човекот и природата и начелото на човечкото насилство над природата. Мор и неговиот татко живеат складно со природните закони, ја чувствуваат природата и таа им е приклонета. Меѓутоа во недопрената и чиста природа многу нагло и без никој да ги повика влегуваат нови управители со шумата кои не ги почитуваат природните закони, внесуваат неред и се многу деструктивно расположени. Тоа се луѓе од племството кои се многу алчни и расипани, не ги почитуваат ниту природните ниту божјите закони. Така, сопственикот на шумата својата ќерка Шу ја ветил на новиот управител на шумата благородникот Арно. Девојката разговарала со татко и и признава пред него дека сака да се омажи за Мор и го замолува да го остави на имотот. Меѓутоа татко и не ја прифаќа нејзината желба. Откако Мор го изгубил својот татко и својата девојка, се претвора во врколак. Прикаската завршува фантастично со силна болка и желба на Мор врколакот да се врати Шу по патот кон имотот каде што ќе бидат заедно.

Ако се гледа од денешна перспектива, кога сме свесни за еколошките катастрофи кои изгледаат неизбежни, се поставува прашањето дали оваа приказна пренесува песимистичко пророштво за природата која ја губи битката пред човечката алчност, ненаситеност и злоба. Мотивот на оваа бајка е преземен од народните верувања и при тоа се поставува прашањето за тоа дали недостатокот на љубовта е причина за обесчовечувањето на Мор (од убаво и племенито момче да стане чудовиште), а од друга страна, пак, Мор како врколак не може да умре, па според народните верувања потребата и чезнењето за љубов го одржува во живот.

- „Бранка“ од Аугуст Шеноа е подолг расказ од времето на авторот кога е присутен отпорот на гимназијалците против унгаризацијата. Преку ликот на младата учителка Бранка, која е образована и патриотски ориентирана, авторот му предочува на хрватскиот народ дека треба да ја продолжи борбата на културен и политички план којашто ја започнале уште илирците на чело со Људевит Гај. Ликот на учителката Бранка, исто така, претставува пример и во современата европска средина за ширењето на погледите за рамноправност на жената во општеството и за ширење на интересот за националните културни вредности.
- Во расказот „Питачот Лука“ од истиот автор се обработуваат психолошки и социјални елементи во животот на еден општествен слој којшто се пренесени преку ликот на питачот Лука. Авторот го напаѓа општеството бидејќи немало разбирање за сирачињата и коешто со својот презир и отфрлање ги уништува сите човечки особини кај Лука, без оглед на тоа што тој во себе си отсекогаш сакал да живее чесно и да биде како другите луѓе. Истовремено со оваа тема се пренесува и чувствителна љубовна приказна.
- Лектиратата „Дебела“ од Силвија Шесто е пример за монолошки дневник прераскажан како роман. Во средиштето на случувањата е младата Лада на петнаесет-шеснаесетгодишна возраст. Романот обработува повеќе теми кои не се баш често обработувани во хрватската литература за младите (како на пример темата за малолетничката бременост, абортусите, хомосексуалноста, промискуитетот, дебелината, наметнатите стандарди за убавина, зависности, повремениот пијанство, пушењето, ракот како неизлечива болест, прељубата во бракот, првиот секс итн.). Низ романот се опишани современите состојби во општеството, како и животот и навиките на младите во Загреб. Па сепак и покрај сите тешкотии низ делото се создава енергија и оптимизам што помага да се формира свеста за борбеност и позитивен став во животот, бидејќи како и секогаш животот е полн со тажни, но и убави нешта. Приказната на Лада отворено зборува за проблемите и созревањето на младите за кои се уште многу се молчи во општеството.
- Делото „Алкарот“ од Динко Шимуновиќ се смета како новела, но и како краток поетски роман. Темата е поврзана со сињските витешки игри Алка коишто авторот пренесува целовита слика за еден крај и неговите луѓе во одреден временски период. Мотивот во делото е дека и во животот и во натпреварувањето победуваат посилните и одлучните, всушност онакви ликови на кои се воодушевуваат момчињата и девојките од сињскиот крај.
- „Улица на предците“ од Сунчана Шкрињариќ е роман за созревањето на градските девојчиња кои на прв поглед живеат во изобилство, на што често завидуваат другите деца, а во суштина се осамени и несреќни. Во романот нема фантастични детски празни соништа и поуки или идеализирање на детството, туку се

пренесува светот на младите онаков каков што е (реалистично и покрај тоа што има и убави, но и болни нешта). Овие нешта се пренесуваат преку ликот на девојчето Тања, како таа го доживува светот што ја опкружува, нејзините навики, фантазија, нејзините играчки коишто и служат како симболична заштита од злото на надворешниот свет. Така, романот завршува со уништување на тие симболи во оној момент кога таа завлегува во светот на возрасните и го трасира патот во иднината со сопствени сили. Основна идеја на романот е дека нема среќно детство без искрена родителска љубов. Залудни се сите дарови, изобилството на одбрана храна, најмодерната облека и обувки ако нема искреност, доверба, топлина во односите меѓу детето и родителите. Основното дејствие на романот се одвива во Загреб во кварталите со богати куќи и уредени дворови.

* * * * *

Според наведените прикази видот на книжевните дела и тематиката одговара на наставната програма, а исто така мотивите/идеите и другите воспитни моменти во делата учениците можат самостојно да ги создаваат, прифаќаат, па и да расудуваат за нив и да градат свој критички ставови. Во VIII одделение постапно се зголемува бројот на лектирните дела, па сепак сметаме дека е преголема листата. Со запазување на принципот на изборност се избегнува прекумерното оптоварување на учениците со лектирата.

Од расположивите извори за оценките на лектирите може да се согледа дека се води грижа за естетските вредности, јазикот и стилот на делата да одговара на возраста и искуството на учениците. Во листата на предложените книжевни дела има застапено домашни автори, како и автори од светската литература. Застапени се дела од различни книжевно-историски епохи и дела од современи автори.⁴²

---

⁴² Извор: Hrvatski nacionalni obrazovni standard. (2006). MZOS, Zagreb, str. 1-24
Извор: Nastavni plan i program za osnovnu školu. (2006). MZOS, Zagreb, str. 46-50
Извор: Uskoković, Davor. (2005). Vodič kroz lektiru za više razrede osnovne škole. Mozaik knjiga, Zagreb, str. 407-596

Втор дел

МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

9. Предмет на истражувањето

Во основните училишта како во развиените земји така и во Република Македонија изучувањето на мајчиниот јазик има посебно значење за воспитанието и образованието на учениците, од два аспекти:

- во програмите за мајчиниот јазик се содржат дидактички преработени содржини за негово усвојување, односно содржини за јазикот;
- мајчиниот јазик е средство за изведување на наставата по другите наставни предмети во училиштето во текот на целото школување на учениците.

Освен тоа, целокупната усна и пишувана комуникација во училиштето и во животот не е возможно да се остварува без содржини на мајчин јазик. Колку се подобро осмислени и поразновидни содржините толку е поосмислена интеракцијата меѓу учесниците во комуникацијата.

Така во наставните програми по предметот македонски јазик во основното училиште во содржините за јазикот и содржините од книжевноста на учениците им се овозможува да усвојуваат знаења за јазикот и книжевноста; да ги развиваат своите способности и навики за читање. Знаењата за јазикот се однесуваат на запознавање на самиот јазик (владеење со јазикот) и познавање на неговата фонологија, граматика, ортоепија (правоговор), ортографија (правопис), лексикологија, стилистика, дијалектологија и историја на јазикот.

Знаењата за книжевноста се однесуваат на: познавање на основните поими од теоријата на книжевноста, историјата на книжевноста и најзначајните книжевнo-уметнички дела од светската и националната книжевност, кои се разбирливи за учениците.

Развојот на способностите на учениците од областа на македонскиот јазик се однесуваат на восприемање на јазични и книжевни содржини, нивна репродукција и продукција.

Содржините од книжевноста имаат огромно влијание на јазичното и книжевното воспитување и образование на учениците, за развивање на јазична и книжевна култура кај нив, сфатена во најшироко значење; градење на сфаќања за светот и животот и за националниот и културниот идентитет.

При тоа не се запоставуваат сознанијата дека пишуваниот начин на изразување има свој придонес за развивање на вештините за систематичко и логичко поврзување на мислите. Тоа бара повеќе размислување за структурирање на речениците и стилот на пишување. Поради тоа се почесто во училиштето покрај усното изразување, посебно се вреднува пишуваното изразување.

Наведените аспекти за функциите на македонскиот јазик во воспитанието и образованието се планирани со наставниот план и наставните програми по овој предмет, меѓутоа остварувањето на основните функции во наставата зависи од повеќе чинители. Меѓу нив овде ќе ги издвоиме само оние за кои сметаме дека имаат важна улога за подобрување на мотивацијата на учениците и ефектите во наставата.

Така пред се возраста и развојните карактеристики на учениците се основен предуслов, не само за изборот на лектирите заради остварување на образовните функции, туку уште повеќе за воспитувањето.

Ученикот, на пример, нема да биде заинтересиран за некоја лектирна содржина доколку темата и мотивите во неа не побудуваат лично доживување (љубопитност, одредени чувства, сознајни интереси и сл.). Од истражувањата за овој аспект на наставата уште поодамна се иницирани следните прашања:

- Кога се прави избор на книжевни дела кои ќе бидат понудени како лектира дали се поаѓа од нивните книжевно-естетски вредности?
- При изборот на лектирните содржини дали се води доволно грижа за возраста и развојните карактеристики на учениците?
- Кога се планираат содржините и методите во наставата дали се води грижа за интересите и способностите на учениците за поттикнување на понатамошниот развој?

Познато е дека со развојот ученикот се менува физички и се развиваат неговите интелектуални способности, а со тоа доаѓа до развивање и продлабочување на интересите и способностите. Со созревањето се менува и односот на ученикот кон околината, бидејќи во текот на индивидуалниот развој интересите и способностите се развиваат низ интеракција меѓу ученикот и поширокиот општествено-историски и културен контекст. Во таа смисла како многу важен показател за зрелоста на

учениците е нивната способност да истраат до крај во активностите кои го предизвикале нивниот интерес.

Затоа според современите сфаќања од областа на детската книжевност во согласност со возраста на читателите се препорачуваат одделни книжевни родови и видови, и тоа:

- во периодот на раното детство кој се совпаѓа со почетните одделенија од основното образование се препорачуваат лектури со теми за необични доживувања, откривање на непознати предели, динамични случувања и историски настани
- во периодот на пубертетот и адолесценцијата кој се совпаѓа со завршните одделенија од основното образование се препорачуваат лектури со теми кои се насочени кон истражување на психологијата на личностите, односите меѓу луѓето, пронаоѓање на поединецот во општеството, воспоставување рамнотежа меѓу интересите за човековата интима и индивидуалност во однос на општочовечки прашања.⁴³

Незаменлив фактор што има влијание на видот на интересите и развојот на способностите е активноста на самиот ученик.

Од горенаведеното може да се заклучи дека наставните содржини и активностите на ученикот треба да се планираат како значаен фактор во развојот на неговите интереси, вештини и способности за изразување на својот мајчин јазик.

10. Дефинирање на предметот на истражување

Во теоријата на литературата функциите на книжевно-уметничките дела најшироко се опишуваат според познатото кредо на Хорациј „dolce“ и „utile“ (пријатно и корисно) што значи дека едно книжевно-уметничко дело во исто време треба да предизвикува естетско задоволство и да биде поучно. Неговата поучност не треба да се сфати како обврска која мора да се исполни или како лекција која треба да се научи туку единствено како естетска сериозност на воочувањето.

Кога се зборува дека литературата е игра, спонтана забава, чувствуваме дека е нанесена неправда како на грижата на уметникот, неговата вештина и имагинација,

---

⁴³ Речник књижевних термина. НОЛИТ, Београд

така и кон сериозноста и важноста на секое книжевно- уметничко дело. Кога се зборува дека литературата е „занает“ или „вештина“ чувствуваме дека намерно се запоставува нејзината естетска суштина. Затоа функциите на книжевноста мораме да ги опишуваме единствено истовремено правично и кон „dolce“ и кон „utile“.

Со оглед на горекажаното можеме да заклучиме дека книжевните дела понудени како лектури содржат дидактички компоненти кои ќе бидат предмет на нашето истражување.

Поради повеќеслојноста на проблематиката се определивме да ги изделиме следниве дидактички компоненти:

- Соодветноста на книжевните дела понудени како лектира со наставните програми;
- Книжевно-естетските вредности на предвидените лектури;
- Соодветноста на понудените лектури на возраста и развојните карактеристики на учениците (читателите).

Тргнувајќи од природата на предметот на истражувањето се определивме да направиме споредбена анализа на наставните програми и лектирите за наставните предмети македонски и хрватски јазик во шесто, седмо и осмо одделение.

Од проучувањето на концептот за наставата во двете земји се согледува дека постои значајна кохерентност во дефинирањето на општата цел на образованието и воспитанието, целите и задачите, односно конкретните цели за наставата по македонски и по хрватски јазик. Исто така има значително совпаѓање на другите дидактички компоненти во наставните програми.

Се совпаѓа и возраста на учениците во шесто, седмо и осмо одделение во Р. Хрватска со возраста на учениците во седмо, осмо и деветто одделение во Р. Македонија.

Нашето истражување има посебно значење и поради тоа што овој проблем подолго време не е истражувачки во нашата теорија и практика.

11. Цел и задачи на истражувањето

Од предметот, произлегуваат целта и задачите на истражувањето.

Цел на ова истражување е по пат на анализа на наставните програми и книжевните дела понудени како лектира да систематизираме повеќе сознанија за следните дидактички компоненти:

- соодветноста на книжевните дела понудени како лектира со наставните програми;
- книжевно-естетските вредности на предвидените лектури;
- соодветноста на понудените лектури на возраста и развојните карактеристики на учениците (читателите).

Задачи на истражувањето:

1. Да се согледаат општите дидактички компоненти на наставните програми по македонски и хрватски јазик. При тоа да се направи анализа на подрачјето литература во наставните програми по македонски и хрватски јазик, анализа за соодветноста на книжевно-жанровската припадност на лектирите со наставните програми како и споредбена анализа на соодветноста на книжевно-естетските вредности на лектирите со возраста и развојните карактеристики на учениците.
2. Да се направи истражување за оценките на наставниците за понудените книжевни дела како лектира.
3. Да се направи истражување за интересите на учениците кон одредени видови книжевни дела (теми, мотиви).

12. Хипотези на истражувањето

Основна хипотеза

Во истражувањето поаѓаме од претпоставка дека постои тенденција да се развијат современи наставни програми, да се постигне соодветност на книжевно-жанровската припадност на лектирите со наставните програми по македонски јазик и да се подобри изборот на книжевно-естетските вредности на лектирите според

возраста и развојните карактеристики на учениците. Во таа смисла искуствата и согледувањата на наставниците и нивните мислења се од големо значење за реализација на наставната програма и постигнување на наставните цели.

При тоа не се запоставува фактот дека интересот и мотивацијата на самиот ученик со неговото целокупно однесување во наставниот процес е посебно значаен фактор за неговите постигнувања во наставата.

Посебни хипотези

1. Претпоставуваме дека дел од понудените книжевни дела како лектира се дискутабилни од аспект на книжевно-естетските вредности, темите, мотивите, стилот и јазикот.

2. Претпоставуваме дека наставниците имаат слични и блиски искуства и согледувања по прашањето за изборот на лектури предвидени со наставниот план и програма за основното училиште.

3. Претпоставуваме дека учениците од 12 до 14-годишна возраст повеќе сакаат да читаат содржини за животот и искуството на младите, како и фантастични содржини.

13. Популација и примерок на истражувањето

Од природата на предметот на истражување има потреба во истражувањето да вклучиме предметни наставници и ученици за да го пренесат искуството за лектирите во наставата по македонски јазик. Во истражувањето се опфатени ученици од шесто, седмо и осмо одделение, како и предметни наставници по македонски јазик (според приложените табели).

Појдовен критериум во изборот на основните училишта е да има застапено училишта од шест града со различна развиеност, а исто така да има училишта и од селска средина со различна развиеност, и тоа: Скопје, Битола, Прилеп, Велес, Штип и Свети Николе; и од селски населби, и тоа: с. Ново Село-Скопје, с. Бистрица-Битола, с. Кривогаштани – Прилеп, с. Градско – Велес и с. Карбинци – Штип.

Во истражувањето се определивме да опфатиме ученици од шесто, седмо и осмо одделение, согласно предметот на истражувањето. Со изборот на ваков примерок имаме цел да утврдиме прогресивни промени кај учениците и предметните наставници по македонски јазик, во нивното сфаќање за значењето на лектирата. Исто така ги имаме предвид основните развојни карактеристики на учениците како и функциите на книжевните дела понудени како лектира.

Популацијата на наставници опфаќа предметни наставници по македонски јазик од основни училишта од градска и селска средина со различна развиеност.

Поради специфичностите на истражувањето, примерокот на учениците го сочинуваа ученици по случаен избор од различни паралелки во основните училишта од шесто, седмо и осмо одделение, од кои се формираа мешовити фокус групи (од ученици од шесто и седмо; и седмо и осмо одделение) со цел да се создаде поповолна атмосфера за интервју со учениците за училишната лектира.

Учениците вклучени во мешовити фокус групи се помотивирани да го искажуваат своето искуство за училишната лектира и начинот на нејзината обработка, бидејќи се издвоени од својата матична паралелка и целосно е запазена нивната анонимност.

Табела1. Основна структура на примерокот од ученици

Ред бр.	Основно училиште	Стратум	Број на ученици (VI и VII)	Број на ученици (VII и VIII)	Вкупно
1.	ОУ „Димитар Миладинов“ – Скопје	Град	24	24	48
2.	ОУ „Димо Хаџи Димов“ – Скопје	Град	24	24	48
3.	ОУ „Коле Канински“ – Битола	Град	24	24	48
4.	ОУ „Кочо Рацин“ – Прилеп	Град	24	24	48
5.	ОУ „Блаже Конески“ – Велес	Град	24	24	48
6.	ОУ „Гоце Делчев“ – Свети Николе	Град	24	24	48
7.	ОУ „Ванчо Прке“ – Штип	Град	24	24	48
	Вкупно:		168	168	336
1.	ОУ „Тихомир Милошевски“ - с. Ново Село, Скопје	Село	19	21	40
2.	ОУ „Крсте Мисирков“ – с. Бистрица, Битола	Село	18	19	37
3.	ОУ „Манчу Матак“ - с. Кривогаштани, Прлеп	Село	18	21	39
4.	ОУ „Даме Груев“ – с. Градско, Велес	Село	20	18	38
5.	ОУ „Страшо Пинџур“ – с. Карбинци, Штип	Село	18	23	41
	Вкупно:		93	102	195

Табела 2. Основна структура на примерокот од наставници

Ред бр.	Основно училиште	Стратум	Број на наставници
1.	ОУ „Димитар Миладинов“ – Скопје	Град	5
2.	ОУ „Димо Хаџи Димов“ – Скопје	Град	6
3.	ОУ „Коле Канински“ – Битола	Град	4
4.	ОУ „Кочо Рацин“ – Прилеп	Град	5
5.	ОУ „Блаже Конески“ – Велес	Град	7
6.	ОУ „Гоце Делчев“ – Свети Николе	Град	4
7.	ОУ „Ванчо Прке“ – Штип	Град	9
	Вкупно:		40
1.	ОУ „Тихомир Милошевски“ – с. Ново Село, Скопје	Село	3
2.	ОУ „Крсте Мисирков“ – с. Бистрица, Битола	Село	3
3.	ОУ „Манчу Матак“ – с. Кривогаштани, Прлеп	Село	3
4.	ОУ „Даме Груев“ – с. Градско, Велес	Село	2
5.	ОУ „Страшо Пинџур“ – с. Карбинци, Штип	Село	2
	Вкупно:		13

Примерокот на наставници го сочинуваат предметни наставници по македонски јазик од петто до осмо одделение коишто имаат искуство за обработка на училишната лектира во шесто, седмо и осмо одделение.

Според приложениот преглед(табела 1 и табела 2) во секое училиште се формира по две мешовити т.н. фокус групи со ученици од VII и VIII одделение и VIII и IX одделение. Во секоја група има од 9 до 12 ученици. Со наставниците по македонски јазик од училиштата, исто така, се водеа планираните разговори.

14. Методи, техники и инструменти на истражувањето

6.1. Методи на истражувањето

Во согласност со предметот на истражувањето се користи метод на теориска анализа и метод на дескрипција. Методот на теориска анализа е применет при анализа и прикажување на клучни поставки од когнитивно-развојните теории, поставки од теоријата на наставата и од теоријата на книжевноста кои се однесуваат на различни аспекти на лектирните содржини. Исто така, овој метод е применет и за анализа на целите, содржините и развојот на создајните процеси на учениците во основното училиште.

Дескриптивната метода е применета за опишување наставни програми и книжевни дела понудени како лектира, како и за интерпретирање и сублимирање на проценките од учениците и наставниците за училишната лектира.

При тоа се исполенти критериумите за научна примена и на оваа метода во однос на прибирање и средување на квалитативни показатели и нивно споредување/спротиставување како и интерпретирање и анализирање.⁴⁴ За доследна примена на оваа метода се користени прегледи за систематизирање и опишување на квалитативни показатели за соодветноста на лектирните содржини со наставните програми, возраста и развојните карактеристики на учениците. Овие елементи се одредени со задачите на истражувањето.

6.2. Техники и инструменти на истражувањето

Во текот на истражувањето, а со цел да се реализираат поставените задачи се применети постапки за анализа на содржини и интервју. Анализата на содржините е вршена на педагошка документација-наставен план и програма по македонски јазик за деветгодишно основно училиште. Во истражувањето користено е врзано интервју со учениците и наставниците според однапред подготвени и систематизирани прашања, постапки за средување на квалитативните проценки на учениците и наставниците,

---

⁴⁴ Muzić, V. (1986). Metodologija pedagoškog istraživanja. Sarajevo, str. 67

како и постапки за средување на показатели за наставните програми и лектирните содржини.

Од инструментите користени се прегледи на систематизирани наставни цели, содржини, поими, прашања и сл. кои се употребуваа во истражувањето, а исто така протокол на врзано интервју со учениците од шесто, седмо и осмо одделение и протокол на врзано интервју за наставниците од училиштата опфатени во истражувањето (Прилог 1, 2 и 3)

7. Организација на истражувањето

Емпирискиот дел на истражувањето е реализиран во април/мај 2010 година. Во овој период основните училишта кои учествуваа во истражувањето беа запознати со предметот и целта на истражувањето, при што беше нагласено неговото пошироко значење: дека едно од централните прашања се однесува на изборот на лектирните содржини од аспект на возраста и развојните карактеристики на учениците. Придонес во решавањето на ова прашање би требало да претставуваат резултатите од истражувањето за соодветноста на жанровската припадност на лектирните содржини и нивните книжевно-естетски вредности со возраста на учениците. Беше нагласено дека клучна улога за овој аспект имаат оценките на учениците и наставниците од основните училишта вклучени во истражувањето.

Исто така беше назначено дека сознанијата за поголем број на книжевни дела понудени како лектира по македонски јазик што се систематизирани според возраста на учениците од истражувањето дека можат да послужат како препорака за измени и избор на нови лектири во деветгодишното основно училиште. Истражувањето беше прифатено од основните училишта, бидејќи тоа претставува продолжување на стручната активност за имплементирање на нов концепт за лектирата согласно со новите наставни програми по македонски јазик.

Прегледите на систематизирани прашања за интервју со наставниците беа доставени неколку дена пред водењето на интервјуто, заради обезбедување поголема објективност во оценките на наставниците.

Интервјуто со учениците се водеше без претходни запознавања со прашањата од интервјуто со цел избегнување на влијанија врз нив и добивање на што пообјективни одговори.

Интервјуто со учениците и наставниците беше водено по завршување на предпладневната настава во училиштата.

Заради обезбедување поголема објективност на одговорите, наставниците и учениците вклучени во интервјуто се анонимни.

8. Обработка на податоците

Добиените податоци се обработуваа квалитативно и квантитативно. Најпрво се средуваа и групираа според прегледите, квалитативни показатели за наставните програми, лектирните содржини, се сумираше зачестеноста на идентичните, односно сличните одговори и сл.

Квалитативната анализа на показателите е вршена низ постапки на споредување и диференцијација.

Трет дел

АНАЛИЗА И ИНТЕРПРЕТАЦИЈА НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО

1. КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА НА НАСТАВНИТЕ ПРОГРАМИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА И РЕПУБЛИКА ХРВАТСКА

Компаративната анализа на наставните планови и програми во Р Македонија и Р Хрватска поради својата обемност а во интерес на реализирање на задачите и постигнување на целта во истражувањето се однесува на неколку аспекти како планирање на лектирните содржини, соодветноста на книжевно-жанровската припадност со наставните програми по македонски и хрватски јазик и соодветноста на книжевно-естетските вредности на лектирите со возраста и развојните карактеристики на учениците со посебен осврт во Р Македонија.

1.1. КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА НА НАСТАВНИТЕ ПРОГРАМИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА И РЕПУБЛИКА ХРВАТСКА ОД АСПЕКТ НА ПЛАНИРАЊЕ НА ЛЕКТИРНИТЕ СОДРЖИНИ

Во поновата дидактичка литература се нагласува дека според целите и задачите на воспитанието и образованието се планираат соодветни содржини, методи и активности во наставата.⁴⁵ Затоа, првата задача во нашето истражување налага да се согледаат општите дидактички компоненти на наставните програми по македонски и по хрватски јазик; и да се направи анализа на подрачјето литература и лектира во наставните програми по македонски и хрватски јазик. Во таа смисла, покрај искуството од други земји, за нас беа релевантни и искуствата во основното образование од земјите со кои во минатото подолго време имавме заеднички образоваен систем. Ова особено се однесува и на искуството при развивањето на наставните програми по мајчин јазик и изборот на лектирните содржини, бидејќи има значителна блискост во дефинирањето на целите на наставата, структурата на наставните програми и во развојот на книжевните жанрови.

---

⁴⁵ L. Bognar i M. Milotijevic (2002). Didaktika. II izmenjeno izdanje, Zagreb, str. 151-192

Со оглед на тоа што целта на воспитанието и образованието има клучна улога во планирањето на наставата и на другите видови воспитно-образовна работа во основното училиште, исполнувањето на првите две задачи во нашето истражување претставува појдовна основа за релевантно проценување на сознанијата за другите компоненти во истражувањето.

Во таа насока ја поставивме основната хипотеза која гласи – Во истражувањето поаѓаме од претпоставка дека постои тенденција да се развиваат современи наставни програми, да се постигне соодветност на книжевно-жанровската припадност на лектирите со наставните програми по македонски јазик и да се подобри изборот на книжевно-естетските вредности на лектирите според возраста и развојните карактеристики на учениците. Затоа користевме метод на теориска анализа и метод на дескрипција за прикажување на клучните поставки од когнитивно-развојните теории, поставките од теоријата на книжевноста и теоријата на наставата кои се однесуваат за различни аспекти на лектирните содржини, како и за анализата на целите, содржините и другите сегменти во истражувањето. Притоа анализата ја вршевме постапно следејќи ги елементите од задачата на истражувањето.

Така, се определивме да направиме преглед на воспитно-образовните цели во основните училишта во двете земји, структурата на наставните програми и анализа на наставното подрачје литература и лектира во програмите по македонски и хрватски јазик. Овие сознанија ги користевме како основа за нашите согледувања за планирањето на лектирните содржини за учениците во основните училишта и за проценување на другите дидактички компоненти на лектирните содржини. Поконкретно, да се согледа суштината на целите и нивната корелација со содржините и очекуваните резултати во наставата, во зависност од возраста и развојните карактеристики на учениците.

1.1.1. Дефинирање на општата цел на основното воспитание и образование

Следејќи ги промените во општеството, како и достигнувањата на педагошката теорија и практика целта на воспитанието и образованието во основното училиште во Република Македонија се однесуваат на: 1) „хармоничен развој на учениците (когнитивен, емоционален, социјален и психомоторен)“; 2) нивно „оспособување да усвојуваат систем на знаења и вештини за независно, ефикасно и креативно делување во општествената и природната околина“; 3) воспитанието и образованието „да развива граѓанска свест кај учениците за припадност на Република Македонија и

негување на националниот и културниот идентитет, во духот на почитување на луѓето без разлика на нивната социјална, културна, родова и верска припадност и физичките и менталните способности”; и 4) „да се развива свест и грижа кај учениците за сопственото здравје и за значењето на здравата околина”.⁴⁶

Хармоничен развој на учениците е предвидено да се постигнува со:

- „развивање свест кај учениците за сопствената индивидуалноста, поттикнување на самодовербата и одговорноста за сопствените постапки;
- воспитување за почитување на човековите права, родовата рамноправност и основните слободи и за живеење во демократско општество и тоа со методи кои ги поддржуваат овие вредности;
- развивање на комуникациските вредности, критичкото мислење и креативноста на учениците;
- развивање на способностите за препознавање на сопствените чувства и разбирање на чувствата на другите;
- промовирање на занчењето на учењето и работата;
- оспособување на учениците да го вреднуваат своето напредување“.

Оспособување на учениците да усвојуваат систем на знаења и вештини се постигнува со:

- „усвојување општи и применливи знаења што се потребни во секојдневниот живот на ученикот;
- усвојување основни знаења од областа на јазикот, природата, општеството и за човекот, преку одделни предмети, и тоа на начин што ќе овозможи меѓународно споредливи стандарди на знаењата на крајот на основното училиште;
- поттикнување на интелектуалната љубопитност, смислата за убавото и истражувачкиот дух кај учениците;
- поттикнување креативност и способности за изразување во подрачјето на музиката, ликовното творештво и другите видови уметности;”
- создавање услови за развој на талентирани ученици и за поддршка и развој на децата со посебни образовни потреби”.

Целта за развивање граѓанска свест кај учениците се однесува на:

- “развивање способности кај учениците за разбирање, информирање и изразување на македонски јазик, како и на јазиците на припадниците на другите заедници;

---

⁴⁶ Концепција за деветгодишно основно воспитание и образование. (2007). Биро за развој на образованието, Скопје стр. 74-76

- запознавање со минатото и културните традиции на македонскиот народ и на заедниците во Република Македонија и традицијата и државностите на Република Македонија;
- изучување на странски јазици и оспособување за комуницирање и запознавање со други култури и со постигањата на други народи во светот;
- промовирање на принципите на еднаквост меѓу луѓето, без разлика на нивното потекло или определба;
- промовирање на значењето на толерантно однесување, солидарност и оспособување за ненасилно решавање на конфликти”.

Развивање свест и грижа за сопственото здравје и значењето на здравата околина се постигнува со:

- „унапредување на здравиот начин на живеење и заштита на околината и природата;
- создавање поволна училишна клима и услови за физичка и психичка безбедност на учениците во училиштето“.⁴⁷

Со Националниот образовен стандард на Република Хрватска што е донесен во 2006 година, целта и задачите на основното воспитание и образование се определуваат од аспект на личноста на ученикот и развојот на современото општество, и тоа во смисла “воспитно-образовната работа во основното училиште да се насочува на целосен развој на ученикот земајќи ги предвид општествените, политичките, стопанските, информациско-технолошките промени, како и промените предизвикани од глобализацијата...”.⁴⁸

Определбата за целосен развој на учениците во основното образование се однесува на шест аспекти:

- “овозможување научен начин на учење на светот, природата, општеството и достигнувањата на човештвото (на другите и своите);
- да го поттикнува континуирано интелектуалниот, физичкиот, естетскиот, општествениот, моралниот, духовниот развој на ученикот во согласност со неговите способности и склоности;
- да создава можности на секое дете да учи и да биде успешно;
- да ги оспособи учениците за учење, да ги научи како да учат и да им помогне во учењето;
- да ги подготви учениците за можностите и предизвиците кои ги очекуваат во животот;

⁴⁷ Исто, стр. 74-76

⁴⁸ Nacionalni obrazovni standard-nastavni plan i program za osnovnu školu. (2006). Zagreb, str. 10

- да ги поучи учениците на вредностите што се достоини на човекот”.⁴⁹

Од споредбата на целта на основното воспитание и образование во двете земји се согледува дека е нагласена определбата за хармоничен, односно целосен развој на личноста на ученикот. Така, првите две компоненти на воспитанието и образованието во Република Хрватска за: 1) научен начин на учење во најширока смисла; и 2) за поттикнување на интелектуалниот, физичкиот, естетскиот, општествениот, моралниот, духовниот развој на ученикот во согласност со неговите способности, се содржани во воспитанието и образованието во Република Македонија. Тие се однесуваат на оспособување на учениците да усвојуваат систем на знаења и вештини, поттикнување интелектуална љубопитност, смисла за убавото, истражувачки дух, развој на критичко мислење и креативност и промовирање на значењето на учењето и работата; оспособување на учениците да го вреднуваат своето напредување; поттикнување самодоверба и одговорност за сопствените постапки.

Другите аспекти на воспитанието и образованието во Република Хрватска за “создавање можности секое дете да учи и да биде успешно” се составен дел на воспитанието и образованието во Република Македонија за оспособување на учениците да усвојуваат систем на знаења „на ниво што ќе овозможи постигнување меѓународно споредливи стандарди на знаења“.

Постои значајно совпаѓање и за преостанатите аспекти на образованието и воспитанието во двете земји, како на пример: „за подготвување на учениците за можностите и предизвиците кои ги очекуваат во животот” и „да ги поучи учениците на вредностите што се достоини за човекот” (Република Хрватска), односно „оспособување на учениците да усвојуваат знаења и вештини за независно, ефикасно и креативно делување во општествената и природната околина”, почитување на основните човекови права и слободи и развивање граѓанска свест за еднаквост меѓу луѓето; промовирање на значењето на толерантно однесување, солидарност и оспособување за ненасилно решавање на конфликти (Република Македонија).

Во овој контекст постои значајна кохерентност и за другите компоненти на воспитанието и образованието во двете земји, во однос на оспособување на учениците за живеење во согласност со: современите спознанија, барањата за промени во светот кои налагаат високоразвиени способности за апстрактно мислење, вреднување на знаењето и учењето како индивидуални и општествени добра, граѓанскиот морал, општата култура, човековите права и правата на децата и унапредување на здравиот начин на живеење и сл.

---

⁴⁹ Исто, стр. 10

1.1.2. Дидактички компоненти на наставните програми по македонски и хрватски јазик за основното образование

Од споредбената анализа на наставните програми по македонски јазик за седмо, осмо и деветто одделение и наставните програми по хрватски јазик за шесто, седмо и осмо одделение се согледува дека во нив се содржани основните дидактички компоненти:

- цели односно задачи на наставата;
- теми, содржини и поими кои се систематизирани по програмски подрачја и одделенија (јазик, литература и лектира, изразување и творење и медиумска култура);
- очекувани резултати на учениците во наставата (во програмата по македонски јазик се планирани на ниво на развоен период, додека во програмата по хрватски јазик се планирани по одделенија и теми во рамките на секое подрачје).

Во наставните програми има одредени специфичности во однос на следниве елементи:

- во наставната програма по македонски јазик составен елемент се: активностите и методите во наставата и дидактичките препораки (кои не се застапени во наставните програми по хрватски јазик);
- во наставните програми по хрватски јазик се застапени изборни содржини по одделенија и список на книжевни дела понудени како лектури, како и список на филмови (кои не се застапени во наставните програми по македонски јазик).

Од прегледите што ги направивме за истражувањето може да се согледа дека во наставната програма по македонски јазик за седмо, осмо и деветто одделение преовладува по обем програмското подрачје – јазик за сметка на програмското подрачје – литература и лектира. Во ова наставно подрачје се дефинирани конкретни цели за лектирите, но списокот на книжевни дела понудени како лектира не е нивен составен дел.

Според наставните програми по хрватски јазик од (I – VIII одделение) наставата има цел учениците „да се оспособуваат за јазична комуникација која им овозможува усвојување на содржините од сите наставни предмети и вклучување во доживотно учење“. Задачите на наставата по хрватски јазик се однесуваат за „развивање на литературни способности, читателски интерес и култура... развивање на интерес и потреба за содржините од медијската култура, развивање свест за значењето на хрватскиот јазик и знаењето“, како и „развивање почит кон јазикот на хрватскиот народ и неговата книжевност и култура“.⁵⁰

Во наставните програми по хрватски јазик во областа на книжевноста се наведени следните задачи „спознавање и доживување, т.е. восприемање (рецепција) на книжевните дела, развивање чувство за книжевната реч, читателски потреби, создавање читателски навики“, како и „оспособување за самостојно читање и восприемање (рецепција) на книжевните дела“.⁵¹

1.1.3. Анализа на наставното подрачје литература и лектира во програмите по македонски и хрватски јазик

Во рамките на подрачјето литература и лектира во програмите по македонски јазик за седмо, осмо и деветто одделение и хрватски јазик за шесто, седмо и осмо одделение во овој дел од нашето истражување ќе ги опфатиме следните елементи:

- целите што се однесуваат за поттикнување на развојот на знаењата, вештините и способностите на учениците во подрачјето литература и лектира;
- содржините и основните поими;
- очекуваните резултати.

Согледувања за наставните цели

Во наставната програма по македонски јазик за седмо, осмо и деветто одделение за подрачјето литература и лектира се дефинирани следниве цели:

VII одделение

---

⁵⁰ Nacionalni obrazovni standard-nastavni plan i program za osnovnu školu-hrvatski jezik. (2006). Zagreb, str. 20

⁵¹ Исто, стр. 25

- ученикот/ученичката да ги објасни бележите на авторската поезија во споредба со народната поезија;
- да ги класифицира лирските песни според мотивите (родољубиви, пејзажни, љубовни, хумористични)
- да прави композициска анализа на песна (стих, строфа, видови рими според акцентот);
- да ги посочува и да ги толкува стилските фигури во текстови;
- да дава сопствени примери (при творење свои творби);
- да разликува фабула од содржина;
- да определува тема и идеја на творби;
- да ги објаснува разликите меѓу раскажувач во прво и во трето лице и сезнаечки раскажувач;
- да ги согледува елементите на митот, легендите и на преданијата
- да ги препознава спецификите на основните драмски видови, со посебен акцент на трагедијата и комедијата;
- да ги воочува спецификите на радио- драмата за деца;
- да знае да прераскажува фабула на прочитана творба;
- да открива и објаснува мотив, тема, идеја од прочитана творба;
- да го определува нараторот, литературниот род и вид на творбите;
- да умее со аргументи да дискутира за содржината, за некој проблем од творбата, за ликовите (надворешни и внатрешни карактеристики).⁵²

VIII одделение

- ученикот/ученичката да ги познава карактеристиките на социјалните песни и елегииите;
- да ги запознава карактеристиките на лирските песни;
- да се оспособи да прави анализа на лирските песни;
- да се оспособи да прави анализа на песни од македонската народна и авторска литература;
- да ги знае специфичностите на лирските творби во стих;
- да ги разликува баладата и романсата според основниот мотив;
- да се оспособува да ги анализира баладите и романсите;

---

⁵² Наставна програма по македонски јазик за VI одделение на основното осумгодишно образование, односно за VII одделение на деветгодишното основно образование. (2007). Биро за развој на образованието, Скопје

- да ги препознава стилските фигури како карактеристика на уметничкиот текст;
- да се оспособи за пронаоѓање на овие стилски фигури во творби од македонската народна и авторска литература;
- да ги препознава основните карактеристики на романот;
- да пренесе со свои зборови делови од роман;
- да споредува расказ и роман според нивните белези;
- да ги знае особините на дневникот како научно-литературен вид;
- да се поттикне да пишува дневник;
- да ги препознава карактеристиките на драмскиот текст;
- да знае да прераскажува усно и писмено фабула и делови од прочитано литературно дело
- да определува мотив, тема, идеја, описи во текст;
- да ги определува видовите на творбата, нараторот и ликовите;
- да се оспособува за толкување на ликовите (надворешни и внатрешни карактеристики).⁵³

IX одделение

- ученикот/ученичката да ги препознава особеностите на поемата;
- да умее да интерпретира поема;
- да ги препознава видовите рими;
- да знае да ги препознава видовите рими;
- да знае да пронаоѓа примери со соодветни видови рима;
- да се оспособи за пронаоѓање на стилските фигури во творби од македонската народна и авторска литература;
- да умее да ја толкува функцијата на стилските фигури во уметничкиот текст;
- да ги препознава основните карактеристики на видовите романи;
- да интерпретира делови од различни видови романи;
- да ги знае петте композициски етапи од драмската творба;
- да ги коментира етапите во соодветни драмски извадоци;

---

⁵³ Наставна програма по македонски јазик за VII одделение на основното осумгодишно образование, односно за VIII одделение на деветгодишното основно образование. (2007). Биро за развој на образованието, Скопје

- да ја согледа и да ја разбере двојната природа на драмскиот текст (како творба која ја читаме и како предлошка за изведба на сцена);
- да ги знае особеностите на литературно-научните видови;
- да интерпретира делови од литературно-научни творби;
- да умее да интерпретира интегрално и целно, литературни дела од различни литературни родови и видови.⁵⁴

Како што напоменавме на почетокот, целите во наставните програми во Република Хрватска се појдовна компонента за планирање на наставата. Во таа смисла за наставното подрачје литература се дефинирани општи задачи кои служат како насоки за наставата за сите одделенија. Тоа се:

- спознавање и доживување (восприемање) на литературните дела;
- развивање чувство/ смисла за литературниот збор;
- развивање на потребата за читање уметничка литература;
- оспособување за самостојно читање и восприемање (рецепција) на литературни дела.⁵⁵

Може да се забележи дека во наставната програма по македонски јазик конкретните цели кои се во голема мера аналитички прикажани и соодветни на возраста на учениците упатуваат на примена на знаењата и вештините при што се постигнува оспособување за самостојно читање и восприемање на литературни дела од сите родови.

Во наставните програми за хрватски јазик дефинираните задачи во наставното подрачје литература се повоопштени и се однесуваат на комплексните сознајно-емоционални процеси при што исто така се постигнува оспособување на учениците за самостојно читање и восприемање на литературните дела од сите родови.

Преглед на основните поими

---

⁵⁴ Наставна програма по македонски јазик за VIII одделение на основното осумгодишно образование, односно за IX одделение на деветгодишното основно образование. (2007). Биро за развој на образованието, Скопје

⁵⁵ Nastavni plan i program za osnovnu školu-hrvatski jezik. (2006). str. 25

Во наставната програма по македонски јазик за подрачјето литература и лектира се планирани следниве основни поими кои треба да ги усвојат учениците, а се содржат во наставните содржини, и тоа:

во седмо одделение:

- авторска поезија; народна поезија;
- мотив;
- композиција на песна;
- стилски фигури: ономатопеја, компарација и метафора
- фабула, тема, идеја;
- сезнаечки раскажувач (наратор);
- мит, легенди и преданија;
- трагедија, комедија, современа драма и радио-драма;

во осмо одделение:

- социјални песни, елегија;
- балада, романса;
- рефрен, градација, апострофа, хипербола;
- роман;
- дневник;
- драмски текст

во деветто одделение:

- поема;
- паралелна рима, вкрстена рима, обгрлена рима;
- алегорија, симбол, словенска антитеза, иронија;
- авантуристички роман, научно-фантастичен роман, љубовен роман;
- експозиција, заплет, кулминација, перипетија, расплет
- двојна природа на драмски текст;
- биографија, автобиографија, патопис, репортажа

Во седмо, осмо и деветто одделение учениците во подрачјето литература и лектира усвојуваат 20 основни поими.

Во наставната програма по хрватски јазик за подрачјето литература се систематизирани следниве основни поими кои треба да ги усвојат учениците, а се содржат во наставните содржини, и тоа:

во VI одделение:

- тема, мотив;
- народна литература;
- епитет;
- епски десетерец;
- епска и лирска песна
- краток расказ, анегдота, виц;
- лирско-епско дело, композиција;
- историски роман, научно-фантастичен роман;
- поетска слика;
- асонанца, алитерација
- родољубив мотив;
- видови строфи, видови рими;
- драма, елементи на композиција на драма

во VII одделение:

- идеја;
- композиција, хронолошки редослед, ретроспектива;
- мит, легенда, тематика на мит и легенда, ликови во мит и легенда;
- биографија, автобиографија;
- социјален роман, социјален расказ, социјална песна,
- криминалистички расказ и криминалистички роман;
- етичка, психолошка, социјална карактеризација на лик, портрет, мотивираност на постапките на уметничкиот лик;
- метафора, хипербола, градација;
- сонет, балада;
- рефлексивна и религиозна песна;
- комедија, трагедија, двојна природа на драмски текст

во VIII одделение:

- хумор, иронија, сатира;
- патепис;
- новела, психолошко и емотивно прикажување на лик;
- класична бајка, модерна бајка;
- еп, епски јунак, епско пеење;
- симбол, алегорија;
- сооднос на тема и мотив, поетска проза;
- елипса, инверзија;
- монодрама, протагонист, антагонист, внатрешен монолог;
- раскажувач, лирски субјект

Во VI, VII и VIII одделение во подрачјето литература, според наведените програми по хрватски јазик, во подрачјето литература учениците усвојуваат околу 30 основни поими.

Од дадениот преглед на основните поими од подрачјето литература и лектира во програмите по македонски јазик за седмо, осмо и деветто одделение можеме да согледаме дека постои избалансирана застапеност на поими од трите литературни рода: лирика, епика и драма, како и поими од народната литература.

Поимите се осмислено систематизирани според својата комплексност запазувајќи го принципот на прилагоденост на возраста и предзнаењата на учениците.

Се забележува дека со напредувањето во погорно одделение се продлабочуваат поимите со што се развива способност кај учениците за самостојно читање и анализа на литературен текст, како и создајните интереси, љубопитноста, личното доживување и сл.

Покрај тоа што подрачјето литература и лектира во програмата по македонски јазик е добро дидактички осмислено цениме дека успешното усвојување на поимите од страна на учениците треба да се постигне првенствено преку користење на соодветно избрани литературни дела. Без исполнување на овој услов значително би се отежнало усвојувањето на голем дел од поимите кои се апстрактни доколку не се усвојуваат низ анализа на литературни текстови во кои се содржат активности за препознавање, опишување, споредување и групирање.

Во прегледот на поими кои се систематизирани во подрачјето литература во наставните програми за шесто, седмо и осмо одделение по хрватски јазик се согледува дека се застапени основни поими од трите литературни рода. Исто како и во

програмите по македонски јазик поимите се градираат по сложеност како преоѓаме во погорно одделение. Цениме дека во делот на поими за стилските изразни средства во програмата за осмо одделение постои извесна некомпатибилност со возраста на учениците. Меѓутоа имаме предвид дека секоја национална литература има свои специфики кои треба да се проучуваат, па затоа воочуваме дека има извесни отстапувања во делот на некои литературни поими.

Очекувани резултати

Согласно концептот за деветгодишното основно образование, во наставните програми по македонски јазик за секој развоен период се планирани очекувани резултати. Така за развојниот период од седмо до деветто одделение во наставата по македонски јазик за подрачјето литература и лектира, се очекуваат следните резултати, и тоа:

- ги применува здобиените знаења од фонетика, морфологија, синтакс при писмено и усно изразување;
- анализира, интерпретира поетски, прозен, драмски текст;
- интегрално (целосно) чита книги од различни родови и видови;
- критички и креативно пристапува кон литературни, научни и други видови текстови;
- трансформира еден вид литературен текст во друг;
- прави корелација со содржини од други наставни подрачја, особено со уметничките подрачја- ликовното, музичкото, филмското, театарското и др;
- подготвува јазичен исказ (говор) и говори на дадена тема;
- пишува разни форми на писмено изразување

Со наставните програми по хрватски јазик во подрачјето литература за шесто, седмо и осмо одделение се планирани очекуваните постигања на учениците. Тие се систематизирани со основните поими, и тоа:

во шесто одделение :

- Заменување и издвојување мотиви
- Воочување карактеристики на епска, лирска и народна песна
- Разликување роман според темите и мотивите; препознавање начини на раскажување
- Спознавање поетска слика
- Препознавање разлики на дијалекти
- Одредување, именување обележја на драмски текст

во седмо одделение:

- Воочување идеја во литературно дело
- Воочување композиција во прозен текст
- Воочување обележја на мит, легенда и да разликува мит од легенда
- Знае обележја на биографија и автобиографија
- Воочува социјални мотиви и теми во текстови од поезија и проза
- Воочува карактеристики на ликови во литературно дело
- Препознава/објаснува метафора, хипербола, градација
- Препознава соната, лирско-епски обележја во балада, мотиви во лирски песни
- Разликува комедија и трагедија

во осмо одделение:

- Го воочува односот на раскажувачот, поетот,авторот кон темата на делото
- Ги воочува карактеристиките на патепис, новела и односите меѓу ликовите
- Разликува модерна и класична бајка
- Ги воочува карактеристиките на епско дело, неговите делови и ликови
- Ја воочува поврзаноста на мотиви и лирски слики
- Препознава и објаснува алегорија
- Воочува карактеристики на монодрама

Во врска со планирањето на содржините во наставните програми може да се сублимираат следниве сознанија:

1. Според нашето истражување се согледува дека постои значително совпаѓање на целта на основното воспитание и образование во двете земји што ни дава поголема сигурност за проценување на дидактичките компоненти на лектирните содржини за учениците во основните училишта.
2. Од споредбата на основните карактеристики на наставните програми по македонски и хрватски јазик за учениците од 12 до 14-годишна возраст може да се забележи, исто така, дека има големо совпаѓање и во однос на целите на наставата, изборот и систематизирањето на содржините, методите и активностите, како и во планираните/очекуваните ефекти од наставата.
3. Во наставните програми по хрватски јазик за основните училишта се предложени задолжителни и изборни лектирни содржини по одделенија. Изборот на лектирите го прават учениците и наставниците. Со овој начин на планирање на лектирите се овозможува поголема сигурност во исполнувањето на целите на наставата според наставните програми, а воедно значително се исполнуваат интересите на учениците. Овој начин на планирање на лектирните содржини може да се примени и во основните училишта во Република Македонија.
4. За потврдување на претходните сознанија од анализата неопходни се натамошни емпириски истражувања со кои треба да се покаже нивото на усогласеност меѓу очекуваните резултати и објективните постигања на учениците.

1.2. СООДВЕТНОСТА НА КНИЖЕВНО-ЖАНРОВСКАТА ПРИПАДНОСТ НА ЛЕКТИРИТЕ СО НАСТАВНИТЕ ПРОГРАМИ ПО МАКЕДОНСКИ И ХРВАТСКИ ЈАЗИК

Вториот чекор во нашето истражување беше да се направи анализа за соодветноста на книжевно-жанровската припадност на лектирите со наставните програми по македонски јазик. Притоа појдовна основа во истражувањето беа следните поставки.

Книжевните дела понудени како лектира, во себе интегрираат голем дел од целите и поимите зададени во наставните програми по мајчиниот јазик на учениците. Тие овозможуваат да се создаде широка основа на знаења, вештини и способности од сите подрачја во наставните програми: јазик, изразување и творење, литература и лектира и медиумска култура. Покрај тоа литературните дела понудени како лектира се во корелација и со другите наставни предмети, а особено со уметностите (ликовна, музичка), историјата, граѓанска култура и сл. Со наставните програми по македонски јазик за седмо, осмо и деветто одделение во наставното подрачје литература и лектира се планирани конкретните цели, содржини, основните поими вклучувајќи ги конкретните цели за лектирите и очекуваните резултати за овој развоен период.

Врз основа на овие поставки овде се изнесени битните согледувања за овој аспект на истражувањето.

Од целите во наставната програма по македонски јазик за седмо одделение во деветгодишното основно училиште произлегува дека учениците треба да го прошируваат знаењето од областа на литературата и да создаваат навики самостојно да читаат книги.

Во подрачјето литература и лектира се конкретизирани битните елементи на поезијата (авторска и народна поезија; поделба на лирските песни според мотивите; композиција на песна и стилски фигури); прозата (главни елементи на авторски прозен текст, фабула, тема и идеја, формите на раскажување-раскажувач, наратор- во прво и трето лице; сезнаечки раскажувач; народна проза-мит, легенда и предание); основни драмски видови-трагедија, комедија.

Во подрачјето литература и лектира е наведено: лектирните дела да се избираат од македонската и од светската литература.⁵⁶

---

⁵⁶ Наставна програма по македонски јазик за VI одделение на основното осумгодишно образование, односно за VII одделение на деветгодишното основно образование. (2007). Биро за развој на образованието, Скопје

Во списокот за лектури за шесто одделение што го користат училиштата за лектирата во седмо одделение на деветгодишното основно училиште се наведени пет романи како и две збирки поезија за деца од националната и светската литература. Иако во наставната програма во основните поими се наведени : трагедија, комедија, современа драма и радио-драма; мит, легенди и преданија, нема понудени соодветни дела во списокот на лектирите. Цениме дека не е неминовно во списокот од понудени лектури да има застапеност на дела од сите литературни видови, бидејќи поимите може да се усвојат и на наставните часови со користење на учебници и други наставни средства. Сепак забележуваме дека од аспект на целите дефинирани во наставната програма дел од понудените романи се дискутабилни од аспект на книжевно-естетските вредности, темите, мотивите, стилот и јазикот. Овие податоци сами по себе покажуваат дека има голема потреба да се подготви нов предлог лектури кој ќе е соодветен со новите наставни програми.

Со целите на наставната програма по македонски јазик за осмо одделение на деветгодишното основно училиште се планира учениците да продолжат да ги прошируваат и продлабочуваат знаењата и способностите и да усвојуваат нови знаења од областа на литературата. Во подрачјето литература и лектира се конкретизирани содржини за поезијата: лирските видови, социјални песни и елегија; лирско-епските творби во стих – балада и романса и стилските фигури-рефрен, градација, апострофа и хипербола. За прозата се планирани содржини за епска творба во проза: роман; литературно-научниот вид, дневник ; и за литературниот вид, драма.

Во подрачјето литература и лектира е наведено: лектирните дела да се избираат од македонската и од светската литература.⁵⁷

Во списокот за лектури за седмо одделение што го користат училиштата за лектирата во осмо одделение на деветгодишното основно училиште се понудени шест романи што укажува дека само делумно може да ги исполни барањата на наставната програма, бидејќи нема застапено ниту едно дело од другите книжевни видови. Од аспект на целите на современата настава треба да се проверат книжевно-естетските и другите дидактички функции на понудените лектури со оглед на податокот дека овој избор беше наменет за основното училиште пред деведесеттите години на минатиот век.

---

⁵⁷ Наставна програма по македонски јазик за VII одделение на основното осумгодишно образование, односно за VIII одделение на деветгодишното основно образование. (2007). Биро за развој на образованието, Скопје

Со целите на наставната програма по македонски јазик за деветто одделение на деветгодишното основно училиште се планира учениците да продолжат да ги надоградуваат своите знаења и способности од областа на поезијата: поема, видови рима и стилски фигури; а во областа на прозата видови романи: авантуристички, научно-фантастичен и љубовен. За драмскиот род: композиција на драмски текст (експозиција, заплет, кулминација, перипетија, расплет) и двојната природа на драмскиот текст. Учениците треба да ги знаат и карактеристиките на литературно-научните видови литературни дела: биографија, автобиографија, патепис и репортажа.

Во подрачјето литература и лектира е наведено: лектирните дела да се избираат од македонската и од светската литература.⁵⁸

Во списокот на лектирите за осмо одделение што го користат училиштата за лектира во деветто одделение на деветгодишното основно училиште се понудени три романи и по една збирка песни, раскази и народни приказни.

Се забележува дека не е направен соодветен избор на лектирите согласно основните поими од подрачјето литература и лектира во наставната програма. Овие сознанија потемелно ќе се разгледаат во анализата на книжевно-естетските вредности на лектирите.

Со наставната програма по хрватски јазик во шесто одделение, која согласно возраста на учениците е еквивалентна со програмата по македонски јазик за седмо одделение, се предвидени 26 дела. Од нив се избираат девет дела, така што првите три дела од листата се задолжителни (дела кои припаѓаат на националната литература). Останатите понудени дела припаѓаат на различни литературни видови од националната (авторска и народна литература) како и од светската литература за деца :

- современи бајки;
- приказни; раскази;
- современи реалистични романи; авантуристички романи; фантастичен патепис; роман во форма на дневник;
- збирки поезија.⁵⁹

---

⁵⁸ Наставна програма по македонски јазик за VIII одделение на основното осумгодишно образование, односно за IX одделение на деветгодишното основно образование. (2007). Биро за развој на образованието, Скопје

⁵⁹ Nastavni plan i program za osnovnu školu-hrvatski jezik. (2006). str. 25

Од сублимираниот приказ може да се согледа дека лектирите се усогласени со наставната програма за шесто одделение со што им се овозможува на учениците да ги применуваат знаењата, вештините и способностите кои ги усвоиле согласно целите од наставната програма.

Со наставната програма по хрватски јазик во седмо одделение, која согласно возраста на учениците е еквивалентна со програмата по македонски јазик за осмо одделение, се предвидени 29 дела. Од нив се избираат девет дела од кои три се задолжителни и припаѓаат на хрватската национална литература, а останатите дела понудени како лектира припаѓаат на национални автори, додека помал број лектури припаѓаат на светската литература.

Во наставната програма се предвидува учениците да ги воочуваат и откриваат во делата мотивите, идеите, да ги прошируваат сознанијата за мит и легенда, биографија, автобиографија, социјална тема на книжевно дело, криминалистички расказ и роман, драмски текст и сл.⁶⁰

Од наведениот приказ на понудените литературни дела по видови можеме да согледаме дека понудените лектури се во функција на целите, содржините и усвојувањето на поимите од областа на теоријата на литературата, предвидени со наставната програма.

Со наставната програма по хрватски јазик во осмо одделение, која согласно возраста на учениците е еквивалентна со програмата по македонски јазик за деветто одделение, се предвидени 33 литературни дела, од кои се избираат девет дела. Задолжителни се три кои припаѓаат на хрватската литература, а останатите шест учениците ги избираат од понудениот список во кој се процентуално еднакво застапени дела од хрватската и светската литература.⁶¹

* * * * *

Од споредбените показатели за соодветноста на книжевно-жанровската припадност на лектирите со наставните програми во двете земји се евидентни следниве состојби:

1. Книжевно-жанровската усогласеност на лектирните дела со новите наставни програми по македонски јазик за седмо, осмо и деветто

---

⁶⁰ Исто, стр. 38-42

⁶¹ Исто, стр. 46-50

отделение е делумна. Изборот лектури треба доследно да ги следи кнокретните цели и поимите дефинирани во наставната програма по македонски јазик, а кои се темелат врз современите барања на теоријата и методологијата на проучување на книжевноста и современата дидактика. Причините за оваа состојба кои се прикажани во овој дел на истражувањето, налагаат потреба да се развие целосен концепт за лектирите по македонски јазик во деветгодишното основно училиште.

2. При развивањето на концептот треба да се применат позитивните искуства од европските современи образовни системи, но и да се запазат карактеристиките на основното образование во Република Македонија. Секако треба де се внимава на автентичната литературна ризница(во смисла застапеност на дела од детската литература од различни родови и видови). Со оглед на двојната природа на литературното дело: книжевно-естетска и образовна, корисен е примерот во Република Хрватска каде им се овозможува на учениците да извршат избор на лектирите од поширока листа на понудени дела, согласно нивните интереси.
3. Постојната листа на лектури за наставата по македонски јазик за седмо, осмо и деветто отделение (како и за останатите одделенија) нема предвидено изборни лектури со што учениците не се поттикнати да учествуваат во изборот на лектирата, а со самото тоа им се ограничува можноста да бидат мотивирани за да дојдат во контакт со повеќе книжевни дела.
4. При изборот на книжевните дела кои ќе бидат понудени како лектира на учениците,најдобро е да постои баланс меѓу застапеноста на дела од националната и светската литература кои согласно современата книжевна критика имаат високи естетски вредности.

1.3. СООДВЕТНОСТА НА КНИЖЕВНО-ЕСТЕТСКИТЕ ВРЕДНОСТИ НА ЛЕКТИРИТЕ СО ВОЗРАСТА И РАЗВОЈНИТЕ КАРАКТЕРИСТИКИ НА УЧЕНИЦИТЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Со цел да ја согледаме соодветноста на книжевно-естетските вредности на лектирите со возраста и развојните карактеристики на учениците беше неопходно да ги издвоиме оние елементи кои се споредливи и што ќе имаат релевантно значење за исполнување на оваа задача во истражувањето. Така, тргнувајќи од повеќеслојноста на книжевно-естетските вредности на книжевните дела во нашето истражување се определивме да се задржиме на: темите, мотивите, стилот и јазикот на лектирите, бидејќи овие елементи се непосредно во функција на остварувањето на целите дефинирани во програмата.

Од споредбените показатели за книжевно-естетските вредности на лектирите во Република Македонија и Република Хрватска се покажа дека е првенствено значајно книжевните дела да имаат естетски вредности, но да може да бидат восприемени од учениците за кои се наменети. Доколку не е извршен изборот на лектири врз овој принцип може да се случи и врвни уметнички дела да бидат неприемчиви за учениците, па дури и сложени и тешки за читање, што директно може да иницира спротивен ефект од она што се очекува со целите во наставата.

Резултатите од нашето истражување покажаа колку овој принцип е применет при составувањето на листата на лектири во седмо, осмо и деветто одделение во Република Македонија.

Согледување за понудените лектирни содржини за VII одделение

Во предложениот список на лектири што се користи за VII одделение се гледа дека учениците треба да обработуваат пет романи, а треба да има и раскази, па и подобар избор од народното творештво. За другите аспекти: тематиката, мотивите, стилот и јазикот на лектирите што се наведени во списокот може да се издвојат следните сознанија и проценки.

- Тема на романот „Пат околу светот за осумдесет дена“ од Жил Верн е исполнување на облогот да се пропатува светот за осумдесет дена. Притоа, се покажува идејата дека со упорност, снаодливост и самодоверба може да се оствари навидум невозможното. Романот е исполнет со желби, возбуждања, откривања и запознавања на нови култури, но и желби и амбиции да се победи на облогот, да се докаже сопствената надмоќ над останатите во општеството.

Делото е исполнето со егзотични описи кои изобилуваат со епитети, компарации, а во описите на ликовите се пренесува алегорија и метафора.

- Романот „Оливер Твист“ од Чарлс Дикенс содржи авантуристички и други психолошки елементи кои го следат животот на момчето Оливер Твист во сиропиталиштето, неговиот живот на улица, па се до пронаоѓањето на вистинското семејство. Основна тема во овој роман е тешкото, но и драматично детство на Оливер кој е намерно обесправен и препуштен на уличниот живот.

Мотив во ова дело е обесправувањето на децата што се наплатува со најстрога казна, со нивна принуда на мачен живот, лишени од својот дом, храна и од училиштето. Сето тоа во животот може да се надвлее доколку не се потклекне, со борба и истрајност и со проценка дека во такви тешки услови доколку се тргне по лош пат тогаш може личноста да навлезе во девијантно однесување.

Романот изобилува со пренесување на ликови со сликовити и реалистични изрази коишто се својствени за литературата на англискиот реализам.

- Дејството на романот „Големи и мали“ од Бошко Смаќоски е од нашето секојдневие, па секој може да ги препознае основните елементи во семејниот живот (недоразбирање, но и заедничките дружби). Така, со тематиката на романот се пренесуваат меѓусоседските односи на децата и нивните родители во една скопска населба, постапките на родителите кои понекогаш наликуваат на деца во нивните расправи, како и односите меѓу децата коишто со своето однесување се надминуваат и наликуваат на возрасни.

Основниот мотив упатува на потребата да се согледаат позитивните страни од соседскиот живот, да се откриваат предностите на заедничкото делување во една населба, блискоста, наспроти отуѓеноста и зајадливоста. Со заеднички сили луѓето можат да изградат побаво место за живеење.

Делото изобилува со сарказам, хумористични моменти, со јасно препознатливи етапи во развојот на дејството и градбата на ликовите.

- Во романот „Улавите години“ од Бранко Ќопиќ дејството се одвива во еден ученички дом во Босна меѓу двете светски војни. Авторот се навраќа на возбужливите

училишни години на учениците во домот коишто се исполнети со многу игра, забава, но и дисциплина.

Основна тема во овој роман се доживувањата на учениците во училишниот дом за време на нивното школување, како и односите меѓу наставниците и учениците коишто се одликуваат со дружење, искреност и добро меѓусебно однесување со кое се формира личноста на младите. Авторот ја поддржува идејата дека со слога, досетливост и добра мисла секој млад човек може да биде ценет и почитуван во средината.

Романот има авантуристички елементи проследени со описи, компарации, епитети, метафори и алегорија.

■ Тематиката на романот „Втора смена“ од Велко Неделковски е поврзана со одморот на ученици крај Охридското Езеро каде се преплетуваат најубавите нивни летни доживувања, но и првата љубомора кај младите. Овој роман е полн со возбуждавања и смешни моменти кои предизвикуваат пријатно чувство. Притоа се прикажуваат доживувањата на младите кои се одвојуваат од родителите и одат на заеднички летен одмор со другарите, каде владеат поинакви односи од оние во семејството. Се пренесува другарувањето, возбудата и новото искуство. Младите ги споделуваат заедничките моменти и другаруваат со сите можни згоди и незгоди.

Мотивот во романот е поврзан со оспособувањето на младите да го ценат заедништвото, другарувањето и другите убави мигови во животот. Во романот се одвива јасно драмско дејствие од кое може да се согледуваат основните чекори во обработката на литературни дела од овој вид.

Јазикот на којшто се напишани или преведени лектирите за VII одделение според наставниците делумно ги исполнува барањата на наставата. Оваа оценка зависи и од изданијата на лектирите, но факт е дека преведувачите на книгите треба многу да внимаваат. Треба да се направи избор на посовремени изданија во кои ќе има и дела со хумористична тематика што е интересна за учениците.

Согледување за понудените лектирни содржини за VIII одделение

Со наставната програма по македонски јазик во VIII одделение на деветгодишното основно образование е предвидено учениците да усвојуваат знаење за особеностите на поезијата, прозата и драмата како литературни родови. За подрачјето Литература и лектира се систематизирани содржини и активности

учениците да усвојуваат знаења за видови лирска поезија, лирско-епски творби во стих, да ги создаваат основните карактеристики на романот, да споредуваат расказ и роман според нивните белези, како и други прозни дела од литературно-научен вид дневник од македонската и светската литература. Има барања учениците да прераскажуваат фабула и делови на литературно дело, да определуваат мотив, тема, идеја и описи во делото и да го определуваат видот на творбите, жанрот и ликови.

Од анализата на тематиката, мотивите, стилот и јазикот на лектирните дела за VIII одделение може да се издвојат следните проценки.

Независно од наставната програма во лектирата за VII одделение се предвидени шест романи за деца, а нема планирано други видови литературни дела (поезија, приказни, раскази и драми).

- Во романот „Хаклбери Фин“ од Марк Твен основна тема е несредениот семеен живот, таторството и негрижата за потребите на детето Хаклбери Фин кое нема мајка и живее со својот татко. Неговиот родител не умее да води грижа за своето дете. Но, Хаклбери поседува преголема цврстина и успева да ги надмине честите неволи во својот живот, а истовремено да покажува големо разбирање кон другите луѓе.

Од романот учениците го создаваат основниот мотив дека е битно секој човек да се познава сам себе си, да ги поправа своите грешки и слабости за да го подобри своето однесување во социјалната средина.

Романот дава можности за анализа на ликовите, како и за препознавање што е фабула и композиција во романот, симболично и метафорично претставување и сл.

- Романот „Бојан“ од Глигор Поповски претставува специфична приказна за животот на Бојан кај својот дедо кој живее во еден планински крај. Таму во летниот и зимскиот распуст Бојан стекнува богато искуство и успева да совладува многу препреки коишто на прв поглед се несовладиви. Мотивот во овој роман е учениците да создаваат како се стекнува самодоверба, да ги откриваат своите можности и постепено да чекорат во светот на возрасните.

Во романот има добри примери учениците да ги запознаваат различните периоди во своето детство и карактеристиките на ликовите и преубавите описи на природата.

- Романот „Сребрените снегови“ од Живко Чинго тематски го пренесува ликот на учителката Ген којашто е исполнета со животен оптимизам. Во местото каде што учителствува Ген наидува на многубројни препреки од селаните, па сепак секојдневно се бори да ја оправда довербата која и е дадена и успева да ја шири својата мисија за справување со неукоста и неписменоста, особено кај младите. Но, истовремено

учителката Ген има исклучителна можност да ја почувствува и најчистата, најубавата љубов, најискрената благодарност којашто можат да ја даруваат само децата.

Мотивот во ова дело е учениците да создаваат дека незнаењето, неукоста ги затвора вратите пред оние коишто не сакаат да го збогатуваат своето знаење. Затоа, пред учениците стои огромна потреба редовно да учат, а наставниците да ги поучуваат и секој ученик да почувствува среќа кога ќе научи нешто ново.

- Романот „Времплов“ од Херберт Џорџ Велс обработува специфична тема којашто е поврзана со љубопитноста на човекот да го открива непознатото. Авторот тргнува од сфаќањето дека секое физичко тело мора да се простира во четири насоки: да има должина, широчина, височина и трајност. Инспириран од сфаќањето за времето како четврта димензија којашто, според авторот, се однесува токму на можноста за движење низ времето се определил да го напише овој роман, бидејќи кога си спомнуваме за некоја случка од минатото, тогаш навистина се враќаме на моментот кога тоа се случило. Така, временската машина го носи Времпловецот и кон иднината, а не само кон минатото, така што со молскавична брзина се менува светлината, денот и ноќта. Времпловецот сретнува различни суштества едни кои живеат во совршена хармонија со природата, не работат, но исто така сретнува и други грозни суштества слични на човечки пајаци кои се господари на планетата.

Романот изобилува со научно-фантастична тематика, а имажинацијата на писателот ги поттикнува учениците на размислување за иднината на светот, која зависи од однесувањето на целокупното општество.

- Во романот „Марта“ од Горан Петревски тематиката и мотивите се поврзани со другарството, со однесувањето на младите кон околината, како и упорноста на Марта да го најде татка си и да живее во среќно семејство. Марта е одлична ученичка и е ценета во својата средина. Но, постојано ја оптоварува мислата таа да го најде својот татко и да му каже дека му е ќерка.

Дејството во романот наметнува интересни ситуации низ кои поминува Марта во своите пубертетски години. Таа ги увидува и своите грешки, има верба во себе, особено со помош на своите другари и нејзината упорност. Таткото доаѓа во домот и таа е конечно среќна.

- Во романот „Девојките на Марко“ од Оливера Николова се пренесуваат интересни доживувања на младите кои го служат воениот рок далеку од дома. На таква задача бил и Славе кој по неколку месеци поминати во војска се враќа кај своето семејство во родното место.

Романот изобилува со интересни случки и доживувања на младите во топлите летни денови во Скопје.

Јазикот на којшто се напишани лектирите за VIII одделение, како и преводот на лектирите претежно е разбирлив за учениците. Меѓутоа, кај одделни лектири поради високиот стил на пишување на авторите се намалува интересот и желбата кај учениците за читање. Не постои ниту солидна контрола на речникот што се користи во романите. Сето што е наведено покажува дека треба да се направат измени во лектирата.

Согледување за понудените лектирни содржини за IX одделение

Во наставната програма по македонски јазик за IX одделение на деветгодишното основно училиште се предвидува учениците да обработуваат содржини од поезија, проза и драмски дела од македонската и светската литература. Следните задачи од програмата се однесуваат на класифицирање на романите според тематиката, а, исто така, учениците треба да усвојуваат знаења и способности за селектирање на белезите на трагедијата и на комедијата во драмскиот род, како и нивните заеднички белези: дијалог на ликовите, наратор, фабула и конфликт. Потоа, да ги објаснуваат научно-литературните видови: патопис, биографија, автобиографија и мемоари.

Според предложениот список на лектири за IX одделение се согледува дека изборот на лектирните дела делумно одговара на наставната програма. На пример, на учениците им се нудат сказни, народни приказни, раскази, а нема доволно романи, драмски текстови, лирска и епска поезија како што налага програмата.

Од анализата на тематиката, мотивите, стилот и јазикот на литературните дела може да се набројат и другите проценки.

- Основна тема на романот „Чорбаџи Теодос“ од Васил Иљоски е невообичаен настан кога син на чорбаџија се жени со сиромашна девојка. Богатиот чорбаџија Теодос не се сложува неговиот син да си ја постигне сопствената среќа со саканата мома, само заради нејзиното сиромашно потекло. Чорбаџи Теодос сака се да е по негово, се богати од позајмување пари и добивање висока лихва (камата), а често наместо камата им зема од имотот на сиромашните кои немале пари да го вратат долгот. Тој се однесува со понижување кон своите најблиски и со другите лица со кои доаѓа во контакт.

Учениците од постапките на чорбаџијата можат да стекнат сознанија кои карактерни особини не треба да ги поседува човекот (себичност, алчност, самобендисаност, грубост, понижувачки однос кон луѓето).

Драмскиот текст пренесува елементи на комедијата како еден од трите основни драмски видови, првични сознанија за битовите драми, како и согледувања на богатството на нашиот народен говор и за поговорките и обичаите.

- Тематски, романот „Повик на дивината“ од Џек Лондон ја прикажува човековата беда во времето на т.н. „Златна треска“, при крајот на XIX век во САД, кога илјадници сиромашни луѓе заминувале во Аљаска со надеж дека ќе пронајдат злато, ќе се збогатат и ќе се спасат од сиромаштијата. Но, таму ќе се соочат со страдања, сурова борба за опстанок, па дури и смрт. Главниот лик во романот, односно питомото куче Бак, е опишано со карактерни особини на човечко суштество. Тоа е симбол на борбата за опстанок на секое живо суштество. Авторот раскажува за љубовта, другарството, почит кон правдата и чесноста.

Основна идеја на романот е дека човекот треба да биде истраен, да ги совлада опасностите и тешкотиите во животот, да не гудби надеж и дека со својата упорност и вложениот труд ќе се избори за почовечен живот. Помирувањето со тешкотиите во животот значи постојано чувство на незадоволство од сопственото живеење.

Романот како литературна творба дава примери за согледување на развојот на дејството (композициска анализа) и контрастни слики.

- Во книгата „Раскази“ од Николај Хајтов главно се пренесени теми од животот на родопскиот селанец и потурчените Бугари. Во овие раскази се обработува идејата дека секој има свои желби и своја цел и дека „судбината не е надвор од човекот, туку внатре кај самиот човек“.

Во расказите има примери на хумор, иронија и сатира како елементи на јазикот, како и примери за раскажувач (наратор во прво лице, еден вид монолог). Од нив се гледа и влијанието на народните приказни, обичаите и традицијата како тематика врз творењето на некои писатели.

- Во песните „Ракување“ авторот Блаже Конески симболично го опејува дијалогот меѓу врвните македонски поети и борци за слобода, во којшто нашите великани Коле Неделковски и Кочо Рацин разменуваат свои мислења и ставови за македонските вредности.

Во песните се пренесуваат мотиви дека секој човек многу силно е поврзан со својата земја, нејзината историја, нејзиното минато, јазик, култура и со видните личности. Татковината се љуби силно, верно, но од неа не смее само да се бара, туку

треба и да се даде свој придонес, па и колку тој да е мал. Народниот јазик и песна не смеат да исчезнат, тие се пренесуваат од возрасните на децата.

Учениците од оваа лектира стекнуваат сознанија за поемата како литературен вид: потсетување за монолог и дијалог; утврдување на изразните средства кои ги изучувале (епитет, компарација, градација и сл.) и за патриотската поезија.

- Основната тема на расказите „Црни овци” од домашни и странски писатели се однесува на човекот како општествено битие, којшто во неговото секојдневие е растргнат меѓу своите желби и можности, како и меѓу сопствените потреби и обврски кон блиските, моралните вредности на луѓето, културната традиција и сл.

Расказите обработуваат ликови и мотиви, кои пренесуваат идеи, како на пример дека „помил ми е човек без богатство, отколку богатство без човек”, дека чесноста, искреноста, хуманоста, пожртвуваноста, правдата се духовни богатства на човекот и сл.

Расказите нудат можности за запознавање на учениците со епска творба и ги поттикнуваат на размислување за себе и за запознавање со повеќе писатели и нивното творештво.

- Народните приказни во лектирата „Силјан Штркот” од Марко Цепенков обработуваат секојдневна тематика дека човекот кој греши ќе биде казнет на било кој начин и дека животот дава можности да сфатиме каде грешиме за да може да ги поправиме сопствените грешки кои честопати скапо се плаќаат. Секој треба да внимава на своето однесување кон другите и себе си, како и на своите постапки.

Учениците создаваат за поевста како литературен вид, се потсетуваат на елементите на сказна; легендата како израз на народните верувања, но и на народната мудрост. Народните приказни се пренесени на народен јазик и изобилуваат со архаизми; објаснување на поговорките како народни бисери – куси, но со мудри поуки.

* * * * *

Од анализата за тематиката на лектирните дела може да се согледаат следниве сознанија и препораки:

1. Листата на лектури која се применува во оновното училиште во Република Македонија треба да се ревидира (очекуваме да помогнат и нашите сознанија) во согласност со реформираните наставни програми по македонски јазик како и

целите на основното воспитание и образование. Во листата неопходно е да има книжевни дела од домашни автори, а исто така и автори од светската литература.

2. Тематиката на лектирите, мотивите/идеите и другите елементи да се соодветни на возраста за да можат учениците самостојно да ги обработуваат, спознаваат и да расудуваат за вредностите во нив.

Во таа смисла во ревидираната листа на лектири за седмо одделение да се води грижа за естетските вредности, целите во програмата по македонски јазик јазикот, стилот и јазикот на делата да одговара на возраста на учениците.

Тематиката на лектирните дела според нашите согледувања (особено во романите и расказите) треба да е: социјална, авантуристичка, хумористична, фантастична, како и реалистична и историска. Исто така, интересно е за учениците на оваа возраст да се обработуваат теми за младите во периодот на пубертетот, на преодот од светот на детството во светот на возрасните. Во лектирните дела да не се запоставуваат и расказите со теми за љубовта, хуманоста кај луѓето, трагањето по правдата.

Мотивите/идеите и другите елементи во делата, учениците да можат самостојно да ги спознаваат, да расудуваат и да им овозможат да ги збогатуваат своите сфаќања.

Книжевните дела понудени за оваа возраст на ученици препорачливо е да бидат пишувани со духовит јазик со едноставен стил. Фабулата во делата да биде интересна, со многу случувања и пресврти за да се одржи вниманието на читателот. Описите да се кратки, а да има употреба на дијалоска форма.

3. Резултатите од нашето истражување за лектирата во осмо одделение покажуваат дека треба да се посвети поголемо внимание за естетските вредности, јазикот и стилот на делата да одговара на возраста и искуството на учениците како и на целите дефинирани во наставната програма. Во листата на предложените книжевни дела да има застапено домашни автори, а исто така и автори од светската литература. Согласно со одликите на детската литература во однос на тематско-жанровската припадност на делата и возраста на читателот како и со целите во наставната програма, потребно е да бидат понудени дела кои припаѓаат на поезијата, прозата и драмата во кои се обработува: љубовна тематика/мотиви, авантуристичка тематика/мотиви,

фантастична и научно-фантастична тематика/мотиви; дневник, автобиографија и сл.

Книжевните дела за читателите на оваа возраст треба да се напишани со едноставен јазик, со јасно и прегледно изнесување на дејствието. Во нив препорачливо е да преовладува раскажување, но да има и дијалог.

Битно е да има помалку описи, а доколку се застапени во содржините, тие треба да бидат кратки. Нивото на раскажување во интелектуална смисла да биде соодветно на возраста на учениците.

4. За учениците на 14-годишна возраст, во деветто одделение, во списокот на лектирите да се понудат авантуристички научно-фантастични романи, драмски и автобиографски дела, репортажи, љубовна лирика од домашни и светски автори.

Јазикот и стилот на понудените книжевни дела како лектира треба да биде не многу сложен, со фабула конципирана само на најважните збиднувања, отфрлајќи се она што не е нужно за разбирање на содржината на делото, нагласување на битните мисли и идеи за да се привлече вниманието на читателот. Во пренесувањето на содржините да се користат различни техники: раскажување, опишување, дијалог, монолог, внатрешен монолог на ликовите.

2. СОГЛЕДУВАЊЕТО НА НАСТАВНИЦИТЕ ЗА ПОНУДЕНИТЕ КНИЖЕВНИ ДЕЛА КАКО ЛЕКТИРА

Со цел да добиеме повеќе сознанија од наставниците за нивните искуства, согледувања и мислења за понудените книжевни дела како лектири, се определивме да спроведеме интервју со нив во кое прашањата се однесуваат на соодветноста на книжевно-жанровската припадност на лектирите со наставните програми по македонски јазик, потоа за соодветноста за книжевно-естетските вредности на лектирите со возраста и развојните карактеристики на учениците. Имајќи предвид дека книжевно-естетските вредности на лектирите се повеќеслојни, во интервјуто со наставниците се задржавме на нивните мислења за темите, мотивите, стилот и јазикот на лектирните дела. За нас, исто така, беше битно како размислуваат наставниците за застапеноста во лектирите на автори и дела од националната и светската книжевност за деца и млади. Притоа се обидовме да ги добиеме и нивните предлози за подобар избор на лектирите.

Според резултатите од истражувањето, наставниците проценуваат дека е направен само делумен избор на литературни дела во лектирите за VII одделение. Учениците обработуваат пет романи во кои тематиката не е многу интересна за нив. На пример, лектирата „Пат околу светот за осумдесет дена“ учениците ја сакаат, меѓутоа не ја читаат туку ја гледаат екранизираната верзија. Подобра е лектирата „Дваесет илјади милји под морето“ од истиот автор. Книгата „Дворец на опачини“ учениците, исто така, не ја сакаат. Слични забелешки има и за другите лектири, бидејќи доминираат романи, а треба да има и раскази, како и подобар избор од народното творештво. Изборот на легендите и преданијата од д-р Томе Саздов не е соодветен за учениците на оваа возраст, па затоа треба да се замени со нов избор во којшто ќе има легенди, преданија и митови. Треба да се направи избор и на драмски текстови.

Наставниците сметаат дека од едно дело учениците не можат да се запознаат со вредноста на литературното творештво на еден народ. Тие се залагаат да се изберат дела на автори кои обработуваат современи настани од животот на учениците.

На оваа возраст може да се обработуваат 5 задолжителни лектири и уште една по избор на учениците и наставниците, но во никој случај не повеќе од 7 лектири.

Од лектирите за VII одделение може да се изостават делата „Пат околу светот за осумдесет дена“, „Оливер Твист“, „Дворец на опачини“, „Улавите години“.

Според наставниците за VIII одделение е направен делумен избор на лектирите бидејќи се уште не се обработуваат драмски текстови, а за одделни лектири учениците не покажуваат интерес. Во изборот на лектирата има повеќе наши автори и дела, но најбитно е да се изберат посоодветни дела од македонските автори, како на пример збирката „Песни“ од Блаже Конески, „Бели мугри“ од Рацин, дела од Софе Штерјоски, Ванчо Полазаровски и др. Подобар избор треба да се направи и на литературни дела од автори од други народи и култури.

Во VIII одделение може да се обработуваат најмногу до 7 лектири од кои неколку треба да бидат по избор на учениците.

Како и за лектирите во другите одделенија наставниците сметаат дека јазикот на којшто се напишани или, пак, преводите на лектирите од странските автори само делумно ги задоволуваат стандардите од аспект на возраст на учениците во IX одделение. Тоа е така бидејќи темите што се обработуваат во книгите не им се интересни на учениците. Преводите на лектирите не се разбирливи за учениците, а особено тоа се однесува за постарите изданија на лектирите.

Затоа, не може да се очекува со овие лектири да се збогатува речникот на учениците.

Во IX одделение според мислењето на наставниците лектирата делумно ги исполнува барањата на наставната програма. Учениците повеќе сакаат да читаат романи во споредба со раскази и драмски текстови. Од постојните лектири треба да се заменат расказите од Н. Хајтов и поемата „Ракување“ од Б. Конески. Ликовите и тематиката во овие лектири не одговара на возраста на учениците и не се интересни за нив.

Во IX одделение можат да се обработуваат најмногу осум лектири од кои треба да има лектири и по избор на учениците и наставникот.

Протоколот со систематизирани прашања за наставниците е поместен во делот Прилози (стр. 143)

3. ИНТЕРЕСИТЕ И МОТИВАЦИЈАТА НА УЧЕНИЦИТЕ КОН ОДРЕДЕНИ ВИДОВИ КНИЖЕВНИ ДЕЛА ПОНУДЕНИ КАКО ЛЕКТИРА

Со резултатите од нашето истражување ценивме дека во согледувањата за лектирата посебно значајни се интересите и мотивација на учениците. Токму поради тоа, една од задачите на истражувањето беше да се направи истражување за интересите на учениците кон одредени видови книжевни дела (теми, мотиви, идеи) и да ги потврдиме нашите претходни сознанија од теоретскиот дел на истражувањето дека учениците од 12 до 14-годишна возраст повеќе сакаат да читаат содржини за животот и искуството на младите, како и фантастични содржини. Оттука претпоставивме дека учениците ќе ги изнесат своите ставови многу објективно за повеќе прашања. Мислењата изнесени во интервјуто со учениците ги пренесуваме во овој дел на истражувањето, а протоколот со систематизирани прашања за учениците е даден во делот Прилози (стр. 146).

Мислењата и ставовите на учениците се систематизирани во три подрачја и тоа за:

- начинот на обработка на лектирата
- задоволството од изборот на лектирата
- предлози на учениците за нови лектири

1. Начинот на обработка на лектирата

Според исказите на учениците од VI и IX одделение лектирата се обработува преку одговарање на прашања. Прашањата се наоѓаат во работните тетратки/листови за секое одделение посебно или пак наставникот им ги диктира истите (со цел да се заштеди, да не мораат учениците да ги купуваат тетратките). Потоа се читаат одговорите и се води разговор за лектирата. Учениците можат слободно да поставуваат прашања доколку нешто не им е јасно. Целта на ваквиот начин на обработка на лектирите, според учениците е да се избегне пишувањето/прераскажувањето на лектирата во тетратка затоа што на тој начин се стимулира препишување на лектирата меѓу учениците и се намалува бројот на ученици кои читаат лектира.

Учениците имаат забелешки на ваквиот начин на обработка затоа што во работните тетратки за лектира има многу прашања кои се фокусирани на помнење на детали, а не на суштината. Станува збор за прашања во тетратките за кои тие ценат

дека се несоодветни и некреативни. Поинтересно е според нив кога на часовите усно се прераскажуваат лектирите и кога наставникот со помош на прашања и потпрашања успева да ги стимулира учениците да размислуваат и да ја извлекуваат суштината односно пораките од лектирата.

2. Задоволство/проценка на учениците за изборот на лектирите

Според учениците во VI одделение лектирата “Големи и мали” со секојдневните расправи на соседите привлекуваат внимание кај нив., Во оваа книга можеме да се пронајдеме, владее другарството, децата се дружат и не се мразат,, -истакнуваат учениците.

За учениците од VII и VIII одделение интересни се книгите од Горјан Петревски затоа што обработуваат љубовна тематика, а ликовите се на училишна возраст и со нив учениците лесно можат да се соживеат.

3. Предлози за нови лектири

Учениците се едногласни кога станува збор за исфрлање/заменување на одредени книги со нови. Учениците од VI до VIII одделение повеќе сакаат романи, затоа што им е важна целината, која не треба да биде расцепкана на делови. Лектирите треба да бидат поврзани со тинејџерскиот живот ,, тоа е она што нас не интересира и треба да се внимава да бидат соодветни на нашата возраст, сепак ние сме малку позрели отколку што мислат,, - истакнаа учениците.

Но, кога станува збор да дадат конкретни предлози за новите книги за лектира, тогаш им е потешко, односно може да се забележи дека малку читаат дополнителна литература. Се обидуваа да се присетат на последната книга која ја прочитале, но тешко им одеше.

Списокот на книги кои учениците не можат да ги разберат и кои предлагаат да бидат заменети со други го сочинуваат следните книги: „Оливер Твист”, „Времплов”, „Сребрените снегови”, „Повик на дивината”.

Четврти дел

ДИСКУСИЈА

Врз основа на поширока теоретска рамка во делот на современата педагогија, развојна психологија и теорија и методологија на проучување на книжевноста ги потврдивме сознанијата за значењето на дидактичките компоненти на лектирните содржини во развојот на сознајните и емоционалните процеси кај ученикот.

Преку споредбената анализа на наставните програми по македонски јазик за VII, VIII и IX одделение и хрватски јазик за VI, VII I VIII одделение се обидовме да стигнеме до сознанија околу поврзаноста на:

- дефинирањето на целите на основното образование и воспитание во двете држави;
- застапеноста на дидактичките компоненти во наставните програми;
- планирањето на содржините за литература по македонски и хрватски јазик;
- книжевно-жанровската прилагоденост на лектирите со наставните програми;
- застапеноста на теми, мотиви, стил и јазик во понудените лектирни содржини во двете земји.

Овие сознанија ќе ни бидат значајни, со оглед на фактот што образовните системи од двете земји произлегоа од заеднички образовен систем; книжевното творештво на двата народи го поврзуваат „заеднички корени,, и во приближно ист период (во Хрватска во 2006, во Македонија во 2007) се донесоа нови наставни програми за основното образование и воспитание.

Релевантни за истражувањето беа и сознанијата за понудените лектирни содржини во основното училиште во Р.Македонија кои ги добивме од наставниците и учениците.

Врз основа на севкупните сознанија треба да одговориме на прашањето дали и во која мера понудените лектирни содржини соодветствуваат со целите, содржините и поимите дефинирани во наставните програми по македонски јазик; колку тие се соодветни на возраста на учениците; колку нивните естетски вредности се поттик за читателската публика за која се наменети.

ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА

I. Од анализата на податоците добиени од истражувањето се потврдува првиот дел/аспект од нашата основна хипотеза дека „постои тенденција да се развијат современи наставни програми и да се постигне соодветност на книжевно-жанровската припадност на лектирите со наставните програми по македонски јазик“.

Оваа констатација се поткрепува со анализата на показателите до кои дојдовме од прегледите за воспитно-образовните цели во основното образование во Р Македонија и Р Хрватска, структурата на наставните програми, а особено од анализата на наставното подрачје литература и лектира во програмата по македонски и по хрватски јазик.

Од систематизираниите показатели во анализата се потврди следново:

1) Постои значително совпаѓање на целта на основното воспитание и образование во двете земји. Со оглед на тоа што целта на воспитанието и образованието има клучна улога за планирање на наставата и другите видови на воспитно-образовната работа во основните училишта, нашето сознание од истражувањето претставува појдовна основа за релевантно проценување на другите дидактички компоненти на наставните програми, а со тоа и за проценување на лектирните содржини за учениците во основното училиште.

2) Од споредбената анализа на наставните програми по македонски јазик за седмо, осмо и деветто одделение и наставните програми по хрватски јазик за шесто, седмо и осмо одделение се согледува дека во нив се содржани основните дидактички компоненти:

- цели односно задачи на наставата;
- теми, содржини и поими кои се систематизирани по програмски подрачја и одделенија (јазик, литература и лектира, изразување и творење и медиумска култура);
- очекувани резултати на учениците во наставата (во програмата по македонски јазик се планирани на ниво на развоен период, додека во програмата по хрватски јазик се планирани по одделенија и теми во рамките на секое подрачје).

Во наставните програми има одредени специфичности во однос на следниве елементи:

- во наставната програма по македонски јазик составен елемент се: активностите и методите во наставата и дидактичките препораки (кои не се застапени во наставните програми по хрватски јазик);
- во наставните програми по хрватски јазик се застапени изборни содржини по одделенија и список на книжевни дела понудени како лектури, како и список на филмови (кои не се застапени во наставните програми по македонски јазик);
- во подрачјето литература и лектира во наставните програми по македонски јазик за седмо, осмо и деветто одделение се дефинирани конкретни цели за лектирите, но списокот на книжевни дела понудени како лектира не е нивен составен дел.

3) Наставните програми во двете земји се обликувани во согласност со современите тенденции за развивање на училишниот курикулум што се промовираат во современите теории за наставата и во практиката во училиштата во развиените земји. Во таа смисла во врска со предметот на нашето истражување посебно значење има тоа што:

- наставните програми по македонски јазик нема да бидат извор за оптоварување на учениците со обемни содржини исполнети со многу факти и податоци кои се помалку значајни за образованието на учениците;
- при дефинирањето на темите, содржините и основните поими се води поголема грижа (во споредба со претходните периоди) за поттикнување на ученикот самостојно да го открива знаењето низ своја лична активност во наставата и учењето.

4) Од споредбата и анализата на показателите за наставните програми по македонски и по хрватски јазик во подрачјето литература и лектира може да се согледаат и други значајни промени во развивањето на училишниот курикулум. Тие се однесуваат на следните елементи:

- Во наставните програми кои се предмет на нашето истражување е применет дидактичкиот принцип за поврзаност меѓу целите, содржините, основните поими и очекуваните резултати од наставата. Со овој начин на структурирање на наставните програми наставниците лесно можат да ја разберат корелацијата меѓу наставните цели и очекуваните резултати, бидејќи тие се јасни и разбирливи.

- Со новите наставни програми за подрачјето литература и лектира наставниците се поттикнути да посветат повеќе грижа за изборот на методите и активностите во наставата за да се мотивираат учениците за индивидуална активност којашто е битен предуслов за нивно оспособување за самостојно читање, доживување и анализирање на литературно дело.
- Содржините и поимите во наставното подрачје литература и лектира се осмислени и систематизирани според својата сложеност запазувајќи го принципот на прилагоденост на возраста и предзнаењата на учениците. Поимите кои ученикот ги усвојува потребно е да може да ги применува при обработката (анализата) на литературните дела понудени како лектира, при тоа не запоставувајќи ја нивната естетска функција.

II. Од споредбените показатели за соодветноста на книжевно-жанровската припадност на лектирите со наставните програми по македонски јазик, исто така, се потврдува првиот дел аспект на нашата основна хипотеза дека постои тенденција да се постигне соодветност на книжевно-жанровската припадност на лектирите со наставните програми по македонски јазик што беше мошне значајно за нашето понатамошно истражување. Наведените согледувања може да се аргументираат со следните показатели:

1) Од целите во наставната програма по македонски јазик за седмо одделение во деветгодишното основно училиште произлегува дека учениците треба да го прошируваат знаењето од областа на литературата и да создаваат навики самостојно да читаат книги.

Во подрачјето литература и лектира се конкретизирани битните елементи на поезијата (авторска и народна поезија; поделба на лирските песни според мотивите; композиција на песна и стилски фигури); прозата (главни елементи на авторски прозен текст, фабула, тема и идеја, формите на раскажување-раскажувач, наратор- во прво и трето лице; сезнаечки раскажувач; народна проза-мит, легенда и предание); основни драмски видови-трагедија, комедија.

Во подрачјето литература и лектира е наведено: лектирните дела да се избираат од македонската и од светската литература. Меѓутоа во списокот за лектири за шесто одделение што го користат училиштата за лектирата во седмо одделение на деветгодишното основно училиште се наведени пет романи како и две збирки поезија за деца од националната и светската литература. Иако во наставната програма во

основните поими се наведени : трагедија, комедија, современа драма и радио-драма; мит, легенди и преданија, нема понудени соодветни дела во списокот на лектирите. Цениме дека не е неминовно во списокот од понудени лектири да има застапеност на дела од сите литературни видови, бидејќи поимите може да се усвојат и на наставните часови со користење на учебници и други наставни средства. Сепак, забележуваме дека од аспект на целите и содржините дефинирани во наставната програма дел има потреба да се подготви нов предлог на лектири за да се подобри книжевно-жанровската припадност на лектирите со наставната програма.

2) Со целите на наставната програма по македонски јазик за осмо одделение на деветгодишното основно училиште се планира учениците да продолжат да ги прошируваат и продлабочуваат знаењата и способностите и да усвојуваат нови знаења од областа на литературата. Во подрачјето литература и лектира се конкретизирани содржини за поезијата: лирските видови, социјални песни и елегија; лирско-епските творби во стих – балада и романса и стилските фигури-рефрен, градација, апострофа и хипербола. За прозата се планирани содржини за епска творба во проза: роман; литературно-научниот вид, дневник; и за литературниот вид, драма.

Во подрачјето литература и лектира е наведено: лектирните дела да се избираат од македонската и од светската литература. Но, во списокот за лектири за седмо одделение што го користат училиштата за лектирата во осмо одделение на деветгодишното основно училиште се понудени шест романи што укажува дека само делумно може да ги исполни барањата на наставната програма, бидејќи нема застапено ниту едно дело од другите книжевни видови.

3) Со целите на наставната програма по македонски јазик за деветто одделение на деветгодишното основно училиште се планира учениците да продолжат да ги надоградуваат своите знаења и способности од областа на поезијата: поема, видови рима и стилски фигури; а во областа на прозата видови романи: авантуристички, научно-фантастичен и љубовен. За драмскиот род: композиција на драмски текст (експозиција, заплет, кулминација, перипетија, расплет) и двојната природа на драмскиот текст. Учениците треба да ги знаат и карактеристиките на литературно-научните видови литературни дела: биографија, автобиографија, патепис и репортажа.

Во подрачјето литература и лектира е наведено: лектирните дела да се избираат од македонската и од светската литература. Па сепак, во списокот на лектирите за осмо одделение што го користат училиштата за лектира во деветто

одделение на деветгодишното основно училиште се понудени три романи и по една збирка песни, раскази и народни приказни.

Се забележува дека не е направен соодветен избор на лектирите согласно основните поими од подрачјето литература и лектира во наставната програма. Овие сознанија потемелно ќе се аргументираат со показателите од анализата на книжевно-естетските вредности на лектирите.

4) Резултатите од истражувањето покажуваат дека изборот на лектири треба доследно да ги следи кнокретните цели и поимите дефинирани во наставната програма по македонски јазик, а кои се темелат врз современите барања на теоријата и методологијата на проучување на книжевноста и современата дидактика. Причините за оваа состојба кои се прикажани во овој дел на истражувањето, налагаат потреба да се развие целосен концепт за лектирите по македонски јазик во деветгодишното основно училиште.

5) При развивањето на концептот треба да се применат позитивните искуства од европските современи образовни системи, но и да се запазат карактеристиките на основното образование во Република Македонија. Секако треба де се внимава на автентичната литературна ризница (во смисла застапеност на дела од детската литература од различни родови и видови). Со оглед на двојната природа на литературното дело: книжевно-естетска и образовна, корисен е примерот во Република Хрватска каде им се овозможува на учениците да извршат избор на лектирите од поширока листа на понудени дела, согласно нивните интереси.

6) Во постојните листи на лектири за наставата по македонски јазик за седмо, осмо и деветто одделение (како и за останатите одделенија) нема предвидено изборни лектири со што учениците не се поттикнати да учествуваат во изборот на лектирата, а со самото тоа им се ограничува можноста да бидат мотивирани за да дојдат во контакт со повеќе книжевни дела.

При изборот на книжевните дела кои ќе бидат понудени како лектира на учениците, најдобро е да постои баланс меѓу застапеноста на дела од националната и светската литература кои согласно современата книжевна критика имаат високи естетски вредности.

III. Со резултатите од анализата се потврдува вториот аспект/дел на нашата основна хипотеза дека постои тенденција да се подобри изборот на книжевно-естетските вредности на лектирите според возраста и развојните карактеристики на учениците. Исто така, целосно се потврдува и првата посебна хипотеза „претпоставуваме дека дел од понудените книжевни дела како лектира се

дискутабилни од аспект на книжевно-естетските вредности, темите, мотивите, стилот и јазикот“.

Ова согледување може да се аргументира со следните показатели:

- 1) Од анализата на показателите за темите, мотивите/идеите, стилот и јазикот на лектирните дела за седмо одделение се согледува следново:
  - Во осмо одделение учениците треба да обработуваат пет романи, а треба да има и раскази, па и подобар избор од народното творештво и поезија којашто е разбирлива за учениците.
  - Јазикот на којшто се напишани или преведени лектирите за седмо одделение делумно ги исполнува барањата на наставата. Оваа оценка зависи и од изданијата на лектирите, но факт е дека преведувачите на книгите треба многу да внимаваат. Треба да се направи избор на посовремени изданија во кои ќе има и дела со хумористична тематика што е интересна за учениците.
  - Тематиката на лектирните дела според нашите согледувања (особено во романите и расказите) треба да е: социјална, авантуристичка, хумористична, фантастична, како и реалистична и историска. Исто така, интересно е за учениците на оваа возраст да се обработуваат теми за младите во периодот на пубертетот, на преодот од светот на детството во светот на возрасните. Во лектирните дела да не се запоставуваат и расказите со теми за љубовта, хуманоста кај луѓето, трагањето по правдата.

Мотивите/идеите и другите елементи во делата, учениците да можат самостојно да ги спознаваат, да расудуваат и да им овозможат да ги збогатуваат своите сфаќања.

Книжевните дела понудени за оваа возраст на ученици препорачливо е да бидат пишувани со духовит јазик со едноставен стил. Фабулата во делата да биде интересна, со многу случувања и пресврти за да се одржи вниманието на читателот. Описите да се кратки, а да има употреба на дијалоска форма.

- 2) Показателите од нашето истражување за лектирата во осмо одделение покажуваат дека:
  - Во осмо одделение на учениците им се нудат да обработуваат шест романи за деца, а нема планирано други видови литературни дела (поезија, проза, раскази, драми).
  - Јазикот на којшто се напишани лектирите за осмо одделение, како и преводот на лектирите претежно е разбирлив за учениците. Меѓутоа, кај одделни лектири

поради високиот стил на пишување на авторите се намалува интересот и желбата кај учениците за читање. Не постои ниту солидна контрола на речникот што се користи во романите. Сето што е наведено покажува дека треба да се направат измени во лектиратата.

- Да се посвети поголемо внимание за естетските вредности, јазикот и стилот на делата да одговара на возраста и искуството на учениците како и на целите дефинирани во наставната програма. Во листата на предложените книжевни дела да има застапено домашни автори, а исто така и автори од светската литература.

Согласно со одликите на детската литература во однос на тематско-жанровската припадност на делата и возраста на читателот како и со целите во наставната програма, потребно е да бидат понудени дела кои припаѓаат на поезијата, прозата и драмата во кои се обработува: љубовна тематика/мотиви, авантуристичка тематика/мотиви, фантастична и научно-фантастична тематика/мотиви; дневник, автобиографија и сл.

Книжевните дела за читателите на оваа возраст треба да се напишани со едноставен јазик, со јасно и прегледно изнесување на дејствието. Во нив препорачливо е да преовладува раскажување, но да има и дијалог.

Битно е да има помалку описи, а доколку се застапени во содржините, тие треба да бидат кратки. Нивото на раскажување во интелектуална смисла да биде соодветно на возраста на учениците.

- 3) Од показателите од нашето истражување за лектирите во деветто одделение се покажа дека:

- на учениците им се нудат сказни, народни приказни, раскази, а нема доволно романи, драмски текстови, лирска и епска поезија како што налага програмата;
- од анализата на темите, мотивите, стилот и јазикот на литературните дела се согледува дека во лектиратата за учениците на 14-годишна возраст треба да им се понудат авантуристички научно-фантастични романи, драмски и автобиографски дела, репортажи, љубовна лирика од домашни и светски автори. Јазикот и стилот на понудените книжевни дела како лектира треба да биде не многу сложен, со фабула конципирана само на најважните збиднувања, отфрлајќи се она што не е нужно за разбирање на содржината на делото, нагласување на битните мисли и идеи за да се привлече вниманието на читателот. Во пренесувањето на содржините да се користат различни техники: раскажување, опишување, дијалог, монолог, внатрешен монолог на ликовите.

IV. Од анализата на показатели од истражувањето се потврди и втората посебна хипотеза претпоставуваме дека проценките на наставниците ќе послужат како препорака за измени и избор на нови лектири во деветгодишното основно училиште.

1) Во оваа смисла, според резултатите од истражувањето наставниците забележуваат дека е направен само делумен избор на литературни дела во лектирите за седмо одделение. Учениците обработуваат пет романи во кои тематиката не е многу интересна за нив. Слични забелешки има и за другите лектири бидејќи доминираат романи, а треба да има и раскази, како и подобар избор од народното творештво. Изборот на легендите и преданијата не е соодветен за учениците на оваа возраст, па затоа треба да се замени со нов избор од легенди и преданија.

2) Според наставниците, во осмо одделение е направен, исто така, делумен избор на лектирите бидејќи сè уште не се обработуваат драмски текстови, а за одделни лектири учениците не покажуваат интерес. Во изборот на лектирите има повеќе наши автори и дела, но најбитно е да се изберат посоодветни дела од македонски автори. Како и за лектирите во другите одделенија, наставниците сметаат дека јазикот на кој се напишани или пак преводите на лектирите од странски автори само делумно ги задоволуваат стандардите од аспект на возраста на учениците.

3) Во деветто одделение според мислењето на наставниците лектиратата, како во седно и осмо одделение, само делумно ги исполнува барањата на наставната програма. Учениците повеќе сакаат да читаат романи во споредба со раскази и драмски текстови.

V. Посебно е значајно тоа што резултатите од истражувањето ја потврдија и третата посебна хипотеза дека „учениците од 12 до 14-годишна возраст повеќе сакаат да читаат содржини за животот и искуството на младите, како и фантастични содржини“. Овие согледувања се поткрепуваат со квалитативните показатели за интересот на учениците кон одредени видови книжевни дела и нивните предлози за нови лектири. Учениците се „едногласни кога станува збор за замена на одредени книги со нови“, но исто така, лектирите „треба да бидат поврзани со тинејџерскиот живот, тоа е она што нас нè интересира и треба да се внимава лектирите да бидат соодветни на нашата возраст“.

* * * * *

Резултатите од истражувањето на дидактичките компоненти во лектирните содржини за основното училиште кои ни овозможија да направиме извесни согледувања за секој аспект од истражувањето се широка основа за изведување на следниве препораки:

1. Целта на воспитанието и образованието во деветгодишното основно училиште, конкретните цели во наставните програми по македонски јазик за седмо, осмо и деветто одделение; содржините, основните поими и очекуваните резултати се еден од главните критериуми при изборот на книжевни дела кои ќе бидат понудени како училишна лектира.
2. Книжевно-естетските вредности на книжевните дела кои се потврдени од литературната критика треба да бидат во корелација со општите и конкретните цели, содржини и основни поими во наставните програми по македонски јазик и тоа е вториот главен критериум за соодветен избор на лектирите.
3. Доколку се запазени барањата од првите два критериуми, тогаш сме многу блиску да го задоволиме третиот главен критериум, а тоа е: книжевните дела да бидат восприемчиви за учениците од аспект на нивната возраст, нивните предзнаења, способности и вештини, а исто така да бидат и добра мотивациона основа за поттикнување за самостојно читање и критичко расудување.

Само доколку се задоволени барањата од овие три критериуми можеме да потврдиме дека книжевно- уметничкото дело ги остварило своите функции: естетска и сознајна.

4. Правилниот избор на книжевни дела кои ќе бидат понудени како училишна лектира не е доволен сам по себе за целосно остварување на функциите на лектирата. Од анализата за искуството и ставовите на учениците и наставниците во однос на наставната практика за обработка на лектирите заклучуваме дека начинот на планирање на лектирните содржини во наставата треба целосно да се менува. Мноштвото понудени работни тетратки кои наместо да ги поттикнуваат учениците индивидуално да размислуваат и да развиваат сопствени механизми за примена на стекнатите знаења и вештини, ги ограничуваат(ги ставаат во шаблон), ја намалуваат имагинацијата и развојот на сопствен стил на изразување.

5. Искуството од Р.Хрватска како и од другите земји, цениме дека треба да се примени и во основните училишта во Р. Македонија бидејќи не претполага конечно утврдена листа на лектури за сите ученици, туку дава можност за избор од пошироко предложена листа на книжевни дела. На ваков начин ја задоволуваме потребата за слобода и избор кај младиот читател, а воедно поттикнуваме љубопитност и за оние дела од листата кои нема да бидат избрани.
6. Во нашите препораки не треба да ја изоставиме улогата на наставникот во обработката на лектирата. Иновирањето на наставните програми, листата на лектури и нивното прилагодување кон императивите на современото општество се однесуваат и на работата на наставниците. Заради оваа потреба неопходно е да се развие програма за обука на наставниците и издавање на дидактичко-методска литература за наставата по литература и лектира.

KORISTENA LITERATURA

Blum, S.B. (1970). Taksonomija ili kvalifikacija obrazovnih i odgojnih ciljeva. Beograd.

Bognar, L. Matijević, M. (1993). Didaktika. Školska knjiga, Zagreb.

Bruner, Dž. (1988). Proces obrazovanja. *Zbornik 4: Psihologija u nastavi. Savez društava psihologa SR Srbije, Beograd.*

Bruner, Dž. (1988). Ponovni susret sa „Procesom obrazovanja”. *Zbornik 4: Psihologija u nastavi. Savez društava psihologa SR Srbije, Beograd.*

Bruner, Dž. (1972). Tok kognitivnog razvoja. Psihologija, (1-2).

Vigotski, L.S. (1977). Mišljenje i govor. Nolit, Beograd

Vigotski, L.S. (1975). Psihologija umetnosti. Nolit, Beograd

Vuković, M. (1984). Metodika nastave hrvatskog jezika. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.

Grba, G. (1982). Istarživacka delatnost u oblasti udžbenicke literature na području SAD i Velike Britanije. Udžbenik kao predmet naučnih istraživanja. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.

Дамјановски, А. (1993). Индивидуализација во наставата. Просветно дело, Скопје

Đorđević, J. (1981). Savremena nastava, oblici i organizacija. Naučna knjiga, Beograd.

Đorđević, J. (1987). Naučno-tehnološka revolucija i promene u nastavnim programima. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja br. 20, Beograd.*

Đorđević, J. (1986). Inovacije u nastavi. Institut za pedagoška istraživanja, Beograd.

Ѓурчинов М. (1988). Нова македонска книжевност. Нолит, Београд

Enciklopedijski rječnik pedagogije (1963). Matica hrvatska, Zagreb.

Ivić, I. (1988). Skica za jednu psihologiju osnovno-školskih udžbenika: Razvoj intelektualnih sposobnosti dece i udžbenik. *Zbornik 4: Psihologija u nastavi. Savez društava psihologa SR Srbije, Beograd.*

Ivić, I. (1988). Oblici učenja i udžbenik. *Zbornik 4: Psihologija u nastavi, Savez društava psihologa SR Srbije, Beograd.*

Јанушевић-Стојић, Д. (1981). Методички практикум уз уџбеник „Моја прва књига“. Завод за уџбенике и наставна средства, Београд

Kami, K. (1988). Pedagoške implikacije Pijžeeve teorije: Razlike u odnosu na druge teorije i savremena obrazovna praksa. *Zbornik 4: Psihologija u nastavi, Savez društava psihologa SR Srbije, Beograd.*

Karlavaris, B. (1982). Semioticki aspekti ilustracijau udžbenicima, Udžbenik kao predmet naučnih istrazivanja. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.

Кларин, М. В. (1995). Педагошката технологија во наставниот процес. Педагошки завод на Македонија, Скопје

Klafki, V, i dr. (1992). Didaktičke teorije. Eduka, Zagreb.

Kobola, A. (1977). Unapređivanje citanja u osnovnoj školi. Školska knjiga, Zagreb.

Komenski, J.A. (1967). Velika didaktika. Zavod za udžbenike, Beograd.

Концепција за деветгодишно основно воспитание и образование. (2007). Биро за развој на образованието, Скопје

Knezević, V. (1986). Strukturne teorije nastave. Institut za peadgoška istraživanja, Beograd.

Lukić, N. (1982). Putevi usavršavanje udžbeničke literature USSR, Udžbenik kao predmet naučnih istraživanja. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.

Malić, J. (1988). Suvremeni udžbenik. Školska knjiga , Zagreb.

Marš, C. (1994). Kurikulum-temeljni pojmovi. Eduka, Zagreb.

Milanović-Nahod, S. (1988). Kognitivne teorije i nastava. Institut za pedagoška istraživanja, Prosveta, Beograd.

Mirascieva, S. (2007). Communication, media and culture. EVROART-2007, Balgoevgrad

Mirascieva, S., Gjorgjeva E., Petrovski V. (2007). The new communicational media-new possibilities in the development of culture. EVROART-2007, Blagoevgrad

Мирасчиева, С. (2005). Комуникација меѓу наставникот и ученикот во основното училиште. Педагошки факултет Штип

Mitrović, D. (1982). Istraživanje školskih udžbenika u Francuskoj i Švajcarskoj, Udžbenik kao predmet naučnih istraživanja. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.

Mužić, V. (1979). Metodologija pedagoškog istraživanja. Sarajevo.

Наставна програма по македонски јазик за I одделение во деветгодишното основно образование. (2007). Биро за развој на образованието, Скопје

Наставна програма по македонски јазик за III одделение во деветгодишното основно образование. (2007). Биро за развој на образованието, Скопје

Наставна програма по македонски јазик за VI одделение во деветгодишното основно образование. (2007). Биро за развој на образованието, Скопје

Наставна програма по македонски јазик за VII одделение во деветгодишното основно образование. (2007). Биро за развој на образованието, Скопје

Наставна програма по македонски јазик за VIII одделение на деветгодишното основно образование. (2007). Биро за развој на образованието, Скопје

Наставна програма по македонски јазик за IX одделение во деветгодишното основно образование. (2007). Биро за развој на образованието, Скопје

Nastavni plan i program za osnovnu školu. (2006). MZOS, Zagreb

Nacionalni obrazovni standard-nastavni plan i program za osnovnu školu. (2006).
Zagreb

Ničković, R. (1975). Sistem i postupci vrednovanja udžbenika. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.

Peašinović, R. (1972). Nastavnik i individualizacija nastave. Nastava i vaspitanje 4, Beograd.

Pedagoška enciklopedija (1989). Školska knjiga i dr., Zagreb.

Peruško, T. (1971). Materinski jezik u obaveznoj školi. Pedagoško-književni zbor, Zagreb.

Pijaže, Z. i Inhelder, B. (1986). Intelektualni razvoj deteta. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.

Richards, J, C. (2001). Curriculum development in Language teaching. Cambridge University press.

Spasenović, V. (1996). Uloga sadržaja u procesu usvajanja znanja. *Zbornik radova za pedagoška istraživanja, br. 28, Beograd.*

Stevanović, M. (2001). Didaktika. Ekspres digitalni tisak d.o.o. , Rijeka.

Stevanovic, M. (1982). Inovacije u nastavnoj praksi. Prosvetni pregled, Beograd.

Ќулавкова К. (1989). Одлики на лириката. Наша книга, Скопје

Ќулавкова К. (1989). Копнеж по систем. Македонска книга, Скопје

Uskoković, Davor (2005). Vodič kroz lektiru za više razrede osnovne škole. Mozaik knjiga, Zagreb

Havelka, N. Prilog psihologiji udžbenika-izbor i obrada književnih dela u osnovnoj školi kao činioci socijalizacije ličnosti učenika. *Psihologija*, 1-2/78.

Hrvatski nacionalni obrazovni standard. (2006). MZOS, Zagreb

Hrkalo, R. (1988). Komparativna analiza nastavnih programa u oblasti maternjih jezika. Institut za pedagoška istraživanja, Beograd.

Šaranović-Božanović, N. Milanović-Nahod, S. (1995). Uticaj učenja na usvajanje pojmova. Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja, br. 27, Beograd.

Šaranović-Božanović, N. (1995). Znanje i razumevanje u nastavi. Institut za pedagoška istraživanja, Beograd.

Šaranović-Božanović, N. (1995). Saznavanje i nastava. Institut za pedagoška istraživanja, Beograd.

Šaranović-Božanović, N. (1989). Teorijske osnove saznavanja u nastavi. Prosveta, Beograd.

Šmit, V.H.O. (1999). Razvoj deteta. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd

ПРИЛОЗИ

Прилог 1. Список на лектири (Р Македонија)

I одделение

1. Петре М. Андреевски „Касни порасни“
2. Браќа Грим „Снежана“
3. Оливера Николова „Приказани за Зоки Поки“
4. Лав Толстој „Раскази“
5. „Ономоно-дономоно“ (песни)
6. Киро Донеv „Надуенко“ (раскази)
7. „Самовилско коњче“ (македонски народни приказни – избор од вошебни сказни)
8. Ванчо Поплазаревски „Фока во фиока“ (Лилаф Пилаф)
9. Ханс Кристијан Андерсон „Грдото Пајче“ (сказни)
10. Гатанки прашинки

II одделение

1. Доналд Бисет „Разговори со еден тигар“ („Река од зборови“)
2. Васил Куновски „За сите деца“ (песни)
3. Џани Родари „Приказни по телефон“
4. Корнеј Чуковски „Доктор Офболи“
5. Ванчо Николески „Мице“

6. Стојан Тарапуза „Сон на тркала” (песни)
7. Александар Пушкин „Сказни”
8. Петко Домазатовски „Радосни трепети”
9. „Сказни” (избор)
10. „Лага река не гази” (едночиники)

III одделение

1. Славко Јаневски „Шеќерна приказна”
2. Езоп, Лафонтен и др. „Басни”
3. Ерих Кестнер „Двојната Лота”
4. Неџати Зекирија „Орхан”
5. Астрид Линдгрен „Пипи долгиот чорап”
6. Бошко Смаќоски „Модричка тетратка”
7. Славка Манева „Свездени пернициња”
8. Карло Полоди „Пиноккио”
9. Реалистични народни приказни од балканските народи
10. Глигор Поповски „Маслинови гранчиња”

IV одделение

1. Мијоко Мацутани „Таро од земјата на планините”
2. Елаин Брукс Бајт „Пајажината на Клементина”
3. Ванчо Николески „Гоце Делчев”
4. Рене Гијо „Белта Грива”
5. „Убави зборови” – избор песни од балкански поети
6. „Епски народни песни”
7. Стале Попов „Итар Пејо”
8. Антоан де Сент-Егзипери „Малиот принц”
9. Памела Траверс „Мери Попинс”
10. Рајко Јовчевски „Златното фенерче на летото”

V одделение

1. Едмондо де Амичис „Срце“
2. Даниел Дефо „Робинзон Крусо“
3. Славко Јаневски „Црвени и жолти“
4. Видое подгорец „Белото циганче“
5. Јохана Шпири „Хајди“
6. Македонски народни и хумористични приказни

VI одделение

1. Жил Верн „Пат околу светот за 80 дена“
2. Чарлс Дикенс „Оливер Твист“
3. Бошко Смаќоски „Големи и мали“
4. Бранко Ќопиќ „Убавите години“ (Магарешки години)
5. Избор од македонската и светската поезија за деца
6. Поетска читанка
7. Велко Неделковски „Втора смена“

VII одделение

1. Хенри Џорџ Велс „Времепплов“
2. Григор Поповски „Бојан“
3. Марк Твен „Хакалбери Фин“
4. Живко Чинго „Сребрените снегови“
5. Оливера Николова „Девојките на Марко“
6. Горјан Петревски „Марта“

VIII одделение

1. Васил Иљоски „Чорбаџи Теодос“
2. Џек Лондон „Повикот на дивината“
3. Николај Хајтов „Раскази“
4. Марко Цепенков „Силјан Штркот“
5. Блаже Конески „Ракување“

6. Раскази од домашни и странски писатели – „Црни овци” (збирка)

Прилог 2. Список на лектири (Р Хрватска)

I одделение

Grimm, Jacob i Wilhelm	Zlatna guska
	Crvenkapica
	Vuk i sedam kozlića
Sigsgaard, Jens	Pale sam na svijetu
Škrinjarić, Sunčana	Plesna haljina žutog maslačka

II одделение

Andersen, Hans Christian	Bajke i priče
Collodi, Carlo	Pinokio
Čapek, Karel	Poštarska bajka

Iveljić, Nada	Božićna bajka
Milne, Alan Alexander	Medo Winnie zvani Pooh
Muck, Desa	Anica i sportski dan
Peroci, Ela	Djeco, laku noć
Perrault, Charles	Bajke

III одделение

Barrie, James Matthew	Petar Pan
Baum, Lyman Frank	Čarobnjak iz Oza
Bonsels, Waldemar	Pčelica Maja
Brlić-Mažuranić, Ivana	Čudnovate zgode šegrta Hlapića
Horvatić, Dubravko	Grički top
Kolar, Slavko	Jurnjava na motoru
Lofting, Hugh	Priča o doktoru Dolittleu
Lovrak, Mato	Vlak u snijegu
Nazor, Vladimir	Bijeli jelen
Polak, Sanja	Dnevnik Pauline P.
Preussler, Otfried	Mali vodenjak
Rodari, Gianni	Čipolino
Škrinjarić, Sunčana	Dva smijeha

IV одделение

Brlić-Mažuranić, Ivana	Priče iz davnine
Bekeffi, Istvan	Pas zvan gospodin Bozzi
Gardaš, Anto	Duh u močvari
	Ljubičasti planet
Hitrec, Hrvoje	Eko Eko
Kästner, Erich	Emil i detektivni
Kipling, Rudyard	Knjiga o džungli
Kolarić-Kišur, Zlata	Moja Zlatna dolina
Kovačević, Hrvoje	Tajna mačje šape
Lindgren, Astrid	Pipi Duga Čarapa
Lovrak, Mato	Družba Pere Kvržice
Mihalić, Slavko	Petrica Kerempuh
Pulić, Nikola	Ključić oko vrata
Salten, Felix	Bambi
Spyri, Johanna	Heidi
Truhelka, Jagoda	Zlatni danci
Twain, Mark	Pustolovine Toma Sawyera

V одделение

Bilopalović Tito	Paunaš
Dahl Roald	Charlie i tvornica čokolade
Gavran Miro	Zaljubljen do ušiju

	Svašta u mojoj glavi
Hitrec Hrvoje	Eko Eko
Krilić Zlatko	Početak plovidbe
Kušan Ivan	Uzbuna na Zelenom Vrh
	Koko u Parizu
Lagerlöf Selma	Legende o Kristu
Matošec Milivoj	Strah u Ulici lipa
	Tiki traži neznanca
Molnar Ferenc	Junaci Pavlove ulice
Pavličić Pavao	Trojica u Trnju
Puškin Aleksandar Sergejevič	Bajka o ribaru i ribici
Twain Mark	Pustolovine Huckleberryja Finna
	Pustolovine Toma Sawyera
Verne Jules	20 000 milja pod morem

VI одделение

Brlić-Mažuranić Ivana	Priče iz davnine
Cvenić Josip	Čvrsto drži joy-stick!
Daudet Alphonse	Pisma iz mog mlina
Dovjak-Matković Blanka	Zagrebačka priča
Kozarac Josip	Slavonska šuma
Majetić Alojz	Omiški gusari
Nazor Vladimir	Veli Jože

Sienkiewicz Henryk	Kroz pustinju i prašumu
Swift Jonathan	Gulliverova putovanja
Šenoa August	Povjestice
Tomaš Stjepan	Moj tata spava s anđelima (Mali ratni dnevnik) Dobar dan, tata
Twain Mark	Kraljević i prosjak
Wilde Oscar	Sretni kraljević

VII одделение

Dickens Charels	Oliver Twist
Defoe Daniel	Robinson Crusoe
Hitrec Hrvoje	Smogovci
Jelačić-Bužimski Dubravko	Sportski život letećeg Martina
Miloš Damir	Bijeli klaun
Nazor Vladimir	Voda
Novak Vjencislav	Iz velegradskog podzemlja
Pongrašić Zoran	Gumi-gumi
Prosenjak Božidar	Divlji konj
Šenoa August	Čuvaj se senjske ruke
Šimunović Dinko	Duga
Townsend Sue	Tajni dnevnik Adriana Molea

VIII одделение

Bach Richard	Galeb Jonathan Livingston
Bruckner Karl	Sadako hoće živjeti
Budak Mile	Opanci dida Vidurine
Budak Pero	Mečava
Ende Michael	Momo
Gjalski Ksaver Šandor	Pod starim krovovima
Kovačić Ivan Goran	Sedam zvonara Majke Marije
Hemingway Ernest	Starac i more
Kishon Ephraim	Kod kuće je najgore
Kolar Slavko	Breza
Krleža Miroslav	Bitka kod Bistrice Lesne
Kumičić Eugen	Začučeni svatovi
Mažuranić Ivan	Smrt Smail-age Čengića
Saint-Exupéry Antoine de	Mali princ
Shakespeare William	Romeo i Giulietta
Stahuljak Višnja	Don od Tromeđe
Sudeta Đuro	Mor
Šenoa August	Branka
	Prosjak Luka
Šesto Silvija	Debela
Šimunović Dinko	Alkar
Škrinjarić Sunčana	Ulica predaka

Прилог 3. Протокол на интервју за наставници

Преглед на прашања за водење интервју со наставниците за понудените книжевни дела како лектира

1. Кажете го Вашето мислење за лектирите во седмо одделение?

1.1. Во подрачјето литература и лектира се конкретизирани битните елементи на поезијата (авторска и народна поезија; поделба на лирските песни според мотивите; композиција на песна и стилски фигури); прозата (главни елементи на авторски прозен текст, фабула, тема и идеја, формите на раскажување-раскажувач, наратор- во прво и трето лице; сезнаечки раскажувач; народна проза-мит, легенда и предание); основни драмски видови-трагедија, комедија.

1.2. Во подрачјето литература и лектира е наведено: лектирните дела да се избираат од македонската и од светската литература.

1.3. Во списокот за лектири за шесто одделение што го користат училиштата за лектирата во седмо одделение на деветгодишното основно училиште се наведени пет романи како и две збирки поезија за деца од националната и светската литература.

Кажете ги Вашите проценки за соодветноста на книжевно-жанровската припадност на лектирите со наставните програми.

2. Кажете го Вашето мислење за лектирите во осмо одделение?

2.1. Со целите на наставната програма по македонски јазик за осмо одделение на деветгодишното основно училиште се планира учениците да продолжат да ги прошируваат и продлабочуваат знаењата и способностите и да усвојуваат нови знаења од областа на литературата. Во подрачјето литература и лектира се конкретизирани содржини за поезијата: лирските видови, социјални песни и елегија; лирско-епските творби во стих – балада и романса и стилските фигури-

рефрен, градација, апострофа и хипербола. За прозата се планирани содржини за епска творба во проза: роман; литературно-научниот вид, дневник; и за литературниот вид, драма.

2.2. Во подрачјето литература и лектира е наведено: лектирните дела да се избираат од македонската и од светската литература.

2.3. Во списокот за лектири за седмо одделение што го користат училиштата за лектира во осмо одделение на деветгодишното основно училиште се понудени шест романи.

Кажете ги Вашите проценки за соодветноста на книжевно-жанровската припадност на лектирите со наставните програми.

3. Кажете го Вашето мислење за лектирите во осмо одделение?

3.1. Со целите на наставната програма по македонски јазик за деветто одделение на деветгодишното основно училиште се планира учениците да продолжат да ги надоградуваат своите знаења и способности од областа на поезијата: поема, видови рима и стилски фигури; а во областа на прозата видови романи: авантуристички, научно-фантастичен и љубовен. За драмскиот род: композиција на драмски текст (експозиција, заплет, кулминација, перипетија, расплет) и двојната природа на драмскиот текст. Учениците треба да ги знаат и карактеристиките на литературно-научните видови литературни дела: биографија, автобиографија, патепис и репортажа.

3.2. Во подрачјето литература и лектира е наведено: лектирните дела да се избираат од македонската и од светската литература.

3.3. Во списокот на лектирите за осмо одделение што го користат училиштата за лектира во деветто одделение на деветгодишното основно училиште се понудени три романи и по една збирка песни, раскази и народни приказни.

Кажете ги Вашите проценки за соодветноста на книжевно-жанровската припадност на лектирите со наставните програми.

4. Наведете Ваши проценки за изборот на книжевните дела од македонската и светската литература.

5. Тргувајќи од повеќеспојноста на книжевно-естетските вредности на лектирите, изнесете Ваше мислење за темите, мотивите, стилот и јазикот на лектирите што се наведени во списокот за шесто, седмо и осмо одделение.

6. Како ги проценувате лектирните дела што се наведени во списокот за шесто, седмо и осмо одделение од аспект на возраста на учениците?

7. Дали имате предлози кои лектири да се заменат или да се дополнително списокот со нови лектири?

Прилог 4. Протокол на интервју за ученици

Примерок I

Протокол на систематизирани прашања за водење интервју со учениците од VI и VII одделение

1. Кога ги читате лектирите?

- Во текот на летниот/зимскиот распуст
- Постапно во саботите и неделите
- Неколку денови пред часовите по лектира

2. Дали повеќе сакате да читате поезија или проза и образложете зошто?

- поезија: наоѓам рима, инспирација, мотив. Има многу стилски изразни средства.
- проза: можам да си ги замислувам работите, настаните, случките. Поинтересно е, се случува нешто, позабавно за читање има тек на настаните и ми го исполнуваат времето. Секогаш имаат важна поука.

3. Што повеќе сакате да читате – реалистични раскази, романи или, пак, лектири со научно-фантастична содржина?

Реалистични: поинтересни се, искажуваат чувства, вистината пореално се опишува и врз основа на тоа можам да предвидам што мене може да ми се случи.

Можам да поверувам, се опишува јавниот живот, можам да се најдам во некој лик (ако има некое дете).

Фантастичните не можат да се доживеат. Има суперхерои, смешни и неверојатни настани.

4. Кои книги од лектиратата во VI одделение досега ви оставија најголем впечаток?

„Втората смена” – „ние сме во тие години се вљубуваме“ „Големи и мали”-секојдневните расправи на соседите- „ние се пронаоѓаме, владее другарството (децата се дружат, не се мразат)“ „Исти очи”- обработува љубовна тематика.

„Улавите години“-се работи за училишен живот и децата се на наша возраст. „Пат околу светот за 80 дена“

5. Кои писатели ви се омилени?

Бошко Смаќоски, Горјан Петревски, Видое Подгорец, Даниел Дефо

6. Како работите на часовите по лектира:

- наставникот ги прегледува тетратките дали сме напишале свои состави за лектирата и читаме со кревање на рака. Пишуваме дома, а на час пишуваме за идејата и темата во лектирата.
- во работни листови ја раскажуваме лектирата по дадените прашања

7. Кој поставува најмногу прашања на часовите по лектира:

- а) само наставникот
- б) понекогаш и учениците
- в) подеднакво и наставникот и учениците

8. Дали имате време кога не сте на училиште да читате други книги, списанија и сл. (освен лектирите)?

„Наш свет“, тинејџерски списанија, „БРАВО“, „ТЕА модерна“, списанија за автомобили, крстозборки, „Фудбал 24“, „Шпиц“, „Ентер“, енциклопедија

9. Дали се обемни лектирите за VI и VII одделение и што предлагате да се направи?

„Оливер Твист“ да се исфрли и „Поетска читанка“. „Има книги кои се обемни и се со ситни букви и се губиш“. „Треба да бидат напишани со поголеми букви, да има бестселери и да бидат поделени по глави“. „Лектирите да бидат поврзани со тинејџерскиот живот, да не бидат со некои старци, туку со деца на наша возраст, тоа е тоа што не интересира“. „Да нема фантазии, дворци, туку реалното, вистинитото, да нема премногу опширни описи само на едно место“. „И ако е голема книгата, ако е интересна се чита во еден здив“.

„Големината не пречи, туку содржината треба да биде интересна“.

„Сакаме во лектирите да има книги со содржини од секојдневниот живот, како на пример од Горјан Петревски“.

„Треба да има и книги со биографска содржина, за животот на некој човек“.

Примерок II

Протокол на систематизирани прашања за водење интервју со учениците од VII и VIII одделение

1. Во VII одделение за лектирата се избрани само романи. Дали сметате дека некои од нив можат да се заменат со други дела?
„Сребрените снегови” и „Времеплов”
2. Во VIII одделение во лектирата се избрани неколку романи, еден драмски текст, раскази и поезија, дали сте задоволни со ваквиот избор?
„Од година во година лектирите се позрелевни“. „Не се за наша возраст, треба да бидат посериозни, ние сме позрели“.
3. Кои романи во лектирата за VIII одделение можат да се изостават или заменат со други дела (поезија, раскази, народни приказни и сл.)?
„Повик на дивината” - несфатлива и досадна е

„Силјан штркот” е помали, а не за нас

„Позје”

„Ракување”
4. Какви теми ве интересираат повеќе да читате во книгите за лектира?
  - Фантастична содржина
  - Реалистична
  - Историска
  - За животот и искуството на младите
  - Социјална тематика

„Авантуристички, интересни за читање со постапки, грешки за да се научиме од нив. кога ги читам ми се појавуваат слики. Актуелни да бидат, а не застарени и за војни“.

„Сакаме да дознаеме повеќе за животот и искуството на младите, реалистични и романтични книги од кои дознаваме интересни настани од секојдневниот живот“.

5. Во лектирата досега бидејќи има малку драмски текстови, дали сакате да читате такви дела и зошто?

„Коментар за VII одделение има дијалог; можеме да глумиме, можеме да создадеме поубава слика за ликовите. Тие се повеќе за глума, а не за читање, за приредби може. Не, не се разбираат“.

„Чорбаџи Теодос“ треба да биде комична, а воопшто не е“.

6. Дали повеќе сакате да читате дела од домашен или од странски автор?

од Горјан Петревски

7. Кои лектури од домашни автори ви се омилени и зошто?

Коментар за VII одделение авторите не ги знаат. „Марта“- како се справува со животот; „Улавите години“-постапките и однесувањето од кои учиме; „Големи и мали“-како се живеело порано

„Срце“,

8. Кои лектури од странски автори ви се омилени и зошто?

Марк Твен „Хакл Бери Фин“

9. Кои книги би сакале да се најдат во лектирите, а досега не сте ги обработувале на училиште?

„Хари Потер“, „Големата шума“, „Порака во шише“, „Леси се враќа дома“

10. Како работите на часовите по лектира:

- а) наставникот ги прегледува тетратките дали сме напишале состави за лектирата
- б) во работните тетратки ги одговараат прашањата
- в) ја раскажуваме по редици, кажуваме тема, идеја и дали ни се допаднала.
„Наставничката се труди со потпрашања, ние не прашуваме“.

11. Дали имате време кога не сте на училиште да читате други книги, списанија и сл. освен лектирите?

Списанија, спортски весници, крстозборки, „Наш свет“, „БРАВО“, „Тин шема“

12. Дали се обемни лектирите и што предлагате да се направи?

„Хакл Бери Фин е голема“; „Средни се“; „Бројот на страни нема врска“; „Силјан Штркот“ има 30 страни, а многу е досадна. „Хајди“ е голема, но многу е интересна“.

13. Други ваши проценки?

да се исфрлат „Времеплов“, „Сребрените снегови“, „Малиот принц“

„Да бидат соодветни на возраста, малку сме позрели отколку што мислат“. „Поезија да нема“.

Преглед на систематизирани прашања за водење интервју со учениците од шесто и седмо одделение

1. Кога ги читате лектирите?

Категорија на одговори	Ученици од VI и VII одд f	%
Во текот на летниот/зимскиот распуст	209	80%
Постапно во саботите и неделите	31	12%
Неколку денови пред часовите по лектира	16	6%
Вкупно	256	98%

Од систематизираниите одговори согледуваме дека учениците во најголем процент ги читаат лектирните содржини за време на зимскиот, летниот распуст.

2. Дали повеќе сакате да читате поезија или проза и образложете зошто?

Категорија на одговори	Ученици од VI и VII одд f	%
Поезија ¹	91	35%
Проза ²	162	62%
Вкупно	253	97%

Најчести образложенија на учениците

1. Поезија: наоѓам рима, инспирација, мотив. Има многу стилски изразни средства.

2. Проза: можам да си ги замислувам работите, настаните, случките. Поинтересно е, се случува нешто, позабавно за читање има тек на настаните и ми го исполнуваат времето. Секогаш имаат важна поука.

3. Што повеќе сакате да читате – реалистични раскази, романи или, пак, лектури со научно-фантастична содржина?

Категорија на одговори	Ученици од VI и VII одд	Процент
Реалистични раскази и романи ¹	157	60%
Научно-фантастични содржини ²	70	27%
Вкупно	227	87%

Најчести образложенија на учениците

1. Реалистични: поинтересни се, искажуваат чувства, вистината пореално се опишува и врз основа на тоа можам да предвидам што мене може да ми се случи.

2. Можам да поверувам, се опишува јавниот живот, можам да се најдам во некој лик (ако има некое дете).

Фантастичните не можат да се доживеат. Има суперхерои, смешни и неверојатни настани.

4. Кои книги од лектирата во VI одделение досега ви оставија најголем впечаток?

„Втората смена“ – „ние сме во тие години се вљубуваме“ „Големи и мали“- секојдневните расправи на соседите- „ние се пронаоѓаме, владее другарството (децата се дружат, не се мразат)“ „Исти очи“- обработува љубовна тематика. „Улавите години“-се работи за училишен живот и децата се на наша возраст. „Пат околу светот за 80 дена“

5. Кои писатели ви се омилени?

Бошко Смаќоски, Горјан Петревски, Видое Подгорец, Даниел Дефо

6. Како работите на часовите по лектира?

Категорија на одговори	Ученици од VI и VII одд	Процент
Наставникот ги прегледува тетратките ¹	86	33%
Во работни листови ја раскажуваме лектирата ²	125	48%
Вкупно	211	81%

Најчести образложенија на учениците

1. Наставникот ги прегледува тетратките дали сме напишале свои состави за лектирата и читаме со кревање на рака. Пишуваме дома, а на час пишуваме за идејата и темата во лектирата.

2. Во работни листови ја раскажуваме лектирата по дадените прашања.

7. Кој поставува најмногу прашања на часовите по лектира?

Категорија на одговори	Ученици од VI и VII одд	Процент
Само наставникот	84	32%
Понекогаш и учениците	18	7%
Подеднакво и наставникот и учениците	138	53%
Вкупно	240	92%

Од систематизираните одговори на учениците согледуваме дека тие ценат дека подеднакво и наставниците и учениците поставуваат прашања на часовите по лектира.

8. Дали имате време кога не сте на училиште да читате други книги, списанија и сл. (освен лектирите)?

„Наш свет“, тинејџерски списанија, „БРАВО“, „ТЕА модерна“, списанија за автомобили, крстозборки, „Фудбал 24“, „Шпиц“, „Ентер“, енциклопедија

9. Дали се обемни лектирите за VI и VII одделение и што предлагате да се направи? „Оливер Твист“ да се исфрли и „Поетска читанка“. „Има книги кои се обемни и се со ситни букви и се губиш“. „Треба да бидат напишани со поголеми букви, да има бестселери и да бидат поделени по глави“. „Лектирите да бидат поврзани со тинејџерскиот живот, да не бидат со некои старци, туку со деца на наша возраст, тоа е тоа што не интересира“. „Да нема фантазии, дворци, туку реалното, вистинитото, да нема премногу опширни описи само на едно место“. „И ако е голема книгата, ако е интересна се чита во еден здив“.

„Големината не пречи, туку содржината треба да биде интересна“.

„Сакаме во лектирите да има книги со содржини од секојдневниот живот, како на пример од Горјан Петревски“.

„Треба да има и книги со биографска содржина, за животот на некој човек“.

Прилог 2 Преглед на систематизирани прашања за водење интервју со учениците од седмо и осмо одделение

1. Во VII одделение за лектирата се избрани само романи. Дали сметате дека некои од нив можат да се заменат со други дела?

„Сребрените снегови” и „Времепплов”

2. Во VIII одделение во лектирата се избрани неколку романи, еден драмски текст, раскази и поезија, дали сте задоволни со ваквиот избор?

Категорија на одговори	Ученици од VII и VIII одд	Процент
Од година во година лектирите се поздодедни	95	35%
Не се за наша возраст, треба да бидат посериозни, ние сме позрели	73	27%
Вкупно	168	62%

Од систематизираниите одговори согледуваме дека темите во лектирите во најголема мерка не соодветствуваат на интересите на учениците од оваа возраст.

3. Кои романи во лектирата за VIII одделение можат да се изостават или заменат со други дела (поезија, раскази, народни приказни и сл.)?

„Повик на дивината” - несфатлива и досадна е

„Силјан штркот” е помали, а не за нас

„Позје”

„Ракување”

4. Какви теми ве интересираат повеќе да читате во книгите за лектира?

Категорија на одговори	Ученици од VII и VIII одд	Процент
Фантастична содржина	32	12%
Реалистична	46	17%
Историска	19	7%
За животот и искуството на младите	154	57%
Социјална тематика	8	3%
Вкупно	259	96%

Најчести образложенија на учениците:

„Авантуристички, интересни за читање со постапки, грешки за да се научиме од нив. кога ги читам ми се појавуваат слики. Актуелни да бидат, а не застарени и за војни“.

„Сакаме да дознаеме повеќе за животот и искуството на младите, реалистични и романтични книги од кои дознаваме интересни настани од секојдневниот живот“.

5. Во лектирата досега бидејќи има малку драмски текстови, дали сакате да читате такви дела и зошто?

„Коментар за VII одделение има дијалог; можеме да глумиме, можеме да создадеме поубава слика за ликовите. Тие се повеќе за глума, а не за читање, за приредби може. Не, не се разбираат“.

„Чорбаџи Теодос“ треба да биде комична, а воопшто не е“.

6. Дали повеќе сакате да читате дела од домашен или од странски автор?

од Горјан Петревски

7. Кои лектири од домашни автори ви се омилени и зошто?

Коментар за VII одделение авторите не ги знаат. „Марта“- како се справува со животот; „Улавите години“-постапките и однесувањето од кои учиме; „Големи и мали“-како се живеело порано

„Срце”,

8. Кои лектури од странски автори ви се омилени и зошто?

Марк Твен „Хакл Бери Фин”

9. Кои книги би сакале да се најдат во лектирите, а досега не сте ги обработувале на училиште?

„Хари Потер”, „Големата шума”, „Порака во шише”, „Леси се враќа дома”

10. Како работите на часовите по лектира?

Категорија на одговори	Ученици од VII и VIII одд	Процент
Наставникот ги прегледува тетратките	40	15%
Во работните тетратки ги одговараме прашањата	127	47%
Ја раскажуваме по редици	30	11%
Вкупно	197	73%

Од систематизираниите одговори на учениците согледуваме дека најчесто на часовите по лектира наставниците ги користат работните тетратки.

11. Дали имате време кога не сте на училиште да читате други книги, списанија и сл. освен лектирите?

Списанија, спортски весници, крстозборки, „Наш свет”, „БРАВО”, „Тин шема”

12. Дали се обемни лектирите и што предлагате да се направи?

„Хакл Бери Фин е голема“; „Средни се“; „Бројот на страни нема врска“; „Силјан Штркот“ има 30 страни, а многу е досадна. „Хајди“ е голема, но многу е интересна“.

13. Други ваши проценки?

да се исфрлат „Времеплов“, „Сребрените снегови“, „Малиот принц“

„Да бидат соодветни на возраста, малку сме позрели отколку што мислат“. „Поезија да нема“.